

แผนงานวิจัย

เรื่อง

พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
Nan Chronicle : History of Development and Development towards
Learning of Nan Community

โดย

ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม

นายอนันต์ จิตอารี

นายสิทธิชัย อุ่นสวน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766062

แผนงานวิจัย

เรื่อง

พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
Nan Chronicle : History of Development and Development towards
Learning of Nan Community

โดย

ผศ.ดร.จิตติพร สะสม

นายอนันต์ จิตอารี

นายสิทธิชัย อุ่นสวน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800766800766062

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Nan Chronicle : History of Development and Development towards
Learning of Nan Community

By

Assistant Professor.Dr.Thitiporn Sasom

Mr.Anan Jitaree

Mr.Sittichai Unsaun

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nan Buddhist College

B.E.2566

Research Project Funded

BY Thailand Science Research and Innovation Fund

MCU RS 800766800766062

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
 ผู้วิจัย : ผศ.ดร.จิตติพร สะสม, นายอนันต์ จิตอารี, นายสิทธิชัย อุ่นสวน
 ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
 เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
 ปีงบประมาณ : ๒๕๖๖
 ทุนอุดหนุนการวิจัย : กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed method research) ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเชิงคุณภาพ (Key Informant) ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิที่เชี่ยวชาญด้านปริวรรตและแปลภาษาล้านนา คณะกรรมการสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาหลักสูตรของพื้นที่ปฐมศึกษาน่าน ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าน จำนวน ๗ รูป/คน ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาหลักสูตรจำนวน ๖ ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่น จำนวน ๕ ท่าน เครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดประชุมกลุ่มย่อย แบบการปฏิบัติการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ประวัติความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์พงศาวดารน่านเกิดจากความประสงค์ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ ๖๓ พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้นและเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่างๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุดแล้วจดบันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์ภูคาสร้างที่อำเภอปัว กล่าวถึงลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓

๒) การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน ๓ รูปแบบ คือ ๑. การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว ๒. การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น ๓. การปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ในการปริวรรตเนื้อหาคัมภีร์พงศาวดารน่าน อาจจะมีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็ยังคงการสะกดคำแบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย ใช้หลักการปริวรรตคำใน

ท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการศึกษา วิเคราะห์สาระสำคัญของเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารน่าน เป็นการเทียบคำและสำนวนที่เป็นภาษาล้านนาให้เป็นคำและสำนวนภาษาไทยในปัจจุบัน ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสาระสำคัญที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน การกล่าวถึงลำดับของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทั้ง ๖๓ พระองค์

๓) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการพัฒนาหลักสูตรที่เกิดจากองค์ความรู้ของการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดน่าน ลำดับเจ้าผู้ครองนครน่าน และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้มีเนื้อหาเหมาะสมกับผู้เรียน โดยมีกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสามารถแบ่งออกเป็น ๓ กระบวนการ คือ ๑) วิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญจากพงศาวดารน่าน ๒) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ๓) ตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

คำสำคัญ : พงศาวดารน่าน, ประวัติพัฒนาการ, ชุมชนน่าน

Research Title : Nan Chronicle : History of Development and Development towards Learning of Nan Community

Researchers : Assistant Professor.Dr.Thitiporn Sasom, .Anan Jitaree Sittichai Ounsaun,

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nan Buddhist College

Fiscal Year : 2023

Research Scholarship Sponsor : Research Project Funded BY Thailand Science Research and Innovation Fund

Abstract

This research aims to study the history and foundation of the Nan Literary Chronicle to transliterate and analyze it to develop the study of the Nan Chronicle's local curriculum by using mixed-method research that consists of qualitative, documentary, and action research. Moreover, the key informant of this study, the researcher, has selected with purposive sampling according to the importance of the issue studied, including the experts, who are experts in Lanna language translation, Nan Provincial Cultural Council Committee, experts in developing the curriculum of the Nan Primary Education Area, experts in Nan local history, seven people, and experts in curriculum development, six people, also five experts in examining the local curriculum. Data collection tools include in-depth interviews, small group meetings, and the model of operating in developing the local curriculum; data has been analyzed by using descriptive means.

The research results found that

1) The history and foundation of recording the Nan Chronicles was created by the will of King Suriyapongpharitet. The 63rd King of Nan assigned Saen Luang Ratchasomphan to compose and compile from various documents in order to get the full complete content, then took notes written in Dhamma Lanna script (Tua Mueang). It is a record referring to the Phukha Dynasty built in the Pua District, mentioning the sequence of rulers of Nan from the beginning until the 63rd ruler of Nan.

2) The transliterate of the Nan Chronicles has three forms of variation: 1) Variation according to the letter-by-letter form. 2) Variation of native letters according

to the sounds in the local language. 3) Variation of local words to match words of the Thai official language. In the transliteration of contents of the Nan Chronicles, some words may come from the Burmese language. It will retain the original spelling as initially recorded. The transliteration of the Nan Chronicles from Lanna Thai into the Thai official language uses the principle of changing local words to match words in the Thai official language to make it easy and convenient to study. Analyzing the essence of the content recorded in the Nan Chronicles is a comparison of Lanna's words and idioms with current Thai words and expressions. That presents the value and importance of the crucial points that were recorded, which are related to the history of Nan City, and mentions the sequences of the 63 rulers of Nan.

3) Developing a local curriculum for learning Nan Chronicles is the development of a curriculum that arises from the knowledge of the transliterate of the Nan Chronicles. It contains content about the history of Nan province, sequences of Nan rulers, and critical historical events through the analysis process and synthesized content to be appropriate for students; the curriculum development process can be divided into three processes: 1) analyze the main content and essences from the Nan Chronicles, 2) develop the local curriculum for learning the Nan Chronicles, 3) check the local curriculum for learning the Nan Chronicle.

Keywords: Nan Chronicle, Development of history, Nan community.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน สำเร็จได้ด้วยดีเนื่องจากผู้วิจัยได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้ความกรุณาในการสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบพระคุณทุกท่านที่มีส่วนให้งานวิจัยนี้สำเร็จ ลุล่วงตามวัตถุประสงค์ทุกประการไว้ ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณ พระครูสุธีกิตติบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ พระมหาสุติภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผน และส่งเสริมการวิจัย ที่กรุณาตรวจรูปแบบรายงานวิจัย รวมถึงเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกรูป/คน ที่ให้โอกาสกับผู้วิจัยสามารถทำวิจัยได้สำเร็จ

กราบขอบพระคุณ พระชยนันท์มณี,รศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ ที่ให้โอกาสกับผู้วิจัยในการให้การสนับสนุนการวิจัย

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญภาษาถิ่นน่าน ผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ที่ได้ให้ข้อมูลคำชี้แนะการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น อันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยจนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ด้วยดี

ในการนี้ ความสำเร็จและคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบแต่บิดา มารดา ผู้มีพระคุณ และ คณาจารย์ทุกท่านที่ประสาทวิชา อบรมสั่งสอน หล่อหลอมขัดเกลา จนผู้วิจัยมีพัฒนาการ มีความก้าวหน้ามาจนถึงทุกวันนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ทุกท่านที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ประสบแต่ความสุข ความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมยิ่งขึ้นไป

ฐิติพร สะสม และคณะ

๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์โครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน.....	๗
๒.๒ แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.....	๑๒
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้.....	๒๑
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๒๙
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	๓๖
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๗
๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖๐
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๖๑
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๖๑
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๓
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๖๕
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๕
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๗
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๖๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๖๙
๔.๑ การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน.....	๖๙
๔.๒ การศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน.....	๗๘
๔.๓ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน.....	๙๕
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๐๒

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง

บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๑๐๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๐๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๑๑๑
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๒
บรรณานุกรม.....	๑๒๓
ภาคผนวก.....	๑๒๙
ภาคผนวก ก หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์.....	๑๓๐
ภาคผนวก ข เครื่องมือการวิจัย.....	๑๓๓
ภาคผนวก ค ภาพประกอบ.....	๑๔๑
ภาคผนวก ง บทความวิจัย.....	๑๕๒

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม.....	๔๖
๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม.....	๔๖
๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๔๗
๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม.....	๕๑
๒.๕ แสดงระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ.....	๕๓
๒.๖ แสดงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี.....	๕๕
๒.๗ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย.....	๖๐
๔.๑ แสดงการสรุปสาระสำคัญของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน.....	๗๗
๔.๒ แสดงองค์ความรู้เนื้อหาในคัมภีร์พงศาวดารน่าน.....	๙๕
๔.๓ แสดงองค์ความรู้จากประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน.....	๑๐๓
๔.๔ แสดงองค์ความรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน.....	๑๐๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

จังหวัดน่านมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาซึ่งวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนด้านเหนือและตะวันออกซึ่งเป็นรอยต่อกับประเทศลาว มีภูเขาในเขตอำเภอบ่อเกลือ เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในจังหวัด คือมีความสูงถึง ๒,๐๗๙ เมตร และมีดอยภูคาในเขตอำเภอบัว เป็นยอดเขาที่สำคัญของจังหวัด มีความสูง ๑,๙๘๐ เมตร ส่วนพื้นที่ราบจะอยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัด และตามลุ่มน้ำต่าง ๆ แหล่งน้ำที่สำคัญของจังหวัดคือแม่น้ำน่าน ซึ่งมีต้นกำเนิดทางตอนเหนือของจังหวัด แล้วไหลลงไปยังเขื่อนสิริกิติ์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ และบรรจบกับแม่น้ำปิงที่จังหวัดนครสวรรค์ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ยังมีลำน้ำสาขาต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำสา ลำน้ำว้า ลำน้ำสมุน ลำน้ำปัว ลำน้ำยาว ลำน้ำย่าง ลำน้ำแหง เป็นต้น มีพื้นที่กว้างใหญ่ พื้นที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อน ทั้งยังมีประชากรหลายชาติพันธุ์ นับว่าเป็นดินแดนของความหลากหลายอีกแห่งหนึ่งของประเทศ น่าน ถือได้ว่าเป็นนครรัฐในหุบเขาพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านทางตอนบนขนาดเล็กเป็นตอน ๆ ในลักษณะแนวยาวทิศเหนือ-ใต้ขนาบโดยเทือกเขาผีปันน้ำทางตะวันตก และเทือกเขาหลวงพระบางทางตะวันออก ที่ราบแบ่งได้เป็นสองตอน คือตอนเหนือเป็นที่ราบขนาดเล็กต้นแม่น้ำน่านเป็นที่ตั้งของเมืองบัว และที่ราบตอนล่างอันเป็นที่ตั้งของเมืองน่านซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์กว่า สามารถติดต่อค้าขายกับเมืองทางใต้ได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ยังมีย่านที่มีที่ราบขนาดเล็กอีกหลายแห่งกระจายตัวในหุบเขาอีกด้วย

จังหวัดน่าน เมืองน่าน มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานพระอัมภาคว่า "นันทสุวรรณนคร" ในตำนานเก่าๆ เรียกเมืองน่านอีกคำหนึ่งว่า "กาวน่าน" ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองน่านว่า "นันทบุรี" หรือ "นันทบุรีศรีนครน่าน" ที่มาของชื่อเมืองน่าน มาจากชื่อแม่น้ำน่าน อันเป็นที่ตั้งของเมืองที่อยู่บนสองฟากฝั่งแม่น้ำน่าน ชื่อของเมืองน่าน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ซึ่งเรียกเมืองแห่งนี้ว่า "เมืองน่าน" เมืองน่าน แม้จะมีการเรียกว่า "นันทบุรี" หรือ "นันทบุรีศรีนครน่าน" ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณ และศุภอักษรนาม นันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียก นามเมืองตามเดิมว่า "เมืองน่าน" ตลอดจนถึงปัจจุบัน เมืองน่าน ในอดีตเป็นนครรัฐเล็ก ๆ ก่อตัวขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน และแม่น้ำสาขา ในหุบเขา ทางตะวันออกของภาคเหนือ

ประวัติศาสตร์เมืองน่าน เริ่มปรากฏ ขึ้นราว พ.ศ. ๑๘๒๕ ภายใต้การนำของพญาภูคาศูนย์การปกครองอยู่ที่เมืองย่าง (เชื่อกันว่าเป็นบริเวณริมฝั่งด้านใต้ ของแม่น้ำย่าง ใกล้เทือกเขาดอยภูคาใน

เขตบ้านเสี้ยว ตำบลยม อำเภอท่าวังผา) เพราะปรากฏร่องรอย ชุมชนในสภาพที่เป็นคูน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพระยาภูคา ได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ โดย ขุนนุ่น ผู้พี่ไปสร้างเมืองจันทบุรี (เมืองพระบาง) และขุนฟองผู้น้องสร้างเมือง วรรณคร หรือเมืองปัว ในสมัยของพญาการเมือง (กรานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัว ได้มีการขยายตัวมากขึ้น ตลอดจนมีความสัมพันธ์ กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิดพงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่า ได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัย (พระมหาธรรมราชาลิไท) ไปร่วมสร้าง วัดหลวงอภัย (วัดอัมพวันาราม) ขากลับเจ้าเมืองสุโขทัย ได้พระราชทานพระธาตุ ๗ องค์ พระพิมพ์ทองคำ ๒๐ องค์ พระพิมพ์เงิน ๒๐ องค์ ให้กับพญาการเมือง มาบูชา ณ เมืองปัว ด้วย พญาการเมือง ได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล จึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง พร้อมทั้งได้อพยพผู้คนจากเมืองปัว ลงมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณพระธาตุแช่แห้ง เรียกว่า ภูเพียงแช่แห้ง ในปี พ.ศ. ๑๙๐๒ โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง หลังจากพญาการเมืองถึงแก่พิราลัย โอรส คือ พญาผากองขึ้นครองเมืองแทน ต่อมาเกิดปัญหาความแห้งแล้ง จึงย้ายเมืองมาสร้างใหม่ที่ริมแม่น้ำน่านด้านตะวันตกบริเวณบ้านห้วยได้ คือบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๑ ในสมัยเจ้าปู่แข่งครองเมืองระหว่างปี พ.ศ. ๑๙๕๐ - ๑๙๖๐ ได้สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดพระธาตุเขาน้อย วัดพญาภู แต่สร้างไม่ทันเสร็จก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อน พญาจ้าวหารผาสุม ผู้เป็นหลานได้สร้างต่อจนแล้วเสร็จและได้สร้าง พระพุทธรูปทองคำปางลีลาปัจจุบันคือ พระพุทธรูปนันทบุรีศรีศากยมุนี ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์นครเชียงใหม่ มีความประสงค์จะครอบครองเมืองน่านและแหล่งเกลือ บ่อมาง (ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ) ที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์และหาได้ยากทางภาคเหนือ^๑ จึงได้จัดกองทัพเข้ายึด

เมืองน่าน เมืองน่านจึงถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา ตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ที่เมืองน่านอยู่ในครอบครองของ อาณาจักรล้านนา ได้ค่อยๆ ซึมซับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนา มาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอาศิลปกรรมทางด้านศาสนา ปรากฏศิลปกรรมแบบล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบสุโขทัย อย่างชัดเจน ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ แม้จะเหลือส่วนฐานที่มีช้างล้อมรอบ ซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยอยู่ แต่ส่วนองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงส่วนยอดเปลี่ยนเป็นศิลปกรรมแบบล้านนาไปจนหมดสิ้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เลื่อนยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น "พระเจ้านครน่าน" มีพระนามปรากฏตาม สุพรรณบัฏว่า "พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรมหาราชวงศาธิบดี สุ

^๑ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน, เอกลักษณ์น่าน, (เชียงใหม่ : ดาวคอมพวกราฟิค.๒๕๔๙),หน้า ๘

ริตจารีราชอนุภวรักษ์ วิบูลย์ศักดิ์กิติไพศาลกุลบพิตรสถิตย์ ณ นันทราชวงษ์^๒ เป็นพระเจ้านครน่าน องค์แรกและองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่าน ภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าน่านพระเจ้าสุริย พงษ์มิตเดชฯ จึงได้สร้างหอคำ (คุ้มหลวง ขึ้นแทนหลังเดิมซึ่งสร้างในสมัยของ เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และด้านหน้าหอคำ มีช่องไว้ทำหน้าที่คล้ายสนามหลวง สำหรับจัดงานพิธีต่างๆ ตลอดจนเป็นที่จัด ขบวนทัพออกสู้ศึก จัดขบวนนำเสด็จหรือขบวนรับแขกเมืองสำคัญ และในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เจ้า มหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน ถึงแก่อนิจกรรม ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครก็ถูกยุบเลิกตั้งแต่นั้นมา ส่วนหอคำได้ใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน จนปี พ.ศ. ๒๕๑๑ จังหวัดน่าน ได้มอบหอคำให้กรม ศิลปากร ใช้เป็นสถานที่จัดตั้ง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่าน จนกระทั่งปัจจุบัน จึงได้มีการประกาศ เขตพื้นที่เมืองเก่าน่าน ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๔๘ เห็นชอบมติที่ประชุมของ คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า เรื่อง การอนุรักษ์และพัฒนาเมือง เก่าน่าน ครั้งที่ ๓/๒๕๑๘ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๔๘ ดังนี้ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าน่าน และเวียง พระธาตุแช่แห้ง เป็นพื้นที่อนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่า (ข้อ ๙ (๑) ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่า ด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พ.ศ. ๒๕๔๖ มีผลเมื่อได้รับการประกาศโดย คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่าแล้ว และได้มีการประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๔๙ ได้ประกาศให้พื้นที่ใจเมืองน่าน ในเขตตำบลในเวียง เป็นพื้นที่เมืองเก่าน่าน

ด้วยสภาพภูมิประเทศของจังหวัดน่านถึงจะเป็นเมืองเล็กๆ แต่มากด้วยอารยธรรมที่เก่าแก่ที่มี เอกลักษณะเป็นของตัวเอง ในอดีตจังหวัดน่านถือได้ว่าเป็นนครรัฐที่มีการปกครองโดยเจ้าผู้ครองนคร น่าน สืบเชื้อสายมาแต่ต้นตระกูลมีรูปแบบการปกครองและกฎหมายปกครองเป็นของตัวเอง ที่เรียก กันว่ากฎหมายอาณาจักรหลักคำ จังหวัดน่านนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานมีลำดับชั้นการ ปกครองทั้งที่เคยตกอยู่ใต้ของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในยุคก่อน ตัวอย่างเช่น เป็นเมืองขึ้นของอาณาจักร สุโขทัย ล้านนา อีกทั้งยังเป็นเมืองที่เป็นที่หมายปองของประเทศพม่าที่เข้ามารุกรานอยู่ตลอด จนมี ประวัติศาสตร์เล่าสืบต่อกันมาถึงการสู้รบด้วยยุทธวิธีชาญฉลาด คือการสร้างพระธาตุแข่งขันกันเป็น ต้น รวมถึงการตั้งรกรากของนครรัฐน่านในอดีตมีการย้ายเมืองหลวงของน่านจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ทั้งหมดนี้ ได้ถูกบันทึกลงในพงศาวดารน่าน เป็นการบันทึกถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์การสืบเชื้อสาย ของเจ้าผู้ครองนครน่าน การย้ายเมืองและสร้างเมืองน่านรวมถึงความเจริญรุ่งเรืองทาง พระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างบ้านแปงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองจึงถือได้ว่า พงศาวดารน่าน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของล้านนาในอดีต ปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่นับวันคนรุ่นหลังยังไม่สามารถทำความเข้าใจได้ เนื่องจากตลอดศตวรรษที่ผ่านมา ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ได้ละเลยการศึกษาวัฒนธรรมของท้องถิ่นเกือบสิ้นเชิง โดยเฉพาะหลักฐานที่

^๒ กรมศิลปากร, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์ , ๒๕๓๗), หน้า ๑๕

เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งบันทึกด้วยอักษรพื้นเมืองมีจำนวนหลายแสนผูก การเก็บรักษาและถูกทำลายไปทางตรงและทางอ้อมตลอดมา ผู้ที่มีความสามารถอ่าน และปริวรรตได้ก็มีจำนวนน้อยลง องค์ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์ใบลานจำนวนมากเหล่านั้นก็ขาดหายไปอย่างน่าเสียดาย เหมือนกระแสน้ำปิง วัง ยม น่าน น้ำเก่าไหลไปน้ำใหม่ไหลตาม เหมือนวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ที่ไหลตามกันไป

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของพงศาวดารน่านที่ถูกเก็บไว้ในรูปของการบันทึกเป็นอักษรภาษาล้านนาหรืออักษรตัวเมือง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษาและเข้าถึงของผู้ที่สนใจเรื่องราวความเป็นมาของนครรัฐแห่งนี้รวมถึงองค์ความรู้ของความเป็นนครน่านที่ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีความต้องการที่จะทำการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ให้เป็นอักษรไทยกลาง และแปลเป็นภาษาไทยกลางที่ทำให้ผู้สนใจและนิสิตนักศึกษา รวมถึงนักเรียนในระบบการศึกษาปฐมศึกษาและมัธยมศึกษาสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ในพงศาวดารน่าน และมีความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์น่าน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน
๒. เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน
๓. เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. วรรณกรรมพงศาวดารน่านมีประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. เนื้อหาในคัมภีร์วรรณกรรมพงศาวดารน่าน กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่านอย่างไร
๓. จะมีกระบวนการใดบ้างที่จะพัฒนาวรรณกรรมพงศาวดารน่านให้เป็นหลักสูตรสำหรับการเรียนรู้ท้องถิ่นน่าน

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยในครั้งนี้ได้แก่

๑. ขอบเขตเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษาให้สอดคล้องกับพงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน โดยมีเนื้อที่ที่ศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ๑.พงศาวดารน่านฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ๒. ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดน่าน ๓. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ๔. การส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่นน่าน

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

๑. ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา และวรรณกรรมล้านนา การปริวรรตและการแปล ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา นักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ จำนวน ๗ รูป/คน ประกอบด้วย

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ได้แก่ นักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร จำนวน ๖ รูป/คน

๓. ขอบเขตพื้นที่

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในพงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ของการของการศึกษาวิจัย ดังนี้

๑. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
๒. วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
๓. สำนักงานเขตพื้นที่ปฐมศึกษาน่าน,สำนักงานมัธยมศึกษา
๔. โรงเรียนบ้านท่าน้ำ
๕. โรงเรียนศรีเสริมกลีกร
๖. โรงเรียนน่านนคร (มัธยมศึกษา)
๗. โรงเรียนศรีนครน่าน (มัธยมศึกษา)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

พงศาวดารน่าน หมายถึง บันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับจังหวัดน่านหรือเจ้าผู้ครองนครน่านที่กล่าวถึงการก่อตั้งเมืองน่านขึ้นมาในอดีต การสืบเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครรัฐน่าน การศึกสงคราม การย้ายเมืองจากเมืองวรนคร มาเมืองภูเพียงแช่แห้งตลอดจนถึงเมืองนันทบุรีศรีนครน่าน บันทึกเหตุการณ์ความสัมพันธ์กับอาณาจักรภายนอกระหว่างนครรัฐน่านกับอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา เป็นต้น

ประวัติศาสตร์น่าน หมายถึง เหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตของจังหวัดน่าน ที่กล่าวถึงเรื่องราวความเป็นมาของการก่อตั้งเมืองน่าน การสืบเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครรัฐน่าน การศึกสงครามการย้ายเมือง เหตุการณ์ความสัมพันธ์กับอาณาจักรภายนอกระหว่างนครรัฐน่านกับอาณาจักรสุโขทัย และอาณาจักรล้านนา รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตของคนน่าน และเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองที่มีระบบกฎหมายเป็นของตนเองในอดีตของจังหวัดน่าน

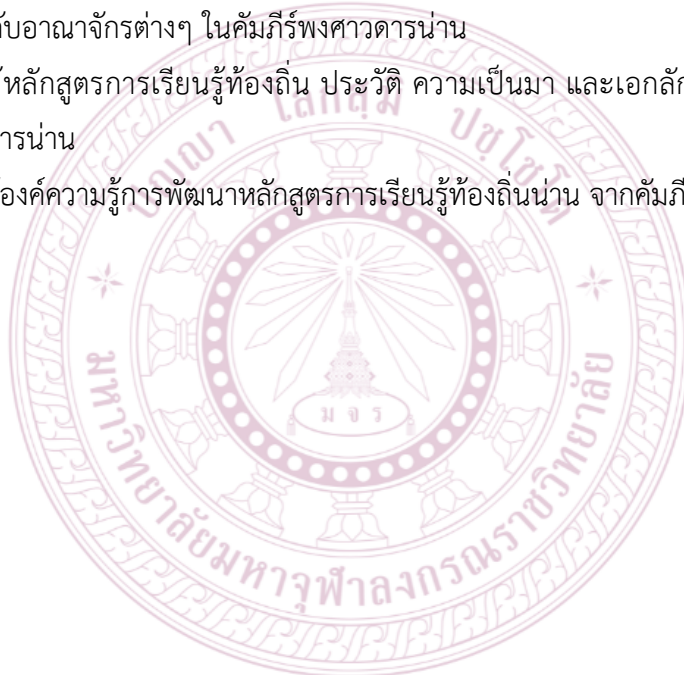
หลักสูตรท้องถิ่นน่าน หมายถึง หมายถึงหลักสูตรที่สร้างขึ้นจากพงศาวดารน่าน เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดน่านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เรียนสามารถแสวงหาองค์ความรู้ที่ตอบสนองกับวิถีชีวิตของตนเอง พร้อมกับการปรับตนเอง

ให้ทันสมัยการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคโลกาภิวัตน์ เป็นหลักสูตรสำหรับนักเรียนในระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาตอนต้น

การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน หมายถึง การเลือกเอาบันทึกพงศาวดารน่านฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีการบันทึกวัน เดือน ปี ที่ชัดเจนและมีเนื้อหาครบถ้วนไม่ขาดหาย ด้วยการถ่ายทอดคัมภีร์ใบลานอักษรต้นฉบับที่มีการบันทึกด้วยอักษรล้านนา เป็นอักษรไทยล้านนาแล้วถ่ายทอดเป็นอักษรไทยกลาง

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ทราบถึงความเป็นมาของประวัติศาสตร์กรมพงศาวดารน่าน
๒. ได้รู้ประวัติความเป็นมาของอดีตเจ้าผู้ครองเมืองน่าน และรูปแบบการปกครองความสัมพันธ์กับอาณาจักรต่างๆ ในคัมภีร์พงศาวดารน่าน
๓. ได้หลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น ประวัติ ความเป็นมา และเอกลักษณ์ความเป็นน่านจากคัมภีร์พงศาวดารน่าน
๓. ได้องค์ความรู้การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นน่าน จากคัมภีร์พงศาวดารน่านฯ

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง พงสาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
คณะผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มานำเสนอตามลำดับดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน
- ๒.๒ แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยชุมชน

“ทรัพยากรวัฒนธรรม” (Cultural Resource) มีความหมายที่ครอบคลุมถึงทรัพยากรประเภทต่างๆทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง (Object) สถานที่/แหล่ง (Sites) และภูมิทัศน์ (Landscape) และวัฒนธรรมที่ยังดำรงอยู่ (Living Culture) หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก (Expressive Culture) เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณี บอกล่า และภาษา เป็นต้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยยอมรับว่าวัฒนธรรมมีคุณลักษณะ เป็นอินทรีย์ (Organic) และสามารถวิวัฒน์ (Evolving) ไปได้อย่างต่อเนื่อง^๓ ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นจัดเป็นทรัพยากรประเภทหนึ่งที่ต้องจับต้องได้ (Tangible Cultural Resource) ในกลุ่มที่เรียกว่า มรดก (Heritages) ในที่นี้หมายถึง สถานที่ สิ่งก่อสร้าง และวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่ในอดีต เป็นสิ่งที่สามารถนำมาจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คนสมัยปัจจุบัน

ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น มีปรากฏในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่โบราณหรือแหล่งอารยธรรมในอดีต ซึ่งสามารถพบเห็นและศึกษาได้ใน ๓ กลุ่ม คือ

๑. ทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resources)
๒. วัตถุทางชาติพันธุ์ (Ethnographic Material)

^๓ สายันต์ ไพเราะญัตร์, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า.๒๘-๓๒.

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ที่มีความสัมพันธ์กับทั้งทรัพยากรโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุทางชาติพันธุ์ ซึ่งรวมไปถึงวรรณกรรม ดนตรี การละเล่น การแสดง นิทานชนบทธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนพิธี พิธีกรรมตามความเชื่อ ภาษา ศิลปะ เป็นต้นซึ่งในปัจจุบันสามารถจัดแบ่งทรัพยากรวัฒนธรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ตามแนวทางการศึกษาด้านโบราณคดีและวัฒนธรรมชุมชน ได้แก่แนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ (Knowledge Management) ที่มุ่งเน้นการนำความรู้ทางวัฒนธรรมอันเป็นมรดกทางปัญญาของชุมชนและสังคมออกมาเผยแพร่เพื่อให้ผู้คนได้รับรู้และนำไปสร้างสรรค์สิ่งที่เหมาะสม รวมทั้งนำมาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยปัจจุบัน

โดยแนวคิดการจัดการความรู้ที่นั้นมาจากการมองเห็นถึงโลกในยุคปัจจุบันว่า ได้เข้าสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy – KBE) งานต่างๆ จำเป็นต้องใช้ความรู้สร้างผลผลิตให้เกิดมูลค่าเพิ่มมากยิ่งขึ้น การจัดการความรู้เป็นคำกว้างๆ ที่มีความหมายครอบคลุมเทคนิค กลไกต่างๆ มากมาย เพื่อสนับสนุนให้การทำงานของแรงงานความรู้ (Knowledge Worker) มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นกลไกดังกล่าวได้แก่ การรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกัน การสร้างบรรยากาศให้คนคิดค้น เรียนรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดระเบียบความรู้ในเอกสาร และทำสมุดหน้าเหลืองรวบรวมรายชื่อผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างช่องทาง และเงื่อนไขให้คนเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เพื่อนำไปพัฒนางานของตนให้สัมฤทธิ์ผล

๒.๑.๑ ความหมายการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ (Knowledge Management - KM) คือ การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจาก ข้อมูล ไปสู่ สารสนเทศ เพื่อให้เกิดความรู้ และ ปัญญา ในที่สุด การจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่างๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง แสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการธุรกิจที่ดี องค์กรขนาดใหญ่โดยส่วนมากจะมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการจัดการองค์ความรู้ โดยมักจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนกเทคโนโลยีสารสนเทศหรือแผนกการจัดการทรัพยากรมนุษย์^๔ การจัดการความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่สำคัญที่จะทำให้คนรู้จักหาความรู้และนำความรู้มาใช้ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ การจัดการความรู้จำเป็นต้องมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (Continuous Learning อยู่ตลอดเวลา เพราะการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจะทำให้ผู้เรียนรู้เป็นคนที่มีโลกทัศน์และวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล รู้ว่าควรทำอะไรไม่ควรทำอะไรในช่วงเวลาไหนรวมถึงการรับรู้ถึงข้อดีข้อเสียจากการเลือกปฏิบัติในแนวทางใดแนวทาง

^๔ วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้. (กรุงเทพมหานคร: สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๘),

หนึ่ง ซึ่งความสามารถต่าง ๆ เหล่านี้ที่จะสะท้อนถึงคุณค่า (Value) ของผู้เรียนรู้ในฐานะผู้นำของผู้นำความรู้สู่สังคม

การจัดการความรู้มีความหมายกว้างกว่าการจัดการสารสนเทศ กว้างกว่าการจัดการข้อมูล และกว้างกว่าการจัดการเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร โดยในการจัดการความรู้ จะต้องมีการจัดการครบทั้ง ๓ องค์ประกอบของความรู้คือ ความรู้ฝังลึกในคน ความรู้แฝงในองค์กร และความรู้เปิดเผยรวมทั้งจะต้องมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนากิจกรรมหลัก (core activities) ขององค์กร กลุ่มบุคคล หรือเครือข่าย

รูปแบบการจัดการองค์ความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรและประสงค์ที่จะได้ผลลัพธ์เฉพาะด้าน เช่น เพื่อแบ่งปันภูมิปัญญา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน หรือเพื่อเพิ่มระดับนวัตกรรมให้สูงขึ้นการจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้นๆ ได้ ต้องให้นิยามหลายข้อ จึงจะครอบคลุมความหมาย ซึ่งได้แก่

๑. การจัดการความรู้มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้

๒. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ (knowledge sharing ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ความพยายามในการจัดการความรู้จะไม่ประสบความสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิถีปฏิบัติ มีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคม มีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้

๓. การจัดการความรู้ต้องการผู้ทรงความรู้ความสามารถในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้น กิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่ การดึงดูดคนเก่งและดีมาพัฒนา การติดตามความก้าวหน้าของคน และการดึงคนมีความรู้ความสามารถไว้ในองค์กรถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

๔. การจัดการความรู้เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างชีวิตชีวาและความสำเร็จให้แก่องค์กร การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา” (intellectual capital และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ เป็นดัชนีบอกว่าการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผลหรือไม่ กิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาฐานข้อมูล การนำความรู้ออกมาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นต้น ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้มีความเกี่ยวข้องกับต้นทุนทางปัญญา คำว่า “ต้นทุนทางปัญญา” (Intellectual Capital มีความหมายรวมถึง ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ทรัพย์สินทางปัญญา และ

ประสบการณ์ ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการสร้างความมั่งคั่งได้สิ่งที่รวมอยู่ใน “ต้นทุนทางปัญญา” ซึ่งอาจมีรายการที่แตกต่างกัน แล้วแต่วิธีคิด และความเห็นของแต่ละคน

๒.๑.๒ ประเภทของความรู้

ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้สองประเภท คือ ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) และความรู้แฝงเร้น (Tacit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้งคือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา ส่วนความรู้แฝงเร้นคือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้งก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้ ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน และกันตามตัวแบบของเซกิ (SECI Model) ความรู้ทั้งแบบแฝงเร้นและแบบชัดแจ้งจะมีการแปรเปลี่ยนถ่ายทอดไปตามกลไกต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดความรู้ การผสานความรู้ และการซึมซับความรู้^๕ การจัดการความรู้นั้นมีหลายรูปแบบแต่ที่น่าสนใจ คือ การจัดการความรู้ ที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่น เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่เชื่อว่า ทุกคนมีความรู้ปฏิบัติในระดับความชำนาญที่ต่างกัน เคารพความรู้ที่อยู่ในคน เพราะหากถ้าเคารพความรู้ในตำราวิชาการอย่างเดียว นั้น ก็เท่ากับว่าเป็นการมองว่า คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นคนที่ไม่มีความรู้

๒.๑.๓ ขั้นตอนการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ไม่มีหลักการหรือวิธีปฏิบัติตายตัว แต่โดยส่วนใหญ่ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. การขุดค้น การค้นหา และการรวบรวมความรู้ เป็นการค้นหาและคัดเลือกเอาเฉพาะความรู้ที่จำเป็นสำหรับการใช้ประโยชน์ ทั้งจากภายในองค์กรและจากภายนอกองค์กร แล้วนำมาตรวจสอบความน่าเชื่อถือ และความเหมาะสมกับบริบทของสังคมและขององค์กร ถ้าไม่เหมาะสมก็ดำเนินการปรับปรุง

๒. การจัดหมวดหมู่ความรู้ เพื่อให้เหมาะสมต่อการใช้งาน โดยการจัดหมวดหมู่ความรู้ที่มุ่งเน้นการง่ายต่อการนำมาใช้งานและการพัฒนาความรู้ที่ต่อเนื่อง

๓. การจัดเก็บความรู้ เพื่อเป็นการค้นหาได้ง่าย และการสะสมความรู้ที่ต่อเนื่อง ซึ่งบางครั้งความรู้แบบดั้งเดิมอาจเหมาะสมกับการประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ในปัจจุบัน

^๕ พระมหาสุทนต์ อาภาภิโร (อบอูน), นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชน และการพัฒนา. (กรุงเทพมหานคร :โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

๔. การสื่อสารเพื่อถ่ายทอดความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้รวบรวมไว้นำมาสื่อสารให้บุคลากรในหน่วยงานได้รับทราบและเป็นการขยายความรู้นั้นให้กว้างขวางออกไป ซึ่งจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๕. การจัดกิจกรรมและกระบวนการเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นการนำความรู้จากฝ่ายต่างๆ หรือจากบุคคลที่มีความรู้มาแลกเปลี่ยนเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้ในเป็นที่ประจักษ์

๖. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อยกระดับความรู้ เป็นการสังเคราะห์ชุดความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้นั้น ไปสู่การสร้างความรู้ที่มีความเหมาะสมต่อการประยุกต์ใช้

๗. การสร้างความรู้ใหม่ เป็นการนำความรู้ที่ผ่านวิเคราะห์ สังเคราะห์มาประยุกต์ใช้ภายใต้บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดความรู้ใหม่

๘. การประยุกต์ใช้ความรู้ เป็นการนำความรู้ที่ได้กระบวนการทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ เพื่อเกิดมูลค่าและคุณค่า หรือให้ได้ผลสัมฤทธิ์ตามความมุ่งหมายของการใช้รู้นั้น

๙. การเรียนรู้จากการใช้ความรู้ ผลที่ต่อเนื่องจากการใช้ความรู้ คือ บุคคลได้รับการเรียนรู้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างสรรค์และการพัฒนาความรู้ในระยะยาว

๒.๑.๔ การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น มิได้หมายถึงเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของสถานที่ วัตถุ หรือสิ่งของเท่านั้น แต่หากหมายรวมถึง ความคิด ความเชื่อ ความรู้ วิธีการปฏิบัติ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และแบบแผนของปฏิสัมพันธ์ในสังคม (Pattern Interaction) ดังนั้น การจัดการความรู้ในทรัพยากรวัฒนธรรม จึงสามารถดำเนินการได้ โดยอาศัยหลักที่สำคัญ “การนำความรู้ที่มีอยู่ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ออกมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคน สิ่งแวดล้อม และกระบวนการที่นำไปสู่การสร้างสมความรู้ ความดี และความงามของผู้คนในสังคม โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ

๑. การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากภายในและภายนอก (ปรโตโฆสะ และ โยนิโส มนสิการ ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่มาจากจิตใจภายในของบุคคลและมาจากการเรียนรู้ที่ผ่านประสบการณ์ของบุคคลและสภาพแวดล้อม

๒. การยึดมั่นในความรู้ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ความดีและความงามของมนุษย์ กล่าวคือ ให้ความสำคัญกับชุดความรู้ที่เป็นชุดความรู้เพื่อตอบสนองต่อการพัฒนามนุษย์ให้มีความดีและความงาม อันจะเป็นพลังให้สังคมได้ใช้ความรู้เป็นกลไกในการขับเคลื่อนและการพัฒนาสังคม

๓. หลักเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและพัฒนาผู้รู้นั้นให้เป็นผู้ที่มีความรู้ที่ทรงคุณค่า ที่จะนำพาสังคมไปสู่การเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น อาจใช้ขั้นตอนและกระบวนการของการจัดการความรู้ทั่วไปได้ แต่ต้องมีหลักการสำคัญ

๓ ประการตามที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับ “ผู้รู้” “ความรู้” และ “กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง” ที่ตั้งอยู่การสร้างสรรคความรู้ ความดี และความงามที่มาจากบุคคลและสังคมแนวคิดการจัดการความรู้ทางวัฒนธรรมนั้น เป็นแนวคิดที่ช่วยให้มีการนำความรู้ที่มีอยู่ในที่ต่างๆ มาวิเคราะห์ แลกเปลี่ยนและนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้

สรุปว่าการจัดการความรู้ คือ การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบแลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจาก ข้อมูล ไปสู่ สารสนเทศ เพื่อให้เกิดความรู้ และ ปัญญา ในที่สุดการจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่างๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง แสดงและกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการธุรกิจที่ดี องค์กรขนาดใหญ่โดยส่วนมากจะมีการจัดสรรทรัพยากรสำหรับการจัดการองค์ความรู้ โดยมักจะเป็นส่วนหนึ่งของแผนกเทคโนโลยีสารสนเทศหรือแผนกการจัดการทรัพยากรมนุษย์

๒.๒ แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

๒.๒.๑. ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนของสถานศึกษาตามบริบทของท้องถิ่นนั้น เนื้อหาองค์ความรู้จึงเกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี อาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ควรได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่ผู้เรียน โดยมีผู้ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้หลายท่าน ดังนี้

กรมวิชาการ^๖ ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นว่า หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดขึ้นทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ เจตคติและคุณภาพการดำรงชีวิตโดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่น

สำลี ทองธิว^๗ ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่น ว่า หมายถึง หลักสูตรที่ตอบสนองความต้องการของลักษณะเฉพาะของชุมชน มองที่ผลกระทบของหลักสูตรและระบบการศึกษาในสถานศึกษาที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น มองชุมชนเป็นหลัก เป็นการสร้างและพัฒนาหลักสูตรในระบบโรงเรียน

ฉันท ชาติทอง^๘ ให้ความหมายของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ว่า เป็นหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการและความเป็นจริงของท้องถิ่นเนื่องจากหลักสูตรแกนกลางยังมี

^๖ กรมวิชาการ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา. (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.๒๕๔๐), หน้า ๔๓

^๗ สำลี ทองธิว. การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.(กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๔๔), หน้า ๖๒

^๘ ฉันท ชาติทอง. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น.(กรุงเทพฯ : เพชรเกษมการพิมพ์.๒๕๕๐),หน้า ๑๒

ข้อบกพร่องบางประการ เช่น ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่วัฒนธรรมประเพณี อาชีพและค่านิยมของผู้เรียนและชุมชน

นิคม ชมภูหลง^๙ กล่าวว่า หลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การที่ท้องถิ่นปรับปรุงขยายหรือเพิ่มรายละเอียดเนื้อหาสาระ แผนการสอน สื่อการเรียนการสอน กิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะท้องถิ่น โดยยึดหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทไม่ขัดต่อเจตนารมณ์จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลาง เพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและความต้องการของท้องถิ่น

จากแนวคิดที่กล่าวมาสรุปได้ว่าหลักสูตรท้องถิ่น เกิดจากการสร้างหลักสูตรขึ้นใหม่หรืออาจเกิดจากการนำหลักสูตรท้องถิ่นเดิมที่มีอยู่ มาปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของท้องถิ่น โดยจะต้องเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในเนื้อหาที่ชุมชนเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญและเป็นประโยชน์กับประชากรในชุมชน

๒.๒.๒. ความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจำเป็นต้องคำนึงถึงความถูกต้องและเหมาะสมถึงเนื้อหาและเรื่องราวที่เข้ากับบริบทในแต่ละท้องถิ่น ทำให้มีการสร้างและกำหนดเนื้อหาได้อย่างยืดหยุ่นตามแต่สภาพของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้กล่าวถึงความจำเป็น และความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์^{๑๐} ได้กล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นว่า ถึงแม้จะมีหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทแล้วแต่ก็ยังต้องมีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นโดยมีเหตุผลดังต่อไปนี้ คือ

๑) หลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทได้กำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ และกิจกรรมอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักทั่ว ๆ ไปไม่สามารถประมวลรายละเอียดเกี่ยวกับสาระความรู้ตามสภาพแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้ทั้งหมด จึงต้องพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นได้มากที่สุด

๒) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีผลกระทบโดยตรงต่อธรรมชาติและชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบทจึงต้องมีหลักสูตรระดับท้องถิ่น เพื่อปรับสภาพของผู้เรียนให้สามารถรับกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ดังกล่าว

^๙ นิคม ชมภูหลง. การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง). (มหาสารคาม : หน่วยงานนิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม.๒๕๔๒), หน้า ๓๘

^{๑๐} ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. การพัฒนาหลักสูตร : หลักการแผนปฏิบัติ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัสสัมชัญ. ๒๕๕๕), หน้า ๔๑

โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดขึ้นกับภูมิลำเนาท้องถิ่นของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้และประสบการณ์ไปพัฒนาตน ครอบครัวและท้องถิ่น ตลอดจนดำเนินอยู่ในท้องถิ่นของตนอย่างมีความสุข

๓) การเรียนรู้ที่ดีควรจะเรียนรู้จากสิ่งที่ใกล้ตัวไปยังสิ่งที่ไกลตัวเพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถดูดซับได้รวดเร็วกว่า ดังนั้นจึงควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมท้องถิ่นของตน แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัวซึ่งทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักชีวิต ไม่เข้าใจ และไม่มีความรู้สึกที่ดีต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัวตนเองนอกจากนี้การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นจะช่วยปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและความผูกพันรวมทั้งภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน

๔) ทรัพยากรท้องถิ่นโดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทของไทย มีอยู่มากมายและมีค่า บ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลานาน หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นสามารถบูรณาการเอาทรัพยากรท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านทั้งหลายมาใช้ในการเรียนการสอนไม่ว่าด้านอาชีพ ทัศนคติ พฤติกรรม ค่านิยม การแสดง วรรณกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งมีผลทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตน และสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

จากความสำคัญและความจำเป็นของหลักสูตรท้องถิ่นดังกล่าว เนื่องจากหลักสูตรแกนกลางได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือจัดการเรียนการสอนให้ระดับกลุ่มผู้เรียนทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายสุดท้ายที่ต้องบรรลุ คือ การให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะร่วมบางประการที่เหมือนกันแต่อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นจริงของปัจจัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจในประเทศไทยนั้นย่อมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ด้วยความแตกต่างหลากหลายของปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวนี้ การจัดการเรียนการสอนให้กลุ่มผู้เรียนที่อยู่ในพื้นที่มีปัจจัยพื้นฐานแตกต่างกัน โดยใช้หลักสูตรแกนกลางเพียงอย่างเดียวจึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง

อุดม เขยกิจวงศ์^{๑๑} กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรท้องถิ่นไว้ ดังนี้

๑) ตอบสนองการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนตามสภาพปัญหาที่แท้จริง

๒) ตอบสนองความหลากหลายของปัญหา มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เหมาะสมกับเพศ วัย มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด และทักษะ เน้นกระบวนการสอนให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริงจนเกิดทักษะและสามารถนำไปใช้กับสถานการณ์อื่นได้อย่างเหมาะสม ๓) ทำให้การเรียนมีความหมายต่อชีวิตและผู้เรียนสามารถประยุกต์ไปใช้ได้ในชีวิตจริงสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตจริงและมุ่งการเรียนรู้อย่างบูรณาการ ไม่แยกส่วนหรือตัดตอนเป็นท่อน ๆ ของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมทางวิชาการ โดย

^{๑๑} อุดม เขยกิจวงศ์. หลักสูตรท้องถิ่น ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้.(กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร. ๒๕๔๕), หน้า ๒๐

ผู้เรียนเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ด้วยการชี้แนะของครูผู้สอนอันจะนำไปสู่การคิดเป็น โดยใช้ข้อมูลที่มีอยู่ในสังคมตนเองและวิชาการอย่างเหมาะสม

๔) ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้เพื่อที่จะมาใช้เป็นข้อมูลในการแก้ปัญหาชีวิตของตนเองในวันข้างหน้า รวมทั้งวิธีวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม (คิดเป็น) กับชีวิตของตนเอง

๕) ชุมชนเป็นภูมิปัญญาเบื้องต้น และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นสมาชิกในชุมชนเอง

๖) ส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของตนเอง เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้จากท้องถิ่นของตน เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการเรียนรู้กับชีวิตจริงและการทำงาน รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรักและความผูกพันกับท้องถิ่นของตน มีการส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในท้องถิ่นในการจัดการศึกษา

๗) ส่งเสริมความเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพของสังคม ในด้านศีลธรรมสันติภาพการดำรงไว้ซึ่งสังคมประชาธิปไตย การร่วมรักษาสันติภาพ ก่อให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นภูมิใจใน ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ชุมชน และชาติ

๘) สามารถพัฒนาเพิ่มขึ้นได้ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และเมื่อเรื่องนั้น ๆ ไม่เป็นที่สนใจและต้องการของท้องถิ่นรวมทั้งล้าสมัยแล้ว สามารถปรับเปลี่ยนได้ทันทีจึงสามารถสรุปความสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นเรื่องที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อการศึกษาในปัจจุบัน เพราะสภาพความหลากหลายทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ของประเทศไทยที่มีความแตกต่างกัน การใช้หลักสูตรเดียวกันจากส่วนกลางทั่วประเทศ ที่มีจุดหมายอย่างกว้าง ๆ เป็นลักษณะภาพรวม ไม่สามารถตอบสนองสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละท้องถิ่นได้ แต่หลักสูตรท้องถิ่นเป็นเครื่องมือที่จะสามารถบูรณาการ เนื้อหา เรื่องราว ทรัพยากร ภูมิปัญญา ประเพณีและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ มาเป็นบทเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดความรู้และเข้าใจในบริบทของท้องถิ่นตนเองมากขึ้นเพื่อก่อให้เกิดความรัก ความผูกพัน ภาคภูมิใจ เข้าใจ และอยู่ร่วมกันกับคนในท้องถิ่นตนเองได้อย่างเข้าใจและราบรื่น

๒.๒.๓. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่จะต้องตอบสนองชีวิตจริงในบริบทที่เป็นปัจจุบันและเตรียมพร้อมเพื่อนำไปสู่อนาคต รวมทั้งสร้างความเข้าใจในถึงความเปลี่ยนแปลงของบริบทท้องถิ่น ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วตามกระแสที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์ และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เพื่อเข้าใจและแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นไว้ดังนี้

๑) พื้นฐานของชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมไทย

(๑.๑) ชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมของผู้เรียน ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนที่ได้จากการสำรวจจะตอบสนองต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน และแสวงหาความรู้ของผู้เรียนที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชุมชนที่ผู้เรียนอาศัยอยู่

(๑.๒) ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชีวิตมนุษย์จะเติบโตในลักษณะองค์รวมได้ต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่ รวมทั้งสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีคุณค่าและมีความสุข

๒) พื้นฐานทางพุทธศาสนา ประกอบด้วย

(๒.๑) อิทัปปัจจยตา หลักพุทธศาสนาเชื่อว่าเพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนั้นจึงตามมาหรือเมื่อมีอย่างนี้แล้ว อย่างนั้นจะตามมา ทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องร้อยรัดกันไป (Interdependent) ไม่เป็นอิสระโดดเดี่ยวแต่จะเป็นไปในลักษณะของวิทยาการ (Interdisciplinary) และเป็นองค์รวมดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนจะเน้นการจัดในลักษณะของการบูรณาการเรียนรู้อันมีชีวิต

(๒.๒) เชื่อว่าทุกสิ่งมาจากเหตุ การเรียนการสอนควรให้สาเหตุว่าทำไมจึงเป็นอย่างนี้ จะทำให้ทราบสาเหตุที่แท้จริงแล้วจะทำให้รู้ว่าจะแก้ปัญหายังไง ดังนั้นการเรียนการสอนจะต้องให้คนได้เรียนรู้การหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาที่เกิดขึ้น

(๒.๓) อริยสัจสี่ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้สอดคล้องกับชีวิตของผู้เรียนและชุมชน ต้องเริ่มจากปัญหา (ทุกข์) หาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาให้ได้เพื่อกำหนดทางแก้ไขปัญหามาได้ตรงและสอดคล้องกัน และเมื่อได้ทราบสาเหตุของปัญหาแล้วต่อไปคือหาวิธีแก้ (มรรค) เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาคือการดับทุกข์ (นิโรธ) ที่ส่งผลให้พ้นทุกข์และสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข

๓) หลักการเรียนรู้ โดยเน้นหลักการต่อไปนี้

(๓.๑) การเรียนรู้แบบองค์รวม หรือแบบสหวิทยาการ การเรียนการสอนแบบแยกส่วนบางครั้งอาจใช้ได้บางจุด แต่การสอนแบบองค์รวมจะเหมาะสมกับชีวิตจริงมากกว่า

(๓.๒) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยแท้จริงผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันนั้นเมื่อพิจารณาแล้วจะพบผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ความคิด และทักษะในการดำรงชีวิตอย่างมากถือว่าเป็นภูมิปัญญาเริ่มต้นของชีวิตจริง ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนในชุมชนจึงเน้นปัญหาด้านต่าง ๆ รวมทั้งตัวผู้เรียนด้วยที่สามารถนำมาใช้เพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยเฉพาะหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาความเป็นอยู่ของผู้เรียนที่อยู่ในชุมชน

(๓.๓) พื้นฐานของทฤษฎีเชิงระบบ (Systems Approach) “ระบบ” คือ การนำเอาองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วนมาสอดคล้องประสานกันอย่างมีความสอดคล้องสัมพันธ์ต่อเนื่องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน จนเกิดสัมฤทธิ์ผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ องค์ประกอบที่สำคัญของระบบ ได้แก่ การระบุปัญหาที่แท้จริง กำหนดความต้องการที่เป็นรูปธรรม การกำหนดวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกัน การ

กำหนดเนื้อหาและการดำเนินการที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การดำเนินการจริง การประเมินผลส่วนที่สำคัญอย่างยิ่งของระบบคือ มีการตรวจสอบข้อมูลย้อนกลับว่าการดำเนินการแต่ละขั้นตอนนั้นมีความต่อเนื่องสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องเป็นผลต่อกันและกัน

(๓.๔) ผู้เรียนเป็นสำคัญ การดำเนินชีวิตของผู้เรียนจะมีการคลุกคลีกับสภาพของสังคมที่แตกต่างกัน การจัดการเรียนการสอนจึงต้องใช้เทคนิคและกระบวนการโดยคำนึงถึงผู้เรียนเป็นหลัก ให้ผู้เรียนจากสภาพชีวิตความเป็นอยู่หรือความต้องการของเขาผสมผสานกับทฤษฎีความรู้เพิ่มเติมในลักษณะของการบูรณาการ ไม่แยกแยะความรู้สึกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้กลมกลืนกับการดำเนินชีวิต จนผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้วยตนเองได้ ที่สามารถนำไปใช้จริงกับชีวิตของเขาเอง

๔) การศึกษาตลอดชีวิต หลักสูตรทองถิ่นถือเป็นกระบวนการจัดการศึกษาที่ส่งผลให้คนสามารถจัดการกับชีวิตของเขาด้วยตนเอง ให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

๕) การขยายผลและการประยุกต์ความรู้ไปใช้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ ต้องจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ครบตามวิธีการของทฤษฎีเชิงระบบ คือ

ขั้นที่ ๑ เป็นการแสวงหาและถ่ายทอดความรู้ร่วมกันระหว่างผู้เรียนและครู

ขั้นที่ ๒ เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนนำความรู้ที่ได้ไปขยายผล หรือไปประยุกต์ใช้ใน
ชีวิตจริง

ขั้นที่ ๓ เป็นการแสดงผลที่เกิดจากการเรียนรู้ของการนำความรู้ไปขยายผลหรือ
ประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

๖) ทฤษฎีการสร้างปัญญา (Constructivism) คนเรียนรู้จากความรู้ที่สร้างขึ้นมาโดยตรง เปรียบเทียบข้อมูลใหม่กับประสบการณ์เดิม แล้วสร้างประสบการณ์หรือความรู้ใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ จนเกิดปัญญา ลำดับขั้นของการเรียนรู้เริ่มต้นจากการแสวงหาความรู้ของผู้เรียนและประสบการณ์เดิมที่ผู้เรียนมีอยู่เรื่อนั้น ๆ ถือได้ว่าผู้เรียนมีข้อมูล (Data) ในเรื่อนั้น ๆ เมื่อผู้เรียนได้นำข้อมูลที่มีอยู่มาใช้ อาจจะโดยการกระทำด้วยตนเองหรือมีการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มผู้ร่วมงานผู้เรียนก็จะได้รับประสบการณ์ใหม่ และหากผู้เรียนมีการนำประสบการณ์ใหม่ที่ได้รับไปจัดหมวดหมู่ หรือจัดกลุ่มร่วมกับที่มีอยู่แล้ว มีการจัดระบบเป็นข้อมูลใหม่ถือได้ว่าขั้นนี้ผู้เรียนมีสาระของเนื้อหาประสบการณ์ (Information) ถ้าเปรียบกับการเรียนการสอนแล้วในขั้นนี้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่จะนำข้อมูลต่าง ๆ ในเรื่อนั้น ๆ มาใช้ และเมื่อผู้เรียนได้นำข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ไปวิเคราะห์ แยกแยะ และสรุปสร้างเป็นความรู้ใหม่ โดยการปรับหรือประยุกต์ให้เหมาะสมเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้และมีการใช้อยู่บ่อย ๆ ผู้เรียนจะเกิดความรู้ความเข้าใจ (Knowledge) และหากผู้เรียนได้นำความรู้ขั้นนี้ไปใช้

บ่อย ๆ ทดลองทำไปเรื่อย ๆ จากสถานการณ์หนึ่งไปสู่สถานการณ์หนึ่ง จนเกิดเป็นแนวทางใหม่ที่คิดค้นได้ด้วยตนเอง ผู้เรียนก็จะเกิดปัญญา (Wisdom) ซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจากผู้เรียนเอง

๗) การบูรณาการ เน้นการบูรณาการความรู้สู่การนำไปใช้ในชีวิตจริง การจัดการเรียนการสอนควรจัดให้เกิดความสอดคล้องระหว่างการเรียนรู้และการทำงานหรือชีวิตของผู้เรียนเนื้อหาการเรียนการสอนจึงเป็นเรื่องราวที่เป็นชีวิตจริงของผู้เรียนที่เรียนแล้วสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้

๘) เน้นการต่อยอดความคิดมากกว่าการถ่ายทอดความรู้เพียงอย่างเดียวมนุษย์ถ้าคิดได้ คิดเป็น ก็จะสามารถแสวงหาความรู้ได้ มนุษย์จะแสวงหาความรู้ต้องผ่านกระบวนการการเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติจริง (Learning is Doing) หลาย ๆ กระบวนการจึงทำให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น รวมทั้งสามารถปรับตัวให้เหมาะสมในยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมแห่งการเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารข้อมูลในการประกอบวิชาชีพหรือการแข่งขันอันจะส่งผลให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

นิคม ชมภูหลง^{๑๒} ได้สรุปแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นไว้ ขั้นตอนดังนี้

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์สร้างขึ้น ทรัพยากรมนุษย์ สภาพความต้องการของท้องถิ่น สภาพจัดการศึกษาและสภาพความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และประชาชน

๒) การสร้างหลักสูตรฉบับร่าง ได้แก่ คำชี้แจง เหตุผลความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรหลักของหลักสูตร โครงสร้างเนื้อหา อัตราเวลาเรียน แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดประเมินผล คำอธิบายรายวิชา ตารางวิเคราะห์หลักสูตรจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม รายละเอียดของเนื้อหาของแต่ละหน่วยโดยละเอียด พร้อมภาพประกอบทุกขั้นตอน และบรรณานุกรมซึ่งจะต้องปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องที่จะพัฒนาอย่างจริงจังแล้วจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม

๓) การตรวจสอบหลักสูตรฉบับร่าง เป็นการตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและวัสดุหลักสูตรต่าง ๆ เพื่อนำผลมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำหลักสูตรไปทดลองใช้ โดยจะต้องมีการกำหนดเป็นแผนอย่างมีขั้นตอนและเป็นระบบ มีการประชุมพิจารณาร่วมกันหรือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตร เช่น จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน คาบเวลาเรียนวิธีการวัดและประเมินผล มีความสอดคล้องกันหรือไม่ อย่างไร

๔) การนำหลักสูตรไปทดลองใช้ มีการขออนุมัติหลักสูตร จัดทำตารางแผนการใช้หลักสูตร ประชาสัมพันธ์หลักสูตร เตรียมความพร้อมของบุคลากร งบประมาณ วัสดุหลักสูตร โดยการใช้

^{๑๒} อ่างแล้วใน นิคม ชมภูหลง.การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง), หน้า ๓๕

หลักสูตร อาจเป็นการสอนเองหรือให้คนอื่นสอนแทน และจะต้องมีการจัดทำคู่มือการใช้หลักสูตรโดย
ระดับชั้นตอนต่าง ๆ อย่างละเอียด

๕) การประเมินผลการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ มีการวางแผนการประเมินประเมินย่อย
ประเมินรวบยอด ประเมินการสอนของผู้สอน ประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน

๖) การปรับปรุงแก้ไข เพื่อปรับแก้หลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน สื่อและเครื่องมือวัดผล
ประเมินผลให้สมบูรณ์และมีคุณภาพในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีเครือข่ายองค์กรที่จะเข้ามามีส่วน
ร่วมในการพัฒนาหลักสูตรประกอบด้วย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนระดับต่าง
ๆ ได้แก่ โรงเรียนกลุ่มโรงเรียน อำเภอ จังหวัด กรมต้นสังกัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ หลักสูตร
ฉบับปรับปรุงทั้งหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น เปิดโอกาสให้แต่ละท้องถิ่นพัฒนา
หลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการในลักษณะต่าง ๆ ได้ตามบริบทอย่างเหมาะสม

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช^{๑๓} ได้เสนอแนวทางการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

๑) การปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
อย่างหนึ่ง สามารถกระทำได้กับทุกกลุ่มประสบการณ์ในหลักสูตรประถมศึกษาและในรายงานวิชา
บังคับและวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชาในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น โดยไม่ทำให้จุดประสงค์เนื้อหา
และคาบเวลาเรียนเปลี่ยนแปลงไปจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท

๒) ปรับรายละเอียดของเนื้อหา เป็นการพัฒนาหลักสูตร โดยการลดหรือเพิ่มรายละเอียดของ
เนื้อหาจากหัวข้อ หรือขอบข่ายที่ระบุไว้ในคำอธิบายรายวิชา วิชาบังคับและวิชาเลือกเสรีทุกรายวิชา
ทั้งนี้ต้องไม่ทำให้จุดประสงค์หัวข้อ ขอบข่ายเนื้อหา และคาบเรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท
เปลี่ยนแปลงไป

๓) จัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม เป็นการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นด้วย

๔) การจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติมจากที่มีปรากฏในหลักสูตรระดับมัธยมศึกษา
ท้องถิ่นสามารถจัดทำรายวิชาเพิ่มเติมได้เฉพาะส่วนที่เป็นวิชาบังคับเลือกและวิชาเลือกเสรีทุกกลุ่มวิชา
โดยรายวิชาที่เพิ่มเติมนี้จะต้องไม่มีเนื้อหาที่ไปซ้ำซ้อนกับรายวิชาบังคับแกน วิชาบังคับเลือกและวิชา
เลือกเสรี ที่มีอยู่แล้วในหลักสูตรแม่บทเมื่อพิจารณาแนวคิดข้างต้นแล้ว จึงสามารถสรุปได้ว่า
กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมีดังนี้

๑) การจัดตั้งคณะกรรมการ เพื่อพัฒนาหลักสูตร

๒) การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลขั้นพื้นฐาน

๓) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

๔) การกำหนดเนื้อหา

^{๑๓} วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : สานต่อที่ท้องถิ่น.(กรุงเทพฯ : บริษัทเซ็นเตอร์
ดิสคัฟเวอร์จำกัด.๒๕๔๒),หน้า ๑๕

๕) การกำหนดกิจกรรม

๖) การกำหนดการวัดและประเมินผล

๗) การนำหลักสูตรไปทดลองใช้

๘) การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร

๙) การนำหลักสูตรไปใช้

สรุปภาพรวมของการหลักสูตรได้ดังนี้

๑. ด้านจุดประสงค์ของหลักสูตร จะเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมา คุณค่า ความสำคัญ ขั้นตอนกระบวนการในการสร้างชิ้นงานภูมิปัญญา จากการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่า และภาคภูมิใจในผลงาน นำไปสู่ความรัก ห่วงแหน และเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒. ด้านเนื้อหาสาระ เริ่มให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมา ความหมาย คุณค่า ความสำคัญ ขั้นตอนกระบวนการ วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ชิ้นงาน รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเผยแพร่ภูมิปัญญา

๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน จะเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามลำดับขั้นตอนตามความเหมาะสมของเนื้อหา เช่น การบรรยาย การสาธิต การอภิปราย การฝึกปฏิบัติ และการทัศนศึกษา เป็นต้น โดยในการจัดกิจกรรมจะขึ้นอยู่กับเนื้อหาในหลักสูตรที่ครูผู้สอนมีหน้าเลื่อกวิธีสอนตามความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในหลักสูตร

๔. ด้านสื่อการสอน ส่วนใหญ่เป็นวัสดุอุปกรณ์ และผลผลิตทางภูมิปัญญา เช่น ผลงานจริง หรือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างงาน เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีใบความรู้ หรือใบงานประกอบการเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการเรียนรู้ด้วยตนเอง

๕. ด้านครูผู้สอน จะเป็นผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น และใช้ประสบการณ์ในการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน โดยวิธีการสาธิต บรรยายควบคู่ไปกับการฝึกให้ผู้เรียนปฏิบัติงานจริง

๖. ด้านแหล่งการเรียนรู้ จะเป็นแหล่งต้นกำเนิดภูมิปัญญาเป็นหลัก โดยมีการเรียนรู้จาก ห้องเรียน หรือห้องสมุดหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ เป็นส่วนเสริม

๗. ด้านการประเมินผล วัดจากการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ประวัติ รู้ความหมายคุณค่าและความสำคัญ สามารถสร้างงานหรือชิ้นงาน เกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญา สามารถบอกเล่าและเผยแพร่ภูมิปัญญาให้ผู้อื่นได้รู้จัก

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการเรียนรู้

ในปัจจุบันการสร้างเครือข่าย ถือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการทำงานที่ได้รับการยอมรับ ทั้งในภาคธุรกิจเอกชนที่แสวงหากำไร และองค์การพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชน จนถึงองค์การระหว่างประเทศ เนื่องจากไม่มีองค์การใดที่จะมีความพร้อมทั้งทางด้านทรัพยากร เงินทุน ฯลฯ หรือถ้าจะมีก็อาจจะน้อยมาก ดังนั้นการระดมเอาส่วนที่ดีของแต่ละบุคคลกลุ่มหรือแต่ละองค์การมีเข้าไว้ด้วยกัน ทำให้สามารถลดข้อจำกัดในการทำงานลงด้วย

๒.๓.๑ ที่มาของการเกิดเครือข่าย

เครือข่ายไม่ใช่เรื่องใหม่ในสังคมไทยและสังคมตะวันตก ในสังคมชนบทไทย การพึ่งพาอาศัยร่วมมือกันทำงานเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต คำพูดที่ว่า “พริกอยู่บ้านเหนือ เกลืออยู่บ้านใต้ ข้าตะไคร้ อยู่บ้านเพื่อน” สะท้อนให้เห็นถึง เครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านซึ่งพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประเพณีทำบุญในเทศกาลต่างๆ ตลอดจนการเกณฑ์แรงงานในท้องถิ่นเพื่อมาลงแขกเกี่ยวข้าว ล้วนเป็นตัวอย่างของการรวบรวมผู้คนมาทำงานร่วมกันโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่มีต่อกันมาแต่เดิม

ในสังคมตะวันตก การสร้างเครือข่ายเป็นกลยุทธ์ที่นิยมใช้กันในกลุ่มนักปฏิรูปสังคมยุโรป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ เพียงแต่ไม่ได้ใช้ชื่อว่า “เครือข่าย” เท่านั้น เมื่อแนวคิดการทำงานแบบเครือข่ายปรากฏขึ้นอีกครั้งในแวดวงการทำงานพัฒนาในช่วง ๒๐ – ๓๐ ปีที่ผ่านมา เรื่องเครือข่ายจึงเปรียบเสมือนเหล่าเก่าในชุดใหม่ ซึ่งเมื่อผนวกเข้ากับความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูล ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานเครือข่าย ก็ทำให้การทำงานเครือข่ายพัฒนาขึ้นไปอีก^{๑๔}

ที่มาของการสร้างเครือข่ายสามารถแบ่งได้ดังนี้^{๑๕}

- ๑) ความต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา ความชำนาญเฉพาะด้านของบุคคลหรือองค์การจะช่วยให้มองเห็นปัญหาได้ชัดเจน
- ๒) ต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงาน
- ๓) ต้องการมีเพื่อนหรือกลุ่มในการทำงาน
- ๔) ต้องการทรัพยากรในการทำงาน
- ๕) ต้องการรับภาระความเสี่ยงในการทำกิจกรรมร่วมกัน
- ๖) ต้องการประหยัด เนื่องจากการแบ่งปันงานกันทำ ลดความซ้ำซ้อนในการทำงาน

^{๑๔} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑-๒

^{๑๕} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรส, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗-๔๓

การเกิดขึ้นของเครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการที่ต่างกั น ดังนั้นการเกิดขึ้นของเครือข่ายแต่ละเครือข่ายจึงมีสาเหตุปัจจัยสนับสนุนและการก่อรูปเครือข่ายที่ แตกต่างกันไป ซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้^{๑๖}

๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นเองโดยไม่มีใครจัดตั้งซึ่ง เป็นผลมาจากการความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างมนุษย์ เช่น ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวและ เครือญาติ ความสัมพันธ์ของครูอาจารย์และลูกศิษย์ เป็นต้น

๒) เครือข่ายที่เกิดจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เป็นการเกิดเครือข่ายที่เป็นผลมาจากการ เกิดปัญหา หรือวิกฤตการณ์ขึ้นในสังคมที่สมาชิกตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหา ในลักษณะของการรวมพลังกัน เช่น เครือข่ายพิทักษ์ป่า เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำ เป็นต้น

๓) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยวิวัฒนาการ เป็นการเกิดเครือข่ายเนื่องจากความสัมพันธ์ของ สมาชิก เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เป็นต้น มารวมกันโดยวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นเวลานานใน ลักษณะของกลุ่มและองค์การ แล้วพัฒนาความสัมพันธ์เป็นเครือข่าย เช่น จากกลุ่มแบบสภากาแฟ พัฒนาเป็นเครือข่ายประชาคมหมู่บ้าน หรือประชาคมเมือง เป็นต้น

๔) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง เป็นการเกิดเครือข่ายที่มีผู้จัดตั้งและให้การสนับสนุนเพื่อ วัตถุประสงค์บางประการ จนสมาชิกรวมกันเป็นเครือข่าย ทั้งการจัดตั้งโดยผู้นำรัฐบาล ภาคเอกชน และองค์การพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง เครือข่ายสหกรณ์ เครือข่าย กระทรวงต่างๆ

จากที่มาและการเกิดขึ้นของเครือข่าย จะเห็นว่าเครือข่ายมีที่มาจากหลายวิธีการแตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากวิกฤตการณ์ของสังคมมนุษย์ เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยวิวัฒนาการ และเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง ซึ่งการเกิดขึ้นของเครือข่าย ความร่วมมือต่างๆ อาจเริ่มต้นมาจากเครือข่ายทั้งสี่ลักษณะดังกล่าวก็ได้ ซึ่งในที่นี้หมายถึงการ รวมกลุ่มของหน่วยงาน องค์การ และคนในพื้นที่เห็นถึงความสำคัญของการรักษาประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรมของท้องถิ่นจนรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและร่วมมือกันทำงานเพื่อความพยายามที่จะรักษา วัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป

๒.๓.๒ ความหมายของเครือข่าย

นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายของคำว่า “เครือข่าย” ไว้มากมายแตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของเครือข่ายดังนี้

Catherine Alter และ Jerald Hage^{๑๗} ให้ความหมายของ เครือข่าย ไว้ว่า เครือข่ายเป็น รูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การ เพื่อแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็น

^{๑๖} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.๒๕๔๘).

อันหนึ่งอันเดียวกันและการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์การจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตแน่นอนหรือไม่ก็ได้ องค์การเหล่านี้มีฐานเท่าเทียมกัน

Godgrey K.B. and J. Clarke ^{๑๘} ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือองค์การที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์การสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์การที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และเป็นการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งสมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง

Murphy ^{๑๙} ได้ให้ความหมายของการทำงานแบบเครือข่ายว่า หมายถึง สภาวะที่หน่วยงานภาครัฐร่วมมือกับองค์การต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของภาครัฐด้วยกัน องค์การภาคเอกชน องค์การภาคประชาชน สถาบันวิชาชีพ หรือองค์การที่ไม่แสวงหากำไร เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อดำเนินกิจกรรมสาธารณะให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยที่ความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานหรือองค์การต่างๆ ไม่ได้เกิดขึ้นในลักษณะของการบังคับหรือการสั่งการตามลำดับชั้นการบังคับบัญชา

Stephen Goldsmith และ William D.Eggers ^{๒๐} ได้นิยามความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายคือโครงการริเริ่มต่างๆ ที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้ดำริให้มีขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการสาธารณะ โดยสามารถวัดเป้าหมายของผลงานได้ มีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบให้แก่ละหุ่่นส่วนการงาน และได้กำหนดโครงสร้างการไหลของสารสนเทศไว้ เป้าหมายบั้นปลายของการทุ่มเทดำเนินงานคือเพื่อสร้างคุณค่าสาธารณะให้เกิดขึ้นสูงสุด เป็นคุณค่าที่ยิ่งใหญ่กว่าผลรวมจากคุณค่าของงานที่แต่ละหุ่่นส่วนการงานสามารถทำได้ตามลำพังโดยปราศจากการประสานร่วมมือ

Smith Joanna และ Priscilla Wohlsstatter ^{๒๑} ๒๕๐ อธิบายว่าเครือข่าย คือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่างๆ ภายในเครือข่ายมีลักษณะของความสมัครใจ (Voluntary) โดยที่ไม่มีองค์การใดบังคับหรือสั่งการองค์การอื่นๆ ในเครือข่ายได้ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะอยู่ในระดับที่สามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการดำเนินงานหรือการตัดสินใจร่วมกันระหว่างตัวแสดงต่างๆ ภายในเครือข่าย

¹⁷ Alter, Catherine, and Hage, Jerald, *Organization Working Together*, (California : Sage.1993),p 15

¹⁸ Godgrey K.B. and J. Clarke, *The Tourism Development Handbook : A Practical Approach to Planning and Marketing*, (London : Cassell.2000),p 15

¹⁹ Murphy, Tourism : *A Community Approach*, (New York : Methuen.1992),p 682

²⁰ Goldsmith , Stephen and William D. Eggers, *Governing by Networks : The New Shape of the Public Sector*, (Washington, D.C. : Brookings Institution Press.2004),p 24

²¹ Smith Joanna and Priscilla Wohlsstatter, *Understanding the Different Faces of Partnering*, (California : Sage.1993),p 250

ขณะที่นักวิชาการชาวไทย ได้นิยามคำว่า เครือข่าย ไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ^{๒๒} ได้ให้ความหมายของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายหมายถึง รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์การหลายๆ องค์การ ที่ต่างฝ่ายต่างมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงานเป็นของตนเอง แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่น ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์การเครือข่าย แม้ว่าองค์การเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่น มีเป้าหมายการทำงานร่วมกันมีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์การเหล่านี้ก็ยังคงมีความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้ามาร่วมเป็นเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมเพียงบางส่วนขององค์การเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มหรือองค์การตรงที่บุคคลทุกคนในกลุ่มจะต้องเข้าร่วมในทุกอย่างพร้อมกันหมด อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์เดียวกัน รับผิดชอบในทรัพยากรร่วมกันในช่วงระยะเวลายาวนานตราบเท่าที่ยังเป็นสมาชิกอยู่ ฯลฯ แต่การเข้าร่วมเป็นเครือขையานั้น แม้จะมีบางอย่างร่วมกันหรือมีกฎเกณฑ์บางอย่างร่วมกัน ฯลฯ แต่การเข้าร่วมนั้นก็เพียงบางส่วนบางเลี้ยวเท่านั้น หรือเป็นการเข้าร่วมเพียงชั่วคราวเท่านั้น โดยที่แต่ละกลุ่มยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองเอาไว้ได้

วีระศักดิ์ เครือเทพ^{๒๓} ในฐานะนักวิชาการทางด้านรัฐประศาสนศาสตร์เขียนหนังสือชื่อ “เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ได้สรุปความหมายของเครือข่ายโดยอิงกับกรอบวิเคราะห์ในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่าหมายถึงการจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชนที่แสวงหากำไร หน่วยงานพัฒนาเอกชนที่ไม่แสวงหากำไร กลุ่มอาสาสมัครของประชาชน หรือองค์การระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันดำเนินภารกิจของสาธารณะบางประการ โดยมีองค์การภาครัฐเป็นแกนหลักของเครือข่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงเหล่านี้เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีเป้าหมายของความร่วมมือก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาสาธารณะบางประการร่วมกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่องค์การใดองค์การหนึ่งมีอาจดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้โดยลำพัง

จากนิยามทั้งจากนักวิชาการต่างประเทศและนักวิชาการชาวไทย สามารถสรุปความหมายของ “เครือข่าย” ว่าหมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มของคนหรือองค์การที่มีความสมัครใจมาพบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน หรือลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยที่สมาชิกมีความเป็นอิสระ ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกันในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม ทางด้าน

^{๒๒} กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มายด์พับบลิชชิง. ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๑

^{๒๓} วีระศักดิ์ เครือเทพ, เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแนวระนาบเพื่อการเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ, (กรุงเทพมหานคร : ซีโน ดีไซน์. ๒๕๕๐), หน้า ๓๒-๓๕

ข่าวสาร ฯลฯ โดยมีการจัดรูปแบบของการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกันและตระหนักถึงงานที่จะทำร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน

๒.๓.๓ ความสำคัญในการสร้างเครือข่าย

เมื่อพิจารณาถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายแล้ว พบว่าหลักการที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญนั้นประกอบด้วย ๓ ประการ คือ^{๒๔}

๑) สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อม ได้แก่ สถานการณ์ปัญหาที่ซับซ้อนหลากหลายและขยายตัว เกินความสามารถของกลุ่มหรือองค์การใดองค์การหนึ่งที่จะดำเนินการแก้ไขได้จำเป็นต้องมีการรวมพลังหรือมีกลไกการจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนนั้น รวมถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น เกิดการรวมกลุ่ม เครือข่าย เกิดผู้นำ เกิดประสบการณ์ และมีความต้องการที่จะเชื่อมโยงคน กลุ่ม และประสบการณ์นั้นให้เป็นขบวนการ เพื่อจัดการปัญหาและขยายผลการพัฒนา โดยนัยนี้จึงจำเป็นต้องมีการเสริมสร้างเครือข่าย

๒) การสร้างพื้นที่ทางสังคม เครือข่ายเป็นเครื่องมือและเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการระดมทรัพยากรและความคิดเห็นจากฝ่ายต่างๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ต้องการขยายผลการพัฒนา เมื่อกลุ่มต่างๆ ที่มีความต้องการคล้ายกัน มีความคิดหรืออุดมคติเหมือนกัน มารวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับกลุ่ม หรือบุคคล หรือองค์การอื่นๆ ในสังคมทำให้กลุ่มของตนเองรู้สึกว่ามีพื้นที่ทางสังคมที่ชัดเจน ซึ่งเป็นการตอบสนองทางด้านจิตใจความเชื่อมั่นและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ดังนั้นการสร้างพื้นที่ทางสังคมจึงเป็นการสร้างตัวตนของเครือข่ายให้ปรากฏขึ้น

๓) การประสานผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม เมื่อกลุ่มองค์การ หรือเครือข่ายมีการประสานประโยชน์ต่อกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งที่จะเกิดตามมาคือ เครือข่ายเกิดการเรียนรู้และมีกิจกรรมการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยให้เกิดระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเกิดความรู้ใหม่ๆ โดยการประสานผลประโยชน์อาจจะไม่ได้หมายถึงการให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนเท่านั้น แต่อาจหมายถึง การให้โอกาสในทางเลือกของฝ่ายต่างๆ ที่มีต่อกัน การได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย จะช่วยกระตุ้นให้เกิดเครือข่ายใหม่ และเกิดการรักษาพันธกรณีร่วมกันของเครือข่ายที่มีอยู่แล้ว รวมทั้งจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนาเครือข่ายที่ต่อเนื่อง

ดังนั้นการรวมตัวกันเป็นเป็นเครือข่ายของหน่วยย่อยภาคส่วนต่างๆ จึงเป็นการประสานผลประโยชน์ในสถานะที่มีการแข่งขันและต้อรองสูง

^{๒๔} สุทธิย์ อาภากร (อบอูน) เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕-๕๘

๒.๓.๔ ลักษณะของเครือข่าย

หากกล่าวในภาพรวมจะเห็นได้ว่าเครือข่ายเป็นแบบฉบับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกัน โดยกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกันในสังคมมักจะเชื่อมโยงกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยระหว่างกัน คุณสมบัติที่ทำให้เครือข่ายมีลักษณะเฉพาะ คือการที่เครือข่ายแม้จะมีลักษณะร่วมกับความเป็นองค์การหรือกลุ่ม แต่ไม่ทุกกลุ่มหรือทุกองค์การที่จะเรียกว่าเครือข่ายได้ ลักษณะของเครือข่ายที่สำคัญมีดังนี้^{๒๕}

๑) มีกลุ่มบุคคลหรือองค์กร

๒) กลุ่มเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์เป็นกระบวนการที่ประสานกลุ่มหรือบุคคลเอาไว้อะไรที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ก็คือข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ (หรือบางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์) ต่อการทำงาน

๓) มีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน

ลักษณะทั้ง ๓ ประการข้างต้นเป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่ม (Group) หรือองค์การ (Organization) แต่เครือข่ายยังมีลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ

๔) มีความเป็นอิสระต่อกัน ความเป็นอิสระต่อกันนี้หมายถึง แต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายมีกิจกรรมของตนเองอยู่แล้ว การเข้ามาร่วมเครือข่ายเป็นการเข้ามาร่วมเป็นบางส่วนเพื่อทำกิจกรรมหรือโครงการร่วมกัน เมื่อโครงการสำเร็จแล้วเครือข่ายก็อาจสลายตัวไปได้

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะที่ดีของการทำงานเครือข่ายจำเป็นต้องมีองค์ประกอบหลักๆ ที่สำคัญ คือ เป็นเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกัน มีเป้าหมายในการทำงานที่ชัดเจนและเป็นอิสระ รวมถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้การทำงานแบบเครือข่ายเป็นไปด้วยดี

๒.๓.๕ องค์ประกอบของเครือข่าย

สิ่งสำคัญที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นและสามารถทำงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ก็คือองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของเครือข่าย เมื่อพิจารณาจากความเป็นมา แนวคิด ความหมายและลักษณะของเครือข่ายจะเห็นว่าเครือข่ายมีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการดังต่อไปนี้^{๒๖}

๑) สมาชิกของเครือข่าย เครือข่ายจะต้องเริ่มต้นจากสมาชิก ซึ่งอาจจะเป็นคน กลุ่มคน องค์กร หรือชุมชนขนาดต่างๆ

๒) วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน สมาชิกของเครือข่ายจะต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายเหมือนกัน มารวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

^{๒๕} อ้างแล้วใน นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, หน้า ๗-๘

^{๒๖} อ้างแล้วใน สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน, หน้า ๒๑๖-๒๑๗

๓) ระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย สมาชิกของเครือข่ายมารวมกันด้วยความสมัครใจ สมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน มีความเท่าเทียมกันในการดำเนินกิจกรรม มีระบบในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์หรือการถักทอสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกให้เกิดความยั่งยืน

๔) การบริการจัดการ สมาชิกเครือข่ายจะเป็นผู้ร่วมกันกำหนดการบริหารจัดการเครือข่ายทั้งโครงสร้างของเครือข่าย

๕) ผู้ประสานงานเครือข่าย เครือข่ายต้องมีผู้ประสานงาน ทำหน้าที่ประสานงาน บริหารและจัดการเครือข่ายที่คัดเลือกโดยสมาชิก

๖) กิจกรรมร่วมกัน เครือข่ายต้องมีกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิก เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย

๗) การรวมพลังสมาชิก เครือข่ายต้องมีการรวมพลังหรือศักยภาพของสมาชิกไว้ในการทำงานร่วมกัน

๘) การสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน สมาชิกของเครือข่ายสนับสนุนส่งเสริมสมาชิกคนอื่นๆ ให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่าย

๙) การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง สมาชิกของเครือข่ายมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่ายอย่างกว้างขวาง ทั้งการร่วมเรียนรู้ ร่วมสรุปบทเรียน ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผนงาน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์

๑๐) ผลงานของเครือข่าย เครือข่ายจำเป็นต้องมีผลการดำเนินงานเพื่อเป็นเครื่องชี้วัดความสำเร็จของเครือข่าย ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวคือการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่ายนั่นเอง

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เครือข่ายมักจะประกอบไปด้วยสมาชิก กรรมการ ผู้ประสานงาน เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ กิจกรรม ลักษณะของความสัมพันธ์ รวมทั้งระยะเวลา ความถี่และวิธีที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การทำงานของเครือข่ายประสบความสำเร็จ กล่าวคือ ถ้าเครือข่ายขาดองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งไปก็อาจจะทำให้การทำงานของเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ

๒.๓.๖ การสร้างเครือข่าย

ขณะที่การสร้างเครือข่ายกำลังกลายเป็นสิ่งที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญ เนื่องมาจากการมองเห็นประโยชน์ของการร่วมมือกันทำงาน การสร้างเครือข่ายจึงกลายเป็นทางออกทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา แต่สิ่งที่สำคัญที่ต้องตระหนักถึงก็คือ ไม่ใช่ทุกเครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นมาจะสามารถทำงานได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้การทำงานที่ไม่ประสบความสำเร็จของเครือข่ายอาจจะไม่ใช่มาจากปัญหาทางด้านการจัดการแต่อาจจะเริ่มมาตั้งแต่ขั้นตอนของการสร้างเครือข่าย ขณะที่นักวิชาการที่กล่าวถึงการก่อรูปเครือข่ายหรือสร้างเครือข่ายไว้

การก่อรูปของเครือข่าย (Network Forming) มีดังนี้^{๒๗}

๑) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว การดำเนินการของเครือข่ายจำเป็นต้องอาศัยฉันทานุมัติร่วมจากทุกภาคีที่เกี่ยวข้องเพราะฉันทานุมัติจะนำมาซึ่งความร่วมมือร่วมใจ โดยใช้กลยุทธ์ “การประชาสัมพันธ์” การประชาสัมพันธ์นอกจากจะทำให้รับรู้เกี่ยวกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกอยากเข้าร่วม

๒) การสร้างจุดร่วมผลประโยชน์ ถ้าเครือข่ายไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน เครือข่ายจะไร้พลัง เพราะสมาชิกต่างก็ไม่ทราบว่าเครือข่ายนั้นจัดตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ดังนั้นจึงต้องหา “ประเด็น” (Issues) ที่จะเป็นศูนย์กลาง ซึ่งจะทำให้เกิดการรวมตัวกัน ซึ่งกุญแจหลักของการสร้างจุดร่วมอยู่ที่การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ให้ประโยชน์ต่อผู้เข้าร่วม ซึ่งจะส่งผลให้ทุกภาคีอยากเข้ามามีส่วนร่วมกับเครือข่าย

๓) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่ายแกนนำ คือ “ผู้เล่นหลัก” (Key Actors) ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และมีอิทธิพลเพียงพอในการผลักดันการปฏิบัติงานต่างๆ เช่น ด้านนโยบาย ด้านการสร้างกระแส ด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่งผู้เล่นหลักอาจจะไม่ใช่คนที่มีตำแหน่งหรืออำนาจ แต่หมายถึงคนที่เป็น “ผู้นำตัวจริง”

๔) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นตัวกำหนดว่าเครือข่ายจะดำเนินไปได้ยั่งยืนมากน้อยเพียงใด ก็คือปริมาณและคุณภาพของสมาชิกเครือข่าย ดังนั้นการสร้างแนวร่วมของสมาชิกเครือข่ายให้กว้างขวาง และการดึงปัจเจก กลุ่ม องค์กรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้าเป็นสมาชิกเครือข่ายจึงเป็นสิ่งจำเป็น

กระบวนการสร้างเครือข่าย อาจจำแนกออกเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้^{๒๘}

๑) ขั้นตอนการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน

๒) ขั้นการติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นสมาชิกภาคีเครือข่าย เป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์ชักชวนให้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน จึงต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับรวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึกโดยการให้และแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือหวานล้อมให้อยากแก้ปัญหาาร่วมกัน อาจเรียกว่าเป็นขั้นตอนเตรียมกลุ่ม หรือเตรียมเครือข่าย

๓) ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนที่องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน

^{๒๗} อ่างแล้วใน เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, หน้า ๖๓-๗๔

^{๒๘} บัณฑิต อ่อนคำ, ๖๐ ปีบัณฑิต อ่อนคำ ยิ่งนานยิ่งมั่นคง พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สามเสนการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕-๓๐

๔) ขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอนของการทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน ขณะเดียวกันมีการตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดทำข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิกรวมทั้งสิทธิหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น

๕) หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์ จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกันแล้วเมื่อผลงานปรากฏชัด องค์การเครือข่ายจะแน่นแฟ้น พร้อมกับการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานของฝ่ายปฏิบัติการแล้ว อาจนำไปสู่การขยายตัวในรูปการขยายกิจกรรมหรือการขยายกลุ่มตามพื้นที่ หรือตามลักษณะของกิจกรรม ระดับการสร้างเครือข่ายในขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์การใหม่ และการจัดตั้งองค์การใหม่ร่วมกัน นอกจากนั้นความสำเร็จของเครือข่ายยังขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ตั้งแต่องค์การที่จะมาเข้าร่วมเป็นเครือข่ายการบริหารจัดการเครือข่าย รวมถึงคุณภาพของบุคลากรที่ทำงานอยู่ในเครือข่ายด้วย

สรุปได้ว่า ขั้นตอนในการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย การตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ซึ่งจำเป็นต้องมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การติดต่อกับองค์การที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกหรือภาคีเครือข่าย การพัฒนาความสัมพันธ์ และการทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งขั้นตอนต่างๆ เหล่านี้ล้วนส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการทำงานที่มีประสิทธิภาพ

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๔.๑ ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หรือ Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือ ภูมิปัญญา คือ พื้นความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยอันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ เลือกรสร รุ่งแต่ง พัฒนา และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยนี้มีลักษณะเป็นองค์รวม มีคุณค่าทางวัฒนธรรมเกิดขึ้นในวิถีชีวิตไทย ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นอาจเป็นที่มาขององค์ความรู้ที่องกามขึ้นใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย ลักษณะองค์รวมของภูมิปัญญาที่มีความเด่นชัดในหลายด้านเช่น ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม และหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชนด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom)

ได้มีผู้ให้ความหมายดังนี้ กระทรวงศึกษาธิการ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคมชุมชนและในการตัวของผู้นั้นเอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์^{๒๙} ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหาจัดการปรับตัว เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข เป็นแก่นของชุมชนที่จริงใจ ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกภัยพิบัติทั้งปวง

จารุวรรณ ธรรมวัตร^{๓๐} ได้ให้ความหมาย ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพอสรุปได้ว่าภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้อย่างแพร่หลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพและกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคนซึ่งจะเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพการปรับตัวและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต จนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคม

๒.๔.๒ ลักษณะของภูมิปัญญา

ประเวศ วะสี^{๓๑} ได้กล่าวว่าภูมิปัญญา มีลักษณะเป็นนามธรรมอย่างน้อยต้องประกอบด้วย

^{๒๙} ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์, “ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ๓๗(๔) : ๗-๑๑ เมษายน - พฤษภาคม, ๒๕๕๒.

^{๓๐} จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, (มหาสารคาม : โรงพิมพ์สีรินธรออฟเซต, ๒๕๓๘), หน้า ๑.

^{๓๑} ประเวศ วะสี, การสร้างภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๐), หน้า ๕-๖.

องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

๑ ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาทระบบสมอง และต่อมต่าง ๆ ทำหน้าที่คิดให้แก่ร่างกายและนักมานุษยวิทยาเชื่อว่าทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย หมายถึง ทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

๒ ความรู้ มีการนำมาใช้ในลักษณะต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ปรากฏอยู่ในแนวคิด ทฤษฎี ญาณวิทยาที่ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ การสืบค้นกำเนิดแห่งความรู้ และธรรมชาติของความรู้ การหาคำตอบว่าตรงกับความเป็นจริงหรือไม่ หรือว่าความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียง ซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริงและยังสืบค้นความรู้เรื่องกาล (Time) อวกาศ (Space) เนื้อสาร (Substance) สัมพันธภาพ (Relation) และความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) องค์ความรู้เป็นหมวด ๆ (Category) ความรู้ หรือองค์ความรู้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาที่กล่าวข้างต้น

๓ ความเชื่อเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกันไป ซึ่งความเชื่อก็คือความศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นแกนสำคัญในการดำเนินชีวิตและความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับวิญญาณโลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรก สวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญา

๔ ค่านิยม คือ สิ่งที่คนสนใจ ความปรารถนาอยากจะมี อยากจะเป็นที่ยกย่อง สรรเสริญ หรือเป็นสิ่งที่บังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ มีความรักและมีความสุขเมื่อได้เห็นหรือได้สิ่งเหล่านั้นมา ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานของการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏอยู่ภายใน และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่าง ๆ ทางกาย วาจาและความคิด โดยสรุปค่านิยมเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญา เป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคลแต่ละสังคม

๕ ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชน ได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติตัดสินใจ ว่าควรจะแสดงออกในลักษณะอย่างไร เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ด้วยเห็นว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นต้น ซึ่งความเห็นในลักษณะดังกล่าวนี้เป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งกาย วาจา และจิตใจ

๖ ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคล เช่น ชุมชนใน การที่จะจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่งในลักษณะเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า “พรสวรรค์” ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน โดยแต่ละคนหรือชุมชนย่อมจะต้องมีแตกต่างกัน เช่น การที่บางคนสามารถ

ปาฐกถาได้ดี ลำดับเนื้อหาและการแสดงทุกอย่างเป็นที่ชื่นชม ซึ่งถือว่าเป็นผลมาจากความสามารถที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ ฉะนั้นความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

๗ ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ในจิตใจ หรือจิตวิญญาณ เป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไขป้องกันควบคุมเหตุการณ์ต่าง ๆ ไม่ให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นหรือให้เป็นไป ตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

ดังนั้น องค์ประกอบของภูมิปัญญาจึงมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญาที่มีอยู่เกิดคุณค่าแก่ความภาคภูมิใจซึ่งได้แก่ ความคิดที่เกิดจากการจินตนาการจากสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม ความรู้ อาจเกิดจากภูมิความรู้ที่ได้จากการทดสอบทดลองหลายครั้งจนได้ความรู้ที่แท้จริง ความเชื่อถืออันเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่มีบาปบุญคุณโทษ และจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องค่านิยมที่คนในสังคมให้การยกย่องเชิดชูว่าเป็นสิ่งดีงามควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้มีการสืบทอดแก่ลูกหลาน ความเห็นที่เกิดจากพิจารณารอบคอบจากชุมชนจนเกิดการยอมรับด้วยความจริงใจ ความสามารถอันเกิดจากพรสวรรค์ หรือจากการฝึกฝนจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความฉลาดไหวพริบการแก้ไข เช่นกัน ย่อมเกิดขึ้นจากจินตนาการ ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ และค่านิยม การสั่งสมประสบการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว จนสามารถสร้างองค์ความรู้และสังเคราะห์ใหม่ให้มีความก้าวหน้าและนำมาใช้งานได้ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๒.๔.๓ ประเภทของภูมิปัญญา

มณีนภา ชุตินุตร^{๓๒} ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑. คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการ เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ ที่ถ่ายทอดกันมา ได้แก่การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยการพึ่งพาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ เช่น ชุมชนภูเขาวง มีความเชื่อเรื่องผีป่า เจ้าป่า เทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบจะเชื่อในเรื่อง พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ การให้ความเคารพแม่โพสพ ผู้ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเล มักจะเชื่อในเรื่องของแม่น้ำนางเรือ เป็นต้น ความคิด ความเชื่อ เหล่านี้จะนำมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเช่น การตั้งธนาคารแห่งชีวิตเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน โดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การจัดพิธีกรรมบวชต้นไม้การจัดตั้งป่าสมุนไพรรักษา กลุ่มทอผ้า กลุ่มชาปนากิจ เป็นต้น

๒. ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติ สืบทอดกันมา เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต เช่น ประเพณีการบวชนาคเข้าพรรษา แต่งงาน นอกจากนั้นยังมีศิลปกรรมพื้นบ้านที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่น งานจักสาน และงานทอกระเป๋าลีพา

^{๓๒} มณีนภา ชุตินุตร, "แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน", วารสารหมู่บ้าน, ๗ (๘๗): ๕; ธันวาคม, ๒๕๓๘.

ภาคใต้ สื่อจันทบูร เครื่องจักรสานต่าง ๆ เครื่องปั้นดินเผา งานแกะสลัก งานปั้น งานหล่อด้วยโลหะ การก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัย ภาพเขียนบนผนังการพ่อน้ำ และเพลงพื้นบ้าน เป็นต้น

๓. การประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย เป็นการดำเนินชีวิตที่เคยถูกครอบงำจากสภาพแวดล้อม พ่อค้าคนกลาง ระบบเศรษฐกิจ ระบบโรงงาน กลับสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ สามารถยืนหยัดต่อสู้กับความล้มเหลวกับการล้มละลายทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมได้อย่างภูมิใจด้วยกำลังกาย และการสั่งสมประสบการณ์ กำลังปัญญา เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง การทำสวนสมุนไพรและการแพทย์แผนโบราณ

๔. แนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชนเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เช่น การเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์ โดยจัดระบบถ่ายเทน้ำและคิดสูตรอาหารปลาขึ้นมาเอง การประดิษฐ์เครื่องนวดข้าวแบบประหยัด เป็นต้น

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๕) แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านการเกษตร
๒. ภูมิปัญญาด้านเศรษฐกิจ
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาหมู่บ้าน
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปะ
๖. ภูมิปัญญาด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม

จากการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ได้กล่าวมาสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งตามลักษณะของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนได้คิดหรือได้รับการถ่ายทอดและถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเกิดจากความเชื่อ ความรู้สึก ความนึกคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิต รวมถึงการนำเทคโนโลยีพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

๒.๔.๔ ความสำคัญของภูมิปัญญา

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงชีวิตด้วยความสุขร่มเย็นอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วย

พระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความสำเร็จก็พร้อมที่จะแสดงความดีต่อผู้อื่นเพื่อ
 ขอรับพระราชทานความช่วยเหลือทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ
 ร่วมกันสร้างบ้านเรือนจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิ
 ปัญญากระทำยุทธหัตถีจนชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่
 ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์
 ทางการเมืองภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติ หลายครั้งพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลาย
 ด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกรทั้งด้านการเกษตรแบบ
 สมดุลและยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อม นำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา สมดังพระราช
 ประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกายและพระสติปัญญาในการพัฒนาการเกษตรไทยตลอดระยะเวลาแห่ง
 การครองราชย์

๒. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานา
 อารยประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทยสามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยก็
 ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมี
 ค่ายมวยไทยทั่วโลก ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยจะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกา
 ของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออกคำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า “ชก”
 “นับหนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีก
 มากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่
 สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันวรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความ
 ไพเราะ ได้อรรถสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลาย
 ภาษาด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่
 หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรค เพราะ
 ส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ ขิง ข่า กระชาย ใบมะกรูดใบโหระพา ใบกะเพรา
 เป็นต้น

๓. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสมคน
 ไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนาไปปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่าง
 เหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อน-น้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประนีประนอมรักสงบ ใจเย็น มีความ
 อ่อนโยนให้อภัยแก่ผู้อื่น ผิดด่างวิธีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะ
 อุดรยากเพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือ

เกลือบ้านได้” เป็นต้นทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศโลบายด้านต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่องให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางพุทธศาสนา และเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.)

๔. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคมและธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือนตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำให้ในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็นจึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่ทางสงกรานต์การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาระลึกถึงบุญคุณของน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคน พืช และสัตว์ ให้ได้ใช้ทั้งบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำลำธาร บูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้มาก

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพออยู่พอกิน แบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ของพ่อทองดี นันทะ เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริง ๆ จึงจะนำไปขาย อาจกล่าวได้ว่า เป็นการเกษตรแบบ “กิน-แจก-แลก-ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพกันนับถือ เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนักเนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่าง ผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคม และธรรมชาติ

๕. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่นการรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใส่ใบพัดเป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสานสามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงิน สะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืม ปลูกปลอ้งหน่สน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง

สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่นกลุ่มออมทรัพย์ศรีวัง จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชน จนสามารถช่วยตนเองได้

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การศึกษาแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด และผลงานจากนักวิชาการหลายท่านที่ได้นำเสนอไว้หลายประเด็น เช่น ความหมาย แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม สาเหตุการมีส่วนร่วม ปัจจัยของการมีส่วนร่วม และประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ดังนี้

๒.๕.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ “กระบวนการที่ความกังวล ความต้องการ และคุณค่าของประชาชน ได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ ผ่านกระบวนการสื่อสารแบบสองทาง โดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับ การสนับสนุนจากประชาชน” การมีส่วนร่วมนั้นจะหมายถึงการที่ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจจะเกิดขึ้น หรือหมายความว่า ผู้มีอำนาจตัดสินใจจะสามารถตัดสินใจใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบ จากประชาชนก่อนเท่านั้น Creighton ตั้งคำถามถึงประเด็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยพิจารณาว่าทำไม เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เท่านั้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันเจ้าหน้าที่ของรัฐมีแนวโน้มที่จะทำกระบวนการตัดสินใจให้เปิดเผย และมีความโปร่งใสมากขึ้น แต่ในหลายกรณีหรือสถานการณ์ โดยอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังคงเป็นของเจ้าหน้าที่ที่ภาครัฐอยู่นั่นเอง^{๓๓}

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่ม และเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม การให้ความหมายคำจำกัดความการมีส่วนร่วมมีมากมายหลายทัศนะ โดยการเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มดังกล่าวด้วย^{๓๔}

^{๓๓} ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิเอเชีย, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

^{๓๔} Davis Keith, Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior, (New York : Mc Graw -Hill Book Co, 1972), p. 15.

บางมิตีกล่าวถึง การที่ปัจเจกบุคคลที่ดี กลุ่มคน หรือองค์กรประชาชนที่ดี ได้อาสาเข้ามา มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการ พัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อตอบสนอง ต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการ พัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย^{๓๕}

ซึ่งอาจเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วม คิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิด สร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาพร้อมกับการใช้วิทยาการ^{๓๖} หรือการที่ผู้ได้รับ ผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของ กระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันในความเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วน เพื่อทำให้งานหรือโครงการ นั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน^{๓๗}

ในขณะที่ “ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียง ส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้น สุดท้ายของโครงการ”^{๓๘}

บางครั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนา นั้นก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาและความต้องการของตนเองอย่าง แท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/ชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการ จัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ ...^{๓๙} เป็นคำที่ทุกคนในวงการพัฒนาพูดกันมาก เป็นคำที่มักจะถูกนำไปใช้ปนกันกับคำว่า การให้ความ ร่วมมือ การมีส่วนร่วม หมายถึง การยุ่งเกี่ยว การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ เป็นคำที่หมายถึง บุคคล

^{๓๕} เสาวนิตย์ ชัยมุสิก, การบริหารโรงเรียนเป็นฐานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุ๊คพ้อยท์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑.

^{๓๖} Erwin, Williams, *Participation Management : Concept, Theory and Implementation*, (Atlanta, Ga : Georgia State University Press, 1976), p. 138.

^{๓๗} White, Alastair T, *The community A Discussion of the Agreement Community Participation*, Current issue and Lesson Learned, (USA. : The United Nations Childrens Fund, 1982), p. 18.

^{๓๘} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, ภาควิชา ส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, หน้า ๔.

^{๓๙} จินตวิทย์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

๒ ฝ่าย เป็นต้นว่า ใครร่วมกับใคร เป็นคำที่ในทางการพัฒนามีความหมายเกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีและศักยภาพแห่งมนุษย์^{๔๐}

พจนานุกรมอังกฤษฉบับ Oxford (Oxford English Dictionary : OED) ได้ให้คำนิยามคำว่า “การมีส่วนร่วม (Participation) ไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” ซึ่งจะมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า การเมินเฉย (Apathy) หากจะอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ในทางวิชาการ จะหมายถึงความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ ความรู้สึก นึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยให้ทำให้เกิดความสำเร็จ เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Responsibility) ซึ่งอาจเกิดขึ้นทุกระดับของสายบังคับบัญชาใน ๓ ลักษณะ คือ การช่วยเหลือ มีการให้อำนาจ และมีขอบเขตภาระงาน^{๔๑}

การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความหมาย ครอบคลุม ๓ ประการ^{๔๒} คือ

- ๑) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
- ๒) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ
- ๓) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดกระบวนการพัฒนา

ความหมายการมีส่วนร่วมนั้นมีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลายท่าน ซึ่งสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) คือ กระบวนการสื่อสารในระบบเปิด ซึ่งเป็นการสื่อสาร สองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการ

เมื่อศึกษาจากความหมายของการมีส่วนร่วมจากวิชาการต่างๆ แล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง “การสื่อสารสองทาง ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ”

๒.๕.๒ แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมขององค์กรปกครองท้องถิ่น นับว่าเป็นหัวใจสำคัญ หรือเป็นหลักการอันเป็นสาระสำคัญของระบบการปกครองท้องถิ่น และอาจเป็นเหตุผลสำคัญ

^{๔๐} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ร้าไทยเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๔๑} โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๙.

^{๔๒} ทวีวงศ์ ศรีบุรี, สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐.

ที่อธิบายว่า เหตุใดจึงต้องมีระบบการปกครองท้องถิ่นคู่ขนานไปกับระบบการปกครองส่วนกลาง และ ส่วนภูมิภาค ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่รัฐจะต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ เช่น มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ การมีส่วนร่วมในการจัดการ และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากการ รักษาทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษา คุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อ สุขภาพและอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความ เหมาะสม^{๔๓} นอกจากนี้ แนวนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชน มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินตาม แนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนด นโยบายและวางแผนเศรษฐกิจ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น^{๔๔}

การมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและพฤติกรรมของคนใน สังคมนั้น ที่จะเป็นแรงกระตุ้นไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว เดวิส และนิวสตรอม (Davis and Newstrom) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เมื่อ เกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility) ในสิ่งนั้นๆ^{๔๕}

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงาน ขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นครบถ้วนทุกขั้นตอนในการดำเนินงานข้างต้นนั้นย่อมเรียกได้ว่าเป็น การมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful Participation) เป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้ มีส่วนได้เสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและ การตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควร เข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและ การรับรู้-เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย^{๔๖}

^{๔๓} สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๑), หน้า ๓ -๔ .

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ -๖ .

^{๔๕} Davis Keith, Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior, (New York : Mc Graw – Hill Book Co, 1972), p. 21.

^{๔๖} อรรถัย กิกผล และฉัตรระวี ปริสุทธินาณ, บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้านความ โปร่งใสและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political participation) เป็นคำที่มีความหมายมากจนทำให้เกิดความสับสน คำนี้ใช้กับกิจกรรมที่คนเข้าไปสู่ระบบการเมืองทุกระดับ เช่น การมีส่วนร่วมเลือกตั้งโดยการออกเสียง รัฐมนตรีต่างประเทศมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายต่างประเทศ บางครั้งก็ใช้ในความหมายที่เป็นความสนใจการเมืองมากกว่าทำจริง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการสนใจการเมือง หรือบางครั้งก็อยู่นอกการเมือง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมกับครอบครัวหรือโรงเรียน^{๔๗}

กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณะชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทักษะที่มีส่วนร่วมกับรัฐบาลในการตัดสินใจ กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้น และได้รับการสนับสนุนจากสาธารณะชน^{๔๘}

การมีส่วนร่วมแสดงลักษณะร่วมกันได้ ๔ ประการ ดังนี้^{๔๙}

๑) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้น ไม่ว่าในเรื่องการเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ

๒) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และ ควรมีส่วนร่วมด้วยอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง (active) มิใช่ร่วมอย่างผิวเผินเฉื่อยชา (passive)

๓) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (entire development process)

๔) การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องและผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น

นักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้หลักการแห่งรัฐธรรมนูญว่า ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ใน ๕ ลักษณะ^{๕๐}

๑) มีส่วนร่วมในการรับรู้ (ความเป็นไปของการบริหารราชการแผ่นดินทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ มากขึ้น)

๒) มีส่วนร่วมในการคิด (ร่วมกับองค์กรทั้งหลายที่รัฐธรรมนูญตั้งขึ้น)

๓) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

๔) มีส่วนร่วมในการกระทำการบางอย่าง (ร่วมกับรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น)

^{๔๗} เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **หลักรัฐศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๕.

^{๔๘} ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, **คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริกัญท์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๔๙} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๕๐} บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง**, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

๕) มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ (องค์กรที่ใช้อำนาจรัฐ ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายทางการเมืองหรือข้าราชการประจำ)

นอกจากนั้น หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมีอยู่ด้วยกัน ๑๐ ประการ ดังนี้^{๕๑}

- ๑) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน
- ๒) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้ชั่วมาแต่กำเนิด
- ๓) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
- ๔) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตามความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง

- ๕) ต้องมีความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ให้ได้ดี
- ๖) การมีส่วนร่วมย่อมเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้
 - ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง
 - ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม
 - ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้
 - มีการสื่อสาร ๒ ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง
 - ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น
 - ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้น และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย
 - การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนผลตอบแทนที่ประเมินว่าจะได้รับ
 - เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง
 - มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นอย่างดี

๗) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง

๘) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ

๙) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี

๑๐) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่น

^{๕๑} นรินทรชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

นอกจากนั้น หลักการมีส่วนร่วมพื้นฐาน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ยังเป็นสิ่งที่สังคมไทยตื่นตัวและถูกนำมาใช้กล่าวอ้างกันอย่างกว้างขวางเมื่อสิบกว่าปีนี้เอง เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์ เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการเมืองการปกครองไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายสูงสุดของประเทศ โดยที่เป็นการมีส่วนร่วมทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๕๒}

การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก
- ๒) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
- ๓) เป็นการให้บุคลากรรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
- ๔) เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป^{๕๓} ขณะที่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “การให้มีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีด้านการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมและการสร้างการยอมรับนับถือ”^{๕๔}

การมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะ ๓ ประการ^{๕๕} ได้แก่

๑) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหาตนเอง ร่วมให้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญ ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขามี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ

^{๕๒} ปัทมา สุภกาปิง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, วารสารสำนักวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๕๓} Putti Joseph M, **Management : A Functional**, (Singapore : Mc Graw-Hill, 1987), p. 305.

^{๕๔} Koontz & others, **Essential of management**, (New York : Mc Graw-Hill, 1986), p. 385.

^{๕๕} ทนงค์ศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๙๓.

การมีส่วนร่วม^{๕๖} คือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไข และร่วมมีผลประโยชน์ดังที่กล่าวมานั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะของกลยุทธ์การพัฒนาที่เห็นความสำคัญของประชาชนในระดับรากหญ้าโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ประกอบ ทั้งด้านการกระจายอำนาจการวางแผน จากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น และการกำหนดแนวทางการพัฒนาจากล่างขึ้นบน การมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถทำได้ ๔ ลักษณะ คือ

- ๑) เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน
- ๒) เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน
- ๓) เป็นผู้มียุทธศาสตร์ในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้าและบริการให้สมบูรณ์ขึ้น
- ๔) เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

ต่อเนื่องซึ่งมีความสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ๗ ประการ^{๕๗} ดังนี้ การมีส่วนร่วมแบบอยู่เฉย ๆ (Passive Participation) administration ประชาชนจะได้รับการบอกกล่าวในสิ่งที่เกิดขึ้น จะเป็นการประกาศฝ่ายเดียวโดยฝ่ายบริหารหรือผู้จัดการโครงการโดยไม่ต้องมีการฟังการตอบสนองของประชาชนใดๆทั้งสิ้น การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล (Participation in information giving) ข้อมูลถูกนำไปใช้ร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการตอบคำถามจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิจัยโดยใช้แบบสอบถามหรือการสำรวจ ประชาชนไม่ได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อวิธีการหรือผลลัพธ์ที่เป็นผลการวิจัยที่ใช้ร่วมกันไม่ได้มีการตรวจสอบความถูกต้อง การมีส่วนร่วมแบบปรึกษาหารือ (Participation by consultation) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเริ่มจากการปรึกษาและรับฟังทัศนะจากตัวแทนภายนอก

องค์การอนามัยโลก (WHO and UNICEF) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการให้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการที่สำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

๒. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

๓. การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

^{๕๖} ปกรณ์ ปรียากร, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณการพิมพ์), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๕๗} Helene Heyd and Andreas Neef, International Food policy Research Institute 2033 K Street, N.W.Washington, D.C. 2006 (U.S.A. December 2004). p. 29.

๔. การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ฐานที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือในรูปวัตถุก็ได้^{๕๘}

๒.๕.๓ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนมีเนื้อหาแตกต่างกันดังนี้^{๕๙}

๒.๕.๓.๑ ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory) กล่าวถึงการใช้คำพูดหรือการเขียนเพื่อให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำโดยใช้หลักพฤติกรรมของมนุษย์ การเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยชนส่วนใหญ่ และใช้เวลามาก ในการเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยพฤติกรรม สัญชาตญาณ การศึกษาอบรมและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเกลี้ยกล่อมจะให้ ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาตรงกับ

๒.๕.๓.๒ ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale Theory) กล่าวถึงการสร้างกำลังใจหรือการสร้างขวัญขึ้นมาเพื่อให้คนเกิดกำลังใจในการทำงานในการฝ่าฟันอุปสรรค ต่าง ๆ คนที่มีขวัญในการทำงานดีจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าคนที่ ไม่มีขวัญและกำลังใจ เมื่อคนมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก็จะทำให้เขามีความคิดที่จะเข้าไป มีส่วนร่วมกับสังคมในด้านต่าง ๆ เพื่อที่จะพิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติของส่วนรวมเอาไว้

๒.๕.๓.๓ ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการจูงใจให้คนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ชนหมู่มากจำเป็นจะต้องมีผู้นำที่มีความสามารถในการตัดสินใจ รู้จักประนีประนอม รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และอดทน ต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ ผู้นำช่วยให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานกันอย่างมีขวัญและกำลังใจ ทำให้คนหมู่มากเข้ามาร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ การสร้างผู้นำจึงเป็น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง เพราะผู้นำที่ดี สามารถจูงใจให้คนคล้อยตาม และเต็มใจที่จะ ให้ความร่วมมือด้วยดี

๒.๕.๓.๔ ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative System and Method Theory) กล่าวว่าการใช้ระบบการบริหารเป็นวิธีการในการระดมความร่วมมือที่ง่ายที่สุด เพราะใช้กฎหมายระเบียบแบบแผนในการดำเนินการ แต่ผลของการร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุด ระบบการบริหารแบบกระจายอำนาจ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของแนวการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ในการตัดสินใจ การประเมินผลโครงการและอื่น ๆ ไม่ว่า ประชาชน จะเข้าร่วมโดยตรง หรือเข้าร่วมโดยอ้อม ผ่านผู้แทนหรือไม่ก็ตาม

^{๕๘} WHO and UNICEF, Report of The International Conference on Primary Health Care, (NewYork : N.P.Press, 1981), p. 41.

^{๕๙} ไกรสร เพ็ญสกุล และคณะ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ”, (รายงานวิจัยกรมทรัพยากรน้ำ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๑, (อัดสำเนา).

๒.๕.๓.๕ ทฤษฎีแรงจูงใจ (Theory of Human Motivation) มาสโลว์ ได้อธิบายว่า การที่จะจูงใจคนนั้น จะต้องรู้ความต้องการตามลำดับขั้นของคน และการปฏิบัติการเพื่อสนองตอบความต้องการเหล่านั้น มาสโลว์ แบ่งลำดับความต้องการ ของคนออกเป็น ๕ ระดับ

Cohen, J.M. and Uphoff ได้อธิบายกรอบความคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทไว้ว่า มี ๓ มิติ (Dimensions) และ ๒ บริบท (Contexts) ทั้งนี้ ในมิติของการมีส่วนร่วม ได้แก่

มิติที่ ๑ การมีส่วนร่วมอะไร (What) แบ่งเป็น

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- ๓) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์
- ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน

กรอบทฤษฎีการมีส่วนร่วมโดยได้รับการพัฒนาจากแนวคิดที่เป็นระบบมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

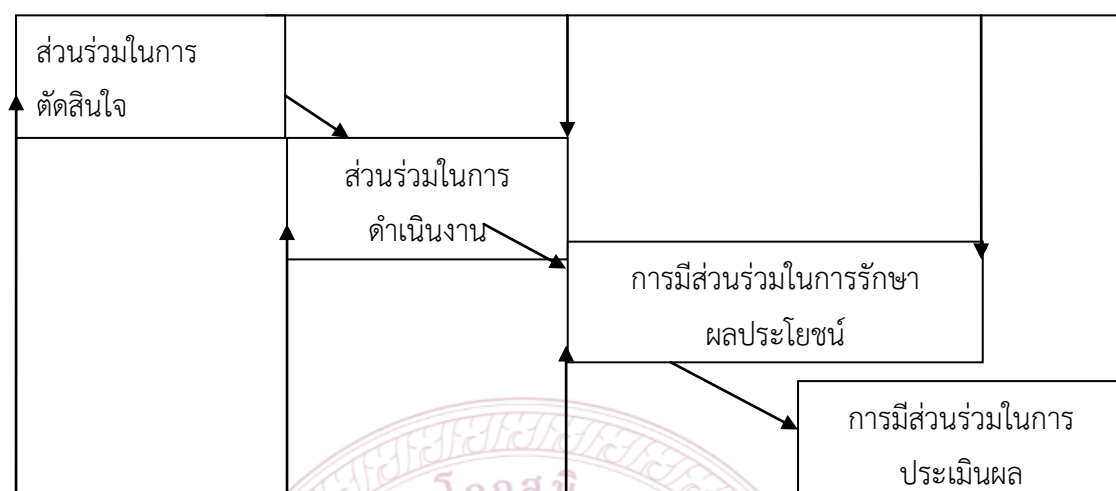
ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นจึงเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่ได้ประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะได้ผลประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

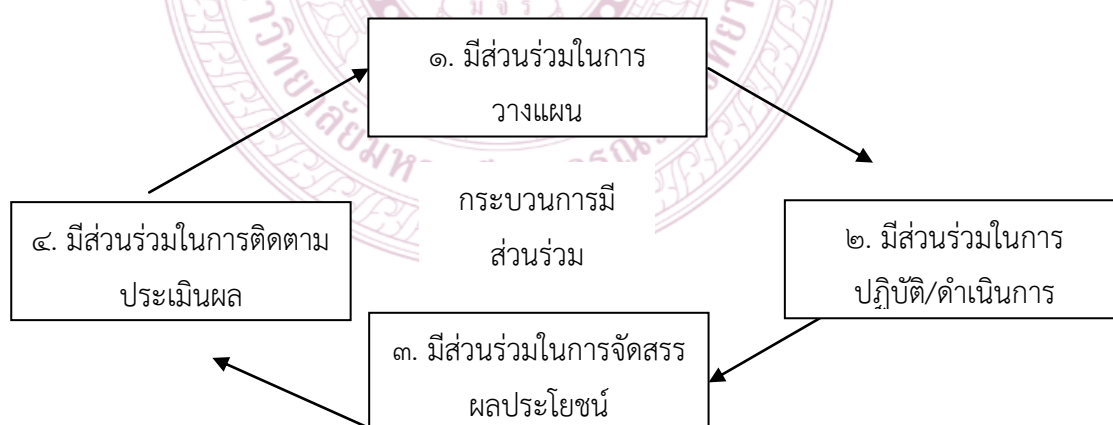
ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตในขั้นนี้ คือ ความเห็น (view) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ซึ่งสามารถแสดงเป็นวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ได้ดังนี้^{๒๘}

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ในส่วนของ ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ^{๒๙} ได้กำหนดขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็นขั้นตอนง่ายๆ ได้ดังภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม

^{๒๘} ถวิลวดี บุรีกุล, เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการการพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา เรื่อง “การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ”, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๘.

^{๒๙} ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน : การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗.

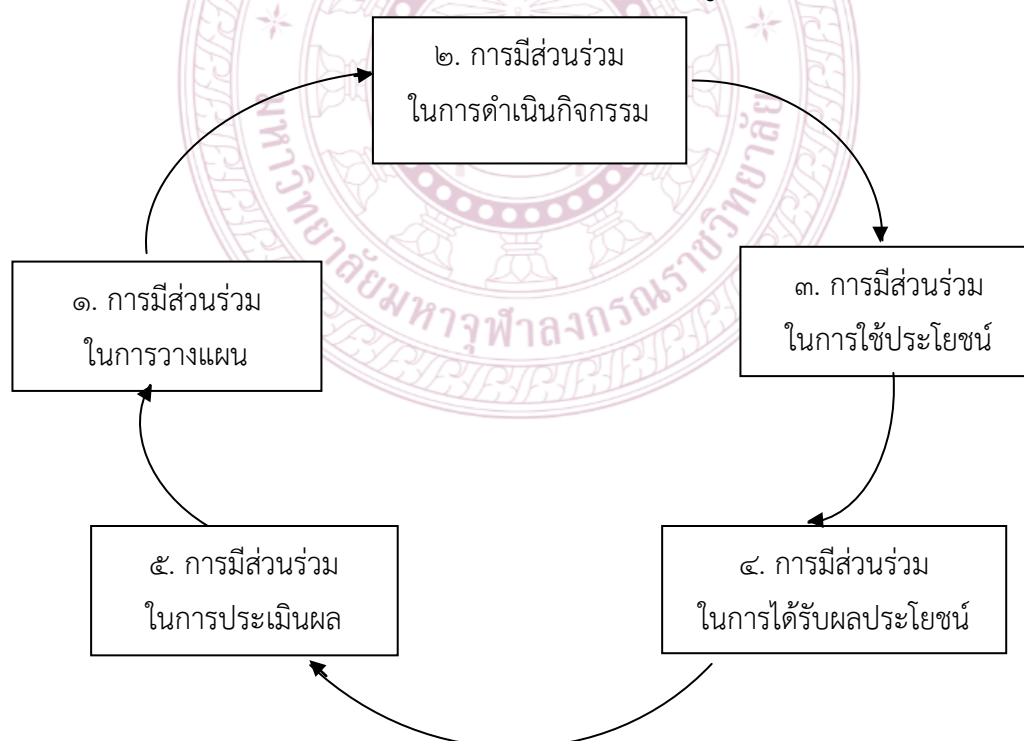
ขั้นที่ ๑ มีส่วนร่วมในการวางแผน ประกอบด้วย การรับรู้ และเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนและร่วมวางแผนกิจกรรม

ขั้นที่ ๒ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการ ประกอบด้วย การเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๓ มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๔ มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล เกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินประสิทธิผลของโครงการ กิจกรรมต่างๆ และพิจารณาวิธีที่จะดำเนินการต่อเนื่องต่อไป ประชาชนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการคิดเกณฑ์ในการประเมินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ด้วย ซึ่งผลของกระบวนการประเมินนี้จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมขั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการวางแผนต่อไป

สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๓๐} ได้จัดประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอิงพัฒนาการของโครงการพัฒนาเป็นเกณฑ์กล่าวคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยภารกิจสำคัญ ๕ ประการ

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

^{๓๐} จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัย สภาวะแวดล้อม. โครงการพัฒนาการดำเนินงานการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕),

ภารกิจที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in Planning) อันได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการนับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับ ความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

ภารกิจที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in Implementation) อันได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่างๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่างๆ

ภารกิจที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in Utilization) อันได้แก่ การนำเอากิจกรรมต่าง มาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มระดับการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

ภารกิจที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ (Participation in Benefit-Sharing) อันได้แก่ การแจกจ่ายผลประโยชน์ต่างๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

ภารกิจที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation) อันได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

ทั้งนี้รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปได้เห็น ๔ รูปแบบ^{๓๑} คือ

๑) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็น และตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาสาเหตุในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) และ การประชาพิจารณ์ (Public Hearing)

๔) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

^{๓๑} จินตวิทย์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙ - ๑๑.

และได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า “มีชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการวางแผนระยะยาวอย่างสม่ำเสมอเพื่อชี้ทิศทางการพัฒนาและเพื่อที่จะตัดสินใจลำดับความจำเป็นของงบประมาณหรือเพื่อที่จะพิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการลงทุนใหม่ โดยเฉพาะ ขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมทั้งเมืองหรือนครหรือเขตเทศบาลหรืออาจจะจำกัดอยู่เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งโดยเฉพาะ”^{๓๒}

การติดตามงานประเมินผลแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้^{๓๓}

การติดตามและประเมินผล มักถูกนำมากล่าวพร้อมกันเป็น “การติดตามและประเมินผล” แต่โดยแท้จริงแล้วคำทั้ง ๒ มีความหมายที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

การติดตามงาน (Monitoring) คือ ระบบการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินโครงการ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนมากที่สุด ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด ซึ่งจะมีการติดตามเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการโครงการจนสิ้นสุดโครงการ เพื่อการทบทวนการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรมในประเด็นสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก การใช้ทรัพยากรของโครงการ เช่น บุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ เป็นไปตามเวลาที่กำหนดหรือไม่ มีคุณภาพเป็นอย่างไร ในประการที่ ๒ การพิจารณากระบวนการ วิธีการทำงานว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เพียงใด มีปัญหา-อุปสรรคใด ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง

การประเมินผล (Evaluation) ความหมายในมุมมองของงานพัฒนาชุมชนคือ “การศึกษาว่า การดำเนินโครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยใด หากจะดำเนินการต่อไปน่าจะอย่างไรบ้าง” การประเมินผลจึงมุ่งเน้นเพื่อให้เห็นว่าโครงการพัฒนาได้ดำเนินการบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และการแสดงให้เห็นคุณภาพของโครงการ... การประเมินผลสามารถทำได้ในหลายช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมิน โดยทั่วไปมี ๔ ระยะ คือ นอกจากการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมแล้ว ในกระบวนการทำงานพัฒนามักจัดให้มี ๑) การสรุปบทเรียน เป็นระยะๆ ของการดำเนินงาน ๒) การทบทวน ตรวจสอบผลสำเร็จและความล้มเหลว ๓) พิจารณาศักยภาพและข้อจำกัด เงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดผลสำคัญหรือปัจจัยเงื่อนไขที่ขัดขวางความสำเร็จ และ ๔) การพัฒนางานในอนาคต เพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากที่สุด ซึ่งอาจหมายถึงการเสริมศักยภาพ การแก้ไขข้อจำกัด ทั้งนี้การสรุปบทเรียนมุ่งเน้นที่จะสรุปกระบวนการ วิธีการทำงานเป็นสำคัญ ว่าถูกออกแบบอย่างไรเอื้อให้เกิด “การเรียนรู้” หรือไม่ เช่น การมีส่วนร่วมการ

^{๓๒} ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริกัญท์ ออฟเซต, ๒๕๔๗), หน้า ๓๖ – ๓๗.

^{๓๓} อรุณี เวียงแสง และคณะ, การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม, (กรุงเทพมหานคร : พิษณุไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘) หน้า ๑๘ – ๒๐.

ดำเนินโครงการในเชิงความสัมพันธ์แนวราบ การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร จนเกิดความไว้วางใจกัน การมองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและบูรณาการ เป็นต้น

ได้มีนักวิชาการอีกท่านได้กล่าวว่า^{๓๔} การติดตาม (Monitoring) คือ กระบวนการตรวจสอบ บันทึกซ้ำหลายครั้ง เป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรการจัดการ นั่นคือ การติดตามสังเกตผลกระทบเห็นระยะๆ จะใช้ในการตัดสินใจปรับปรุงวิธีการจัดการ

การติดตามในงานจัดการทรัพยากรป่าไม้เช่นเมื่ออนุญาตให้ชุมชนจัดการป่าชุมชนนั้น สามารถแบ่งการติดตามจัดการโครงการป่าชุมชนออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ^{๓๕}

๑. การติดตามโครงการ (Project monitoring) หรือบางทีอาจเรียกว่าการติดตามกิจกรรม (Active monitoring) เป็นการติดตามกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กำหนดตามแผนงานต่างๆ ในโครงการ ว่าทำได้ หรือไม่ ได้ผลตามที่วางแผนทั้งปริมาณ และคุณภาพอย่างไรบ้าง ซึ่งการติดตามลักษณะนี้จะเป็นงานของเจ้าของโครงการ

๒. การติดตามผลกระทบของโครงการ (Impact monitoring) คือ การติดตามวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น การทำป่าชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ โดยติดตามว่ามีผลกระทบต่อป่า ต่อคนอย่างไร ลักษณะการติดตามจะเป็นการติดตามร่วมกันระหว่างผู้ที่เป็นเจ้าของโครงการ และผู้ที่เกี่ยวข้อง มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนั้นๆ เช่น ภาครัฐกับชุมชนร่วมกันติดตามประเมินผลการทำป่าชุมชน แล้วนำผลที่ได้มาปรับปรุงวิธีการจัดการความจริงแล้ว คำว่า ยั่งยืนในการจัดการทรัพยากรหรือจัดป่านั้นเป็นการเดินสู่ความยั่งยืน การติดตามผลกระทบนั้นก็เปรียบเสมือนแสงส่องทางไปสู่จุดหมาย

จะเห็นว่าแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้นที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับมากที่สุดนั้นคือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ Cohen, J.M. and Uphoff แต่ด้วยผู้วิจัยเห็นว่ากระบวนการวางแผนนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการยังให้เกิดผลตามมา ดังนั้นนักวิชาการข้างบนได้กล่าวไว้แล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมควรประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนดังนี้

- ๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Planning)
- ๒) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
- ๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)
- ๔) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ (Benefit)
- ๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน (Evaluation)

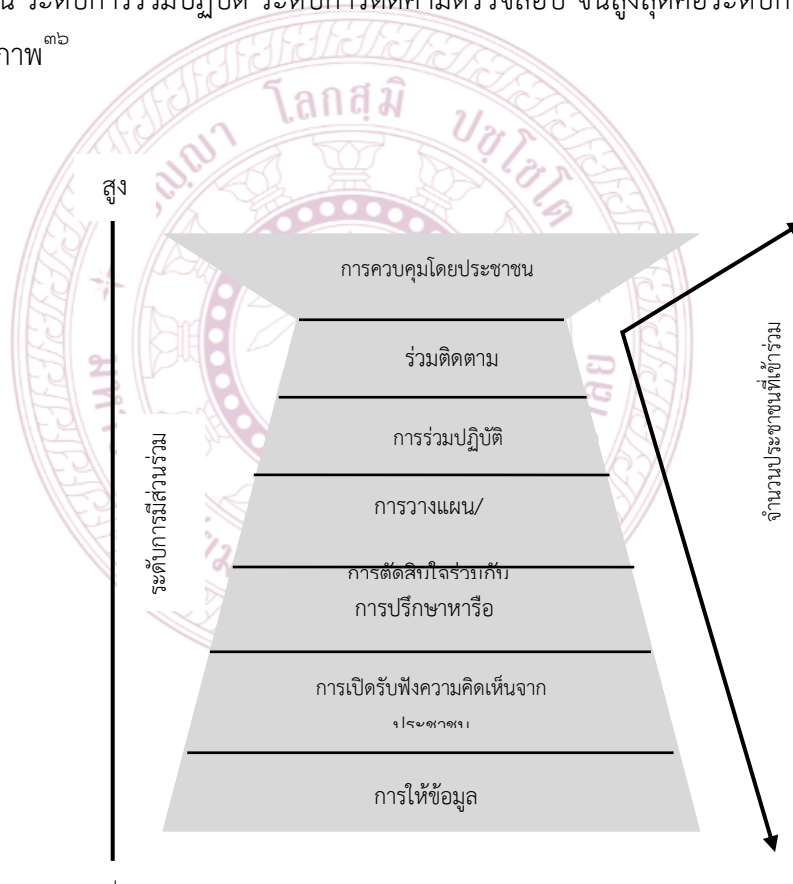
^{๓๔} ระวี ถาวร บรรณาธิการ, การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม : บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคต, (ปทุมธานี : บริษัท ดุมาเบส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

^{๓๕} อ่างแล้วใน ระวี ถาวร บรรณาธิการ, การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม : บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางในอนาคต, หน้า ๑๕.

๒.๕.๔ ระดับการมีส่วนร่วม

เมื่อกล่าวถึงความหมาย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแล้วนั้น ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้กล่าวหรืออธิบายเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง คือ

ถวิลวดี บุรีกุล กล่าวว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในแต่ละระดับ จะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ซึ่งระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงลำดับจากต่ำสุดไปสูงสุดได้แก่ ระดับการให้ข้อมูล ระดับการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน ระดับการปรึกษาหารือ ระดับการวางแผนจนถึงระดับการตัดสินใจร่วมกัน ระดับการร่วมปฏิบัติ ระดับการติดตามตรวจสอบ จนสูงสุดคือระดับการควบคุมโดยประชาชน ดังภาพ^{๓๖}

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม

^{๓๖} ถวิลวดี บุรีกุล, ทศธรรม : ตัวชี้วัดการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

๒.๕.๔.๑ ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับที่ต่ำที่สุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการดำเนินการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เป็นการให้ข้อมูลกับประชาชนเพื่อประกอบการตัดสินใจ แต่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นสะท้อนกลับมาแนวทางในระดับนี้มีหลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

๒.๕.๔.๒ ระดับเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นระดับที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ มีการเริ่มรับข้อมูลสะท้อนกลับจากประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาแสดงความคิดเห็น แนวทางการดำเนินการในระดับนี้ ส่วนใหญ่ จะเป็นการสำรวจความคิดเห็นและการบรรยายให้ความรู้โดยมีการซักถามได้ในประเด็นที่สงสัย

๒.๕.๔.๓ ระดับของการให้คำปรึกษาหารือ เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้น เป็นการเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และการเจรจาอย่างเป็นทางการ เพื่อประเมินความก้าวหน้าและระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ สำหรับแนวทางในการดำเนินการในระดับนี้ เช่น การจัดประชุมการจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

๒.๑.๔.๔ ระดับการวางแผนร่วมกัน เห็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นจากระดับของการให้คำปรึกษาหารือ ซึ่งมีขอบเขตไปถึงการร่วมกันวางแผนการดำเนินและรับผิดชอบผลของการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งพบว่ามีความซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมากมาย สำหรับแนวทางในการดำเนินการในระดับนี้ เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งร่วมกัน เป็นต้น

๒.๕.๔.๕ ระดับการร่วมปฏิบัติ เห็นระดับที่สูงกว่าระดับการวางแผนร่วมกัน กล่าวคือ เป็นระดับที่ผู้ดำเนินการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๕.๔.๖ ระดับการร่วมตรวจสอบ ติดตามประเมินผล เห็นระดับที่มีประชาชนเข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ต่อการดำเนินงานเห็นอย่างมาก แนวทางการดำเนินการระดับนี้ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลที่มาจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๔.๗ ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น

นอกจากนั้น ระดับของการมีส่วนร่วมโดยเรียงลำดับจากระดับน้อยไปหาระดับมากดังนี้^{๕๙}

ระดับที่ ๑ ถูกบังคับให้ร่วม มองว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ เพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย

ระดับที่ ๒ ถูกหลอกให้ร่วม ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปแบบของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง

^{๕๙} ปรีดี โชติช่วง และคณะ, การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๒.

ระดับที่ ๓ ถูกชักชวนให้เข้าร่วม การมีส่วนร่วมในลักษณะเช่นนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือในทุกรูปแบบโดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

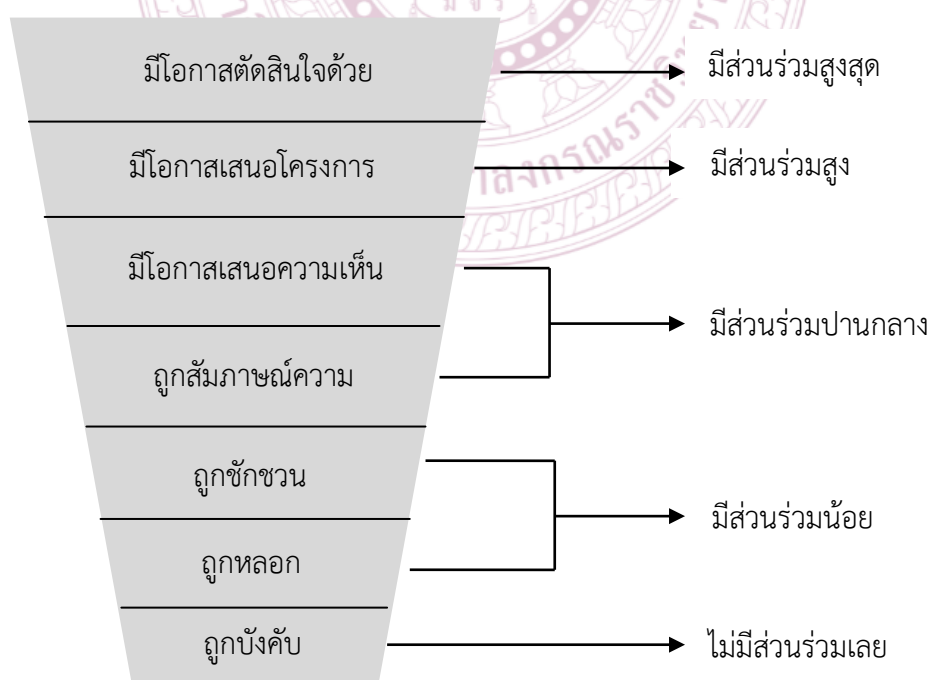
ระดับที่ ๔ สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมในชนิดนี้ จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการและเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้ที่จะวางโครงการจะต้องสำรวจปัญหาและความต้องการของประชาชนด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้าน คืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด จะวางแผนอย่างไร และจะปฏิบัติตามแผนอย่างไร ซึ่งยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

ระดับที่ ๕ มีโอกาสเสนอความคิดเห็น ในระดับนี้ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการวางโครงการและดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนราชการอยู่

ระดับที่ ๖ โอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนมีโอกาสในการตัดสินใจว่าปัญหาของตนเองคืออะไร จะแก้ไขอย่างไร วิธีใดที่ดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ ๗ มีโอกาสในการตัดสินใจ ซึ่งในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติแผนและการประเมินผลโครงการ

ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ สามารถสรุปเป็นแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ ระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ

นอกจากนั้น นรินทรชัย พัฒนพงศา ได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน ดังตารางระดับการมีส่วนร่วม ดังนี้^{๖๐}

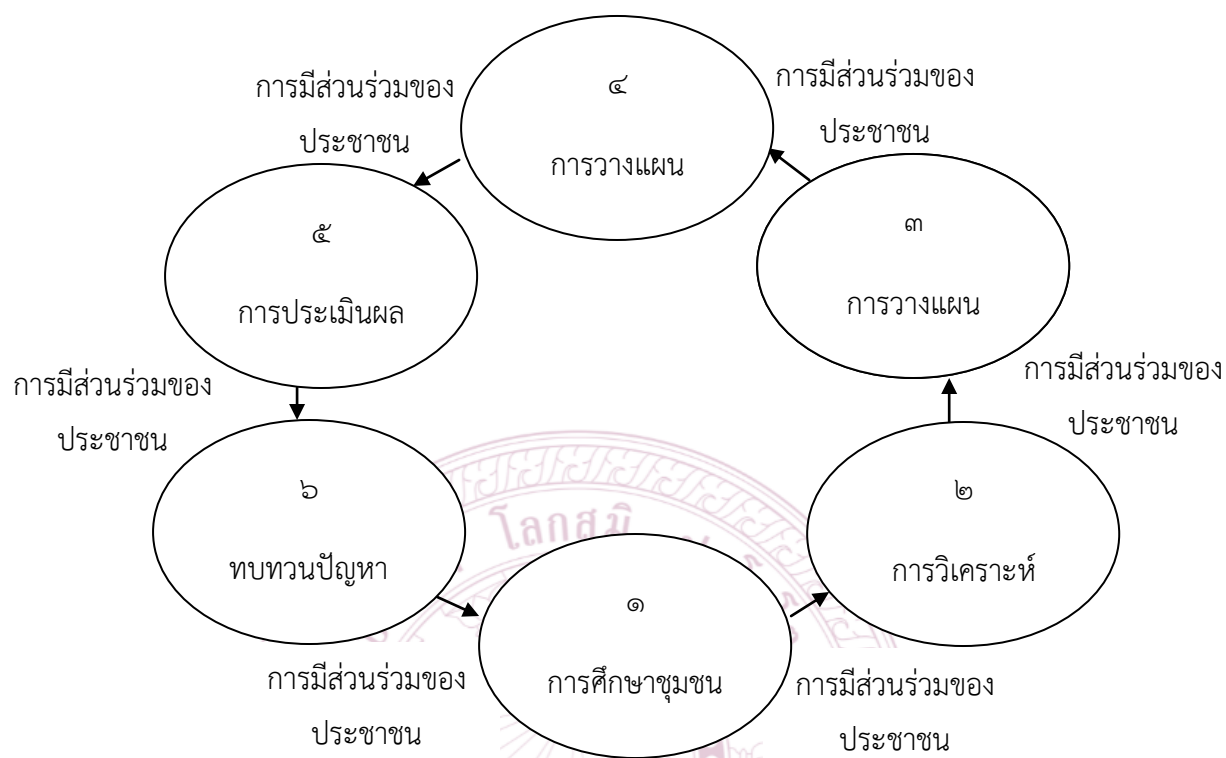
ตารางที่ ๒.๑ : ระดับการมีส่วนร่วมของนรินทรชัย พัฒนพงศา

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น	๘) ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ
	๗) ประชาชนได้ “ควบคุม” “บางส่วน”
	๖) ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน (โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็น “หุ้นส่วน”)
ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง	๕) รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางเรื่อง เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ (แต่งเพียงส่วนน้อย)
	๔) ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)
ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	๓) รัฐบอกให้ทราบว่า “มีอะไรบ้าง”
	๒) รัฐคือผู้จัดการให้
	๑) รัฐคือผู้กำหนด (คิดให้แทน)

การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงหรือการมีส่วนร่วมระดับมากในทุกขั้นตอนจะนำไปสู่ความประสบความสำเร็จ เพราะเป็นการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนว่าเป็นการพัฒนาของประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชน และอุทิศตนให้กับการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ดังนั้นนอกจากการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนจะต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามลำดับแล้วยังต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอีกด้วย ดังปรากฏในภาพ ดังนี้^{๖๑}

^{๖๐} นรินทรชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

^{๖๑} สนธยา พลศรี, การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

แผนภาพที่ ๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน จึงมาจากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนรวมกันโดยมีแนวคิดที่สำคัญ คือ ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน เห็นผลมาจากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่ด้วยการดำเนินงานโดยภาครัฐ ภาคประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงฝ่ายเดียว โดยต้องให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเต็มที่ ทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล การรวมกันเห็นกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย ส่วนหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้เข้ามาร่วมสนับสนุนส่งเสริมเพื่อรวมพลังกันพัฒนาชุมชนเท่านั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนนี้จะสร้างเสริมให้ประชาชนเกิดความรัก ความหวงแหนชุมชนของตนเอง อันจะทำให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชนและความรู้สึกเห็นเจ้าของชุมชน ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

อรรถัย กักพล ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้^{๖๒}

ตารางที่ ๒.๒ : แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform)	รับฟังความคิดเห็น (Consult)	เข้ามามีบทบาท (Involve)	สร้างความร่วมมือ (Collaborate)	เสริมพลังอำนาจ (Empower)
เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :
เพื่อให้ข้อมูล ข่าวสารแก่ ประชาชนและ เสริมสร้างความ เข้าใจของ ประชาชน เกี่ยวกับประเด็น ปัญหาทางเลือก และทางแก้ไข	เพื่อได้รับข้อมูล และความคิดเห็น จากประชาชน เกี่ยวกับสภาพ ปัญหาทางเลือก และแนว ทางแก้ไข	เพื่อร่วมทำงาน กับประชาชนเพื่อ สร้างความมั่นใจ กับประชาชนว่า ความคิดเห็นและ ความต้องการ ของประชาชนจะ ได้รับการ พิจารณา	เพื่อเป็นหุ้นส่วนกับ ประชาชนในทุก ขั้นตอนของการ ตัดสินใจ ตั้งแต่การ ระบุปัญหาพัฒนา ทางเลือกและแนว ทางแก้ไข	เพื่อให้ ประชาชนเป็นผู้ ตัดสินใจ

เมื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการหลายท่านแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่า
ระดับของการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน อันได้แก่

ระดับที่ ๑ (ระดับต่ำ) ประชาชนไม่มีส่วนร่วมมี ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ผู้อื่นเป็นผู้กำหนด (ผู้อื่นคิดให้แทน) *ระดับ ต่ำที่สุด
๒. ผู้อื่นเป็นผู้จัดการให้
๓. ผู้อื่นบอกกล่าวให้ทราบ

ระดับที่ ๒ (ระดับปานกลาง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง มี ๒ ขั้นตอน คือ

๔. มีการขอรับคำปรึกษา
๕. มีการให้ผู้อื่นเข้าร่วมได้บางเรื่อง

ระดับที่ ๓ (ระดับสูง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น มี ๓ ขั้นตอน คือ

๖. มีให้มีส่วนร่วมเท่าๆกัน
๗. ให้ผู้มีส่วนได้-เสีย ควบคุมได้บางส่วน
๘. ผู้มีส่วนได้เสียสามารถกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ *ระดับ สูงที่สุด

^{๖๒} อัมพร อารังลักษณ์ บรรณาธิการ, การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance) การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๙๗.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมคิด สุขเอิบ^{๖๓} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา รูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในวัดจังหวัดยโสธร” ผลการวิจัยพบว่า ตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานเป็นงานศิลปวัตถุที่มีรูปแบบทางด้านศิลปกรรมและเน้นประโยชน์ใช้สอยเพื่อเก็บคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแต่เนื่องจากศิลปวัตถุเหล่านี้เป็นงานศิลปกรรมในสมัยโบราณและผ่านกาลเวลามายาวนานจึงทำให้มีสภาพผุพังและไม่สามารถใช้งานตามวัตถุประสงค์การศึกษาครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษารูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมของตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานในวัดจังหวัดยโสธรและเพื่ออนุรักษ์และพัฒนารูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมของตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานโดยชุมชนมีส่วนร่วมในวัดจังหวัดยโสธร

วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์^{๖๔} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องสตรา อภิธรรมกำเนิด” ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิดโดยศึกษาจากคัมภีร์ใบลาน จำนวน ๑ ผูก ๓๒ หน้าลาน ฉบับวัดคันธารมย์ อำเภอกะสังจังหวัดบุรีรัมย์ปรากฏชื่อผู้จารคือ พระภิกษุภิกขุในปีพ.ศ. ๒๔๘๗ ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่าอักษรและอักขรวิธีในใบลานเป็นอักษร ขอมรูปแบบอักษรคล้ายกับอักษรเขมรสมัยปัจจุบันแต่รูปแบบอักขรวิธีนั้นมีลักษณะหลายอย่าง เหมือนกับอักขรวิธีในสมัยหลังพระนครวรรณกรรมสตราอภิธรรมกำเนิดน่าจะได้เค้าโครงเรื่องในส่วน พุทธประวัติมาจากคัมภีร์อัฐสาลินีและคัมภีร์ปฐมสมโพธิเนื้อหากล่าวถึงพุทธประวัติและหลักคำสอน ที่เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรมแต่ในวรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิดมีการแต่งนิทานประกอบคำ สอนเพิ่มขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายของเรื่องเพื่อให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้เห็นความสำคัญการสร้างกุศลกรรมดี เพื่อให้ได้รับผลกรรมดีนั้นลักษณะคาประพันธ์ในส่วนที่เป็นภาษาบาลีใช้รูปแบบร้อยกรองในส่วนภาษา เขมรแต่งเป็นร้อยแก้วการใช้ถ้อยคำสำนวนนั้นนิยมเล่นคำซ้อนและคำพ้องความหมายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งนิยมใช้โวหารเพื่อดำเนินเรื่องรูปแบบการใช้ถ้อยคำสำนวนโดยเล่นคำจำนวนมากและการใช้ โวหารเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่นักประพันธ์เขมรนิยมใช้ส่วนภาพสะท้อนจากวรรณกรรมนั้นสะท้อนให้ เห็นในเรื่องค่านิยมความเชื่อประเพณีหลักคำสอนภาพสะท้อนจากวรรณกรรมส่วนใหญ่ล้วนเป็นเรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น

^{๖๓} สมคิด สุขเอิบ, “ การศึกษาตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา รูปแบบและโครงสร้าง ทางศิลปกรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในจังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา วัฒนธรรมศาสตร์,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๕๑)

^{๖๔} วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์, “ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิด”, สาร นิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๕๓)

พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตโต)^{๖๕} ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์นิพนพานสูตรในคัมภีร์ล้านนา” พบว่า คัมภีร์นิพนพานสูตรฉบับล้านนา เป็นวรรณกรรมที่มีพัฒนาการยุคหลังต่อมาจากวรรณกรรมรุ่นแรก ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่พระเถระชาวล้านนาหลายรูปได้รจนาขึ้น เช่น มังคลัตถที่ปนี เวสสันตรที่ปนี จักรวาลที่ปนี ที่รจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ ชินกาลมาลีปกรณ์และวชิรสารัตถะสังคหะรจนโดยพระรัตนปัญญาเถระ สารัตถที่ปนี รจนาโดยพระนันทาจารย์ รวมถึงวรรณกรรมอื่นๆ ที่พระเถระชาวล้านนาได้รจนาเป็นลำดับมา ถือว่าเป็นวรรณกรรมชั้นครูที่มีความไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด นิพนพานสูตรฉบับล้านนา ก็เช่นเดียวกับคัมภีร์ล้านนาอื่นๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่องยาวนานจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการจาร “จารึก” อักษรล้านนา “คำเมือง” ที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก และคำสอนที่เป็นของท้องถิ่นผ่านกระบวนการสอนประเภทร้อยแก้วบ้าง เช่น โอวาทคำสอน สุภาจิตโวหารล้านนา ประเภทร้อยกรองบ้าง เช่น โคลง คำว่ ฮ่า จ้อย ลำนำขอ เป็นต้น วรรณกรรมเหล่านี้ล้วนจารึกด้วยอักษรล้านนาทั้งสิ้น

ตุลาภรณ์ แสนปรน^{๖๖} ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานวัดในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่นผู้สูงอายุนำเรื่องการอนุรักษ์เอกสารโบราณพบว่าควรตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญโดยเฉพาะคุณค่าทางองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโดยการศึกษาค้นคว้าการทำรายงานการทำวิจัยตลอดจนการสำรวจดูแลการจัดเก็บรักษาเพื่อคงไว้เป็นมรดกของชาติสืบไปนอกจากนี้ควรมีการใช้ประโยชน์ในการแสดงพระธรรมเทศนาเทศมหาชาติประเพณีพิธีกรรม

กฤษฎา ศรีธรรมมาและคณะ^{๖๗} ได้วิจัยเรื่อง “การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาใบลาน” ผลการวิจัยพบว่า ในการบำบัดรักษาโรคของแพทย์พื้นบ้านอีสานที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานจำนวน ๒ ผูกคือคัมภีร์ยาจากหนังสือก้อมใบลานฉบับวัดบ้านโกทาตำบลพระธาตุ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคามและคัมภีร์ยานับพระชินฐิติธัมโม บ้านวังบัวที่ได้เก็บรักษาไว้แล้วปริวรรตเป็นอักษรไทยปัจจุบันเพื่อศึกษาความรู้ในการบำบัดรักษาโรคของแพทย์พื้นบ้านอีสานเพิ่มเติมตลอดจนสืบค้นสมุนไพรที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามร้อยเอ็ดและกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่าคัมภีร์ยาในใบลานอีสานบันทึกด้วยอักษรไทยน้อยและอักษรธรรมเป็นภาษาอีสานโบราณกล่าวถึงโรคและการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรที่ได้จากพืชสัตว์แร่ธาตุในท้องถิ่นและ

^{๖๕} พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตโต), “ศึกษาวิเคราะห์นิพนพานสูตรในคัมภีร์ล้านนา”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓)

^{๖๖} ตุลาภรณ์ แสนปรน, “การวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานวัดในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๘).

^{๖๗} กฤษฎา ศรีธรรมมาและคณะ, “การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาใบลาน”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

ใช้วิธีการนวดการบริหารร่างกายในการรักษาผู้ป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจแพทย์พื้นบ้านจะรักษาด้วยคาถาพิธีกรรมการใช้ยาสมุนไพรประกอบเพื่อให้เกิดผลด้านจิตใจส่งผลให้ผู้ป่วยหายเร็วขึ้นแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของแพทย์พื้นบ้านอีสานในการเก็บยากรรมวิธีปรุงยาและกรรมวิธีในการรักษาสุขภาพด้วยวิธีท้องถิ่น

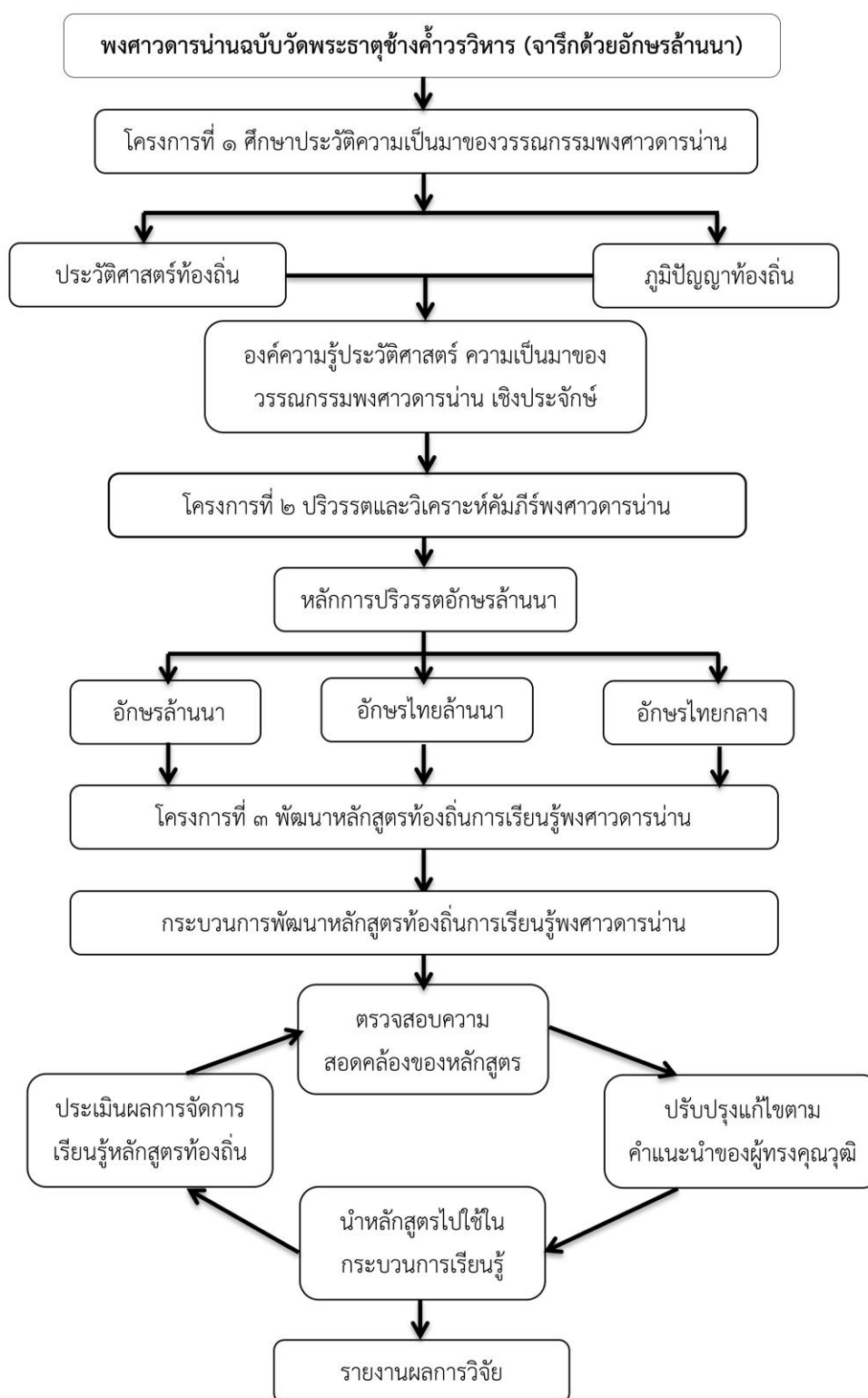
รัตนา จันทรเทว^{๖๘} ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา” พบว่าอักษรที่ใช้ในการจาร หรือเขียน ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นอักษรธรรม บางผู้มีการใช้ทั้งอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยและมีวิธีการสะกดการันต์แตกต่างกัน หนังสือผูกใบลานไม่สมบูรณ์ ชำรุดและตัวอักษรเลือนราง ไม่ชัดเจนทำให้การอ่านลำบากมากยิ่งขึ้น เนื้อหาเกี่ยวกับยา ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกสูตรยาพื้นบ้านที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยโรคที่พบมากที่สุด ได้แก่ โรคไข้ต่างๆ อาการปวดเมื่อยตามร่างกายที่เกิดจากการทำงานหนักและโรคผิวหนัง ผื่นคัน รongลงมาได้แก่ โรคที่เกิดจากแมลงมีพิษกัดต่อย ตลอดจนวิธีบันทึกรักษาบาลแผลต่างๆ การปริวรรตใบลาน เอกสารที่เกี่ยวกับปริวรรตอักษรโบราณอีสาน เช่น อักษรไทยน้อย และอักษรธรรมนั้นมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนมากเป็นเอกสารประเภทหนังสือที่ใช้เรียน การอ่านใบลานอักษรธรรมและการสัมภาษณ์หมอยาที่มีประสบการณ์เพื่อเผยแพร่ลงในวารสาร ธรรมทรรศน์ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น โดยเริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นต้นมา

สรุปว่า ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่า แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนมีแนวคิดและวิธีการจัดการที่หลากหลาย แต่โดยกระบวนการทั้งหมดก็เพื่อให้เกิดการสืบสาน การอนุรักษ์และการประยุกต์ใช้ทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสม วรรณกรรมที่มีอยู่นั้นล้วนมีคุณค่าทางด้านภาษา ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สะท้อนถึงคตินิยมความเชื่อและวิถีการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น หากได้มีการศึกษาองค์ความรู้และมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมชุมชนเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนและการเรียนรู้ ก็นับว่าเป็นการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมสืบต่อไป

^{๖๘} รัตนา จันทรเทว, “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘).

๒.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดที่สำคัญของการศึกษาวิจัย ดังนี้

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน ๒) เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน ๓) เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสานของการวิจัย ๓ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเป็นผู้ออกแบบกระบวนการร่วมกันกำหนดกิจกรรมการวิจัย แล้วดำเนินงานวิจัยตามแผนที่จัดทำไว้ โดยมีคณะนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดน่านให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานโดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับพงศาวดารน่าน การบันทึกประวัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดการปริวรรต การแปลและการวิเคราะห์เป็นกรอบในการศึกษา

(๒) ทำการศึกษาวិเคราะห์พงศาวดารน่าน ผ่านผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษาและอักษรภาษาล้านนา

(๓) ศึกษาวิเคราะห์การแปลเนื้อความของพงศาวดารน่าน

(๔) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ความเป็นมา ของ พงศาวดารน่าน ที่มีบทบาทต่อการสร้างนครรัฐน่าน

๒. การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อ ทราบถึงแนวคิด หลักการ ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน พร้อมทั้งการแปลพงศาวดาร การ ออกแบบและพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน ร่วมกับสำนักงานพื้นที่ปทุมศึกษา น่าน และมัธยมศึกษา โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ทำการศึกษาพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน โดย การสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือศึกษาพงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อยร่วมกับ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรภาษาล้านนา และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น

(๓) ดำเนินการศึกษาวเคราะห์แนวคิด หลักการ ความเป็นมาเกี่ยวพงศาวดารน่าน การพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน และการส่งเสริมการเรียนรู้ในลักษณะของการ วิเคราะห์เชิงลึก โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวจัย

(๔) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือแนวคิด หลักการ ความหลักการ ความเป็นมาเกี่ยว พงศาวดารน่าน การพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน และการส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวจัยมาเผยแพร่ให้สาธารณะชนได้รับทราบ

๓. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อนำไปสู่การได้ข้อมูลเชิงลึกของ ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การปริวรรต การแปลและการวิเคราะห์ รวมถึงการพัฒนา หลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน และการส่งเสริมการเรียนรู้ มีขั้นตอนในการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูล การปริวรรต การแปล พงศาวดารน่าน จากการทบทวนวรรณกรรมและลงพื้นที่ภาคสนาม ตลอดจนข้อมูลด้าน การออกแบบ การพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน และการรับรู้จากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อนำมาเป็นหลักใน การศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ขั้นตอนที่ ๒ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเอกลักษณ์ของพื้นที่เป้าหมาย จากการสัมภาษณ์ ผู้เชี่ยวชาญด้านด้านการแปลอักษรภาษาล้านนา ตามโครงสร้างคำถามการศึกษาและการพัฒนา หลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นน่าน

ขั้นตอนที่ ๓ ผู้วิจัยร่วมกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาปทุมศึกษาน่าน และ มัธยมศึกษา นำผลการปริวรรต ที่ผ่านการแปลวิเคราะห์ จากพงศาวดารน่านที่สมบูรณ์ ถอดแบบ

ออกมาในรูปของการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน ให้เหมาะสมต่อช่วงวัย การศึกษาของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ ๔ ผู้วิจัยนำหลักสูตรที่ผ่านการพัฒนาร่วมกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ปทุมศึกษาน่าน และมัธยมศึกษาทดลองกับกลุ่มผู้เรียนเฉพาะกลุ่ม เพื่อประเมินผลของการเรียนรู้ หลักสูตรท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน นำผลการประเมินมาทำการวิเคราะห์ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม ต่อบริบทของผู้เรียน

ขั้นตอนที่ ๕ ผู้วิจัยร่วมกับสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ปทุมศึกษาน่าน และ มัธยมศึกษา นำหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดาร สู่การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านรายวิชา เรียนรู้ท้องถิ่นน่าน

ขั้นตอนที่ ๖ ผู้วิจัยสรุป อภิปรายผลเพื่อรายงานการวิจัยในรูปเล่มวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้ท้องถิ่นผ่านประวัติศาสตร์พงศาวดาร น่าน โดยมีหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาน่าน และ มัธยมศึกษาให้เกิดการเรียนรู้ประวัติความเป็นมาของการก่อสร้างเมืองน่าน ผ่านประวัติศาสตร์ที่ได้รับการ บันทึกในคัมภีร์ใบลานด้วยอักษรภาษาล้านนา รวมถึงการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ผ่านระบบ ออนไลน์ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายผ่านสมาร์ทโฟน เพื่อพัฒนาไปสู่การ์ตูนแอนิเมชันในอนาคตต่อไป

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาในจังหวัดน่าน โดยมีพื้นที่การวิจัย ดังนี้

๑.พื้นที่ทำการวิจัยประกอบด้วย

พื้นที่ในการศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การปริวรรตและการแปล รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ได้แก่

๑. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

๒. สำนักงานเขตพื้นที่ปทุมศึกษาจังหวัดน่าน

๓. วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พื้นที่ในการนำหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เพื่อการถ่ายทอดและการ ประเมินหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่

๑. โรงเรียนพระปริยัติธรรมในจังหวัดน่าน

๒. โรงเรียนน่านนคร

๓. โรงเรียนศรีนครน่าน

๔. โรงเรียนน่านประชาอุทิศ

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๑) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ที่มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา และวรรณกรรมล้านนา การปริวรรตและการแปล ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ครูภูมิปัญญา นักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์โบราณ จำนวน ๗ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระมหาปิยะ ธีรกุโร เจ้าอาวาสวัดนาเหลียงใน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน
๒. พระมหาธนพล ธมมพล เจ้าคณะตำบลฝายแก้ว เจ้าอาวาสวัดแสงดาว จังหวัดน่าน
๓. พระครูสังฆรักษ์พนัส ทิพพะเมธี เจ้าอาวาสวัดน้ำลัด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
๔. พระครูพิทักษ์เจติยานันท์ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร
๕. อาจารย์นิยม สองศรีโย ครูภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนาและวรรณกรรม
๖. อาจารย์เกษม ศิริรัตนพิริยะ ครูภูมิปัญญาด้านภาษาล้านนาและวรรณกรรม
๗. อาจารย์สมเจต วิมลเกษม ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์จังหวัดน่าน

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่น ดังนี้

๑. ผศ.สมคิด นันตะ ประธานหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต
๒. ว่าที่พันตรี ดร.สุเดช รอดจินดา ข้าราชการครูชำนาญ
๓. ดร.ระเบียบ สิทธิชัย ข้าราชการครูชำนาญ/ศึกษานิเทศก์
๔. นางวิภา อาระรงค์ ข้าราชการครูชำนาญ/ศึกษานิเทศก์
๕. นางสาวสุบินรัตน์ รัตนศิลา ข้าราชการครูชำนาญ

๓) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ได้แก่ นักวิชาการที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร จำนวน ๖ รูป/คน ประกอบด้วย

๑. พระชยานันท์หมณี ,ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
๒. พระครูปลัดวัชรพงษ์ วชิรปัญญา,ผศ.ดร. รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
๓. นางสาวรุ่งนภา ธิศรี ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาจันทบุรี เขต ๑
๔. นายสุเมฆ สายสูง ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
๕. นายภิรมย์ เทพสุคนธ์ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอเมืองน่าน
๖. นางสาวคณนาภา รัตนวุฒิ ข้าราชการครูชำนาญ

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าว เน้นการจัดกิจกรรมโครงการเชิงปฏิบัติการ (Workshop Project) การมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง การประชุมกลุ่มย่อย ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นหลักในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑. แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้นำชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ตัวแทนคณะสงฆ์ ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน ที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ การปริวรรต และการแปลโดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญคือ ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การถอดบทเรียนจากพงศาวดารน่าน ที่จะเป็นรูปแบบให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

๒. การจัดประชุมกลุ่มย่อย โดยดำเนินการร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ตัวแทนคณะสงฆ์ นักวิชาการทางศาสนา และวัฒนธรรมที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา และวรรณกรรมล้านนา โดยมีประเด็นสนทนาเช่น ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การจัดบันทึกประวัติศาสตร์น่าน การปริวรรตและการแปล การติดตามผลการดำเนินการ อย่างเป็นรูปธรรม

๓. การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การบันทึกประวัติศาสตร์น่าน การปริวรรตและการแปล เพื่อถอดบทเรียนองค์ความรู้พงศาวดารน่าน รวมถึงการวิภาคหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ให้เหมาะสมกับสำหรับของช่วงวัยการเรียนรู้

๔. การปฏิบัติการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน การนำหลักสูตรท้องถิ่นสู่การปฏิบัติภาคสนามในโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย ตามระยะเวลาเพื่อทำการประเมินผลการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น และการปรับปรุงให้เหมาะกับช่วงของวัยการเรียนรู้ของผู้เรียน

๕. การปฏิบัติการขยายผลการถ่ายทอดหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน สู่โรงเรียนกลุ่มเป้าหมายในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในจังหวัดน่าน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น ๘ ระยะ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑) ระยะที่ ๑ การจัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจและจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพและเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือการทำงาน

๒) ระยะที่ ๒ การตรวจเยี่ยมพื้นที่เบื้องต้น (Community Meeting) เป็นกระบวนการในขั้นตอนเริ่มต้นของการดำเนินงานวิจัย เป็นการบูรณาการวิจัย เข้าถึงพื้นที่ศึกษาของโครงการ โดยการให้นักวิจัยได้เรียนรู้และสัมผัสกับสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ชุมชน อย่างใกล้ชิดเพื่อที่จะได้วางแผนการศึกษาวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ของการวิจัยต่อไป โดยทั่วไปการตรวจเยี่ยมพื้นที่เบื้องต้น เปรียบเสมือนกับการเรียนรู้ “ภูมิสังคม” ของพื้นที่เป้าหมาย อันประกอบด้วยประเด็นการตรวจเยี่ยมในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ศึกษา เป็นการศึกษาเรียนรู้ข้อมูลทางกายภาพ ชีวภาพ และลักษณะภูมิประเทศของชุมชน เป้าหมาย เพื่อที่จะนำข้อมูลมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองน่าน การตั้งถิ่นฐานการสร้างเมืองในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๓) ระยะที่ ๓ การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการคัดเลือกพื้นที่โรงเรียนกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา โดยการทำจดหมายและประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัยกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

๔) ระยะที่ ๔ การสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้นำ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเข้าพบพูดคุย โดยทั่วไปนักวิจัยจะให้ผู้นำทางซึ่งเป็นบุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือในสังคม ซึ่งเป็นที่รู้จักของปราชญ์ชุมชน ครูภูมิปัญญา และนักวิชาการเป็นผู้ประสานให้เกิดการพบปะพูดคุย โดย ประเด็นของการพบปะพูดคุยประกอบด้วย

- การแนะนำตัวของคณะผู้วิจัย
- การชี้แจงวัตถุประสงค์/กระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่พึงประสงค์
- การสอบถามประเด็นสำคัญของของภูมิปัญญาท้องถิ่น
- การเตรียมพร้อมในการศึกษา/สำรวจ/การสนทนากลุ่มเจาะจง

การเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือบางครั้งใช้วิธีการบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น โดยใช้เวลาในช่วงตอนกลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ที่มีผลต่อการทำงาน เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

๕) ระยะที่ ๕ การปฏิบัติการสร้างเสริมมีส่วนร่วมของและภาคีเครือข่ายในการศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การปริวรรตและการแปล ตลอดจนถึงการพัฒนาให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผ่านกระบวนการวิเคราะห์สังเคราะห์ร่วมกับผู้เชี่ยวชาญ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

๖) ระยะที่ ๖ การจัดประชุมเสวนาทางวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การบันทึกประวัติศาสตร์น่านในคัมภีร์ใบลาน ด้วยอักษรภาษาล้านนา การวิเคราะห์สำนวนและภาษาจากการปริวรรตและการแปล ผ่านผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนาและวรรณกรรมล้านนา พร้อมวิภาคหลักสูตรท้องถิ่นที่เกิดจากการร่วมพัฒนา โดยการประเมินผลจากการสอบถามทัศนคติของคนในพื้นที่ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และ ๓ คือ ปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน และ พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

๗) ระยะที่ ๗ การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัยเพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาและปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัยและนำเครื่องมือการวิจัยไปทดสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และทดสอบความเชื่อมั่น (Reliability) ในการจัดทำฉบับสมบูรณ์

๘) ระยะที่ ๘ การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดีโอ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับ หนังสือสรุปองค์ความรู้ เว็บไซต์ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสาร และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การวิเคราะห์ สังเคราะห์ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษาและบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบและรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วงหรือยอมรับข้อมูลที่น่าเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้นและข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความแล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการนำเสนอภาพกิจกรรมและชุดองค์ความรู้ (หนังสือสรุปองค์ความรู้) และวิธีทัศน์บรรยายภาคการสังเคราะห์ข้อมูลในพื้นที่สาธารณะประวัติความเป็นมาพงศาวดารน่าน หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำผลไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตาม

สาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์เนื้อหา ดังนี้ ๑) ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรม พงศาวดารน่าน ๒) การปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน ๓) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนรู้พงศาวดารน่านสู่การสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป เป็นการนำแนวคิด ทฤษฎี งานวิจัยต่างๆ ทางวิชาการมาสร้างเป็นบทสรุปร่วมกับข้อมูลที่เชื่อถือได้อีกครั้งหนึ่ง โดยเน้นความเชื่อมโยง เพื่อนำไปสู่การพิสูจน์ที่เป็นรูปธรรมและตรงต่อข้อเท็จจริง

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัย “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ทั้งวิจัยในเชิงคุณภาพ (Qualitative) และ เชิงปฏิบัติการ (Action Research) ด้วยการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย โดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายพร้อมการบรรยาย แล้วนำไปสู่การสรุปองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพงศาวดารน่าน เพื่อให้เห็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนรู้พงศาวดารน่าน และการส่งเสริมการมีส่วนร่วม เพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดับนโยบาย ชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคล โดยผู้วิจัยได้คัดเลือกพงศาวดารน่านฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร และขยายไปยังพื้นที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในจังหวัดน่าน สู่ขั้นตอนการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ ผลงานวิจัย วิดีทัศน์นำเสนอ และนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับโบว์ชัวร์ หนังสือสรุปองค์ความรู้ และการเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ วารสาร และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน ๒) เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน ๓) เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน(Mixed method research) ทั้งการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยสามารถอธิบายผลการศึกษาดังต่อไปนี้

- ๔.๑ การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน
- ๔.๒ การศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน
- ๔.๓ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
- ๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

๔.๑ การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

นครน่าน มีประวัติความเป็นมาในการสร้างเมือง ดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ หลายแห่งมีทั้งที่บันทึกไว้ตรงกันบ้าง มีความแตกต่างและมีความขัดแย้งกันบ้าง ดังเช่น หนังสือพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่า นครน่านสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๑^{๖๙} และยังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๘ ซึ่งจารึกในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ว่าด้วยการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมณภู เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓ และมีความตอนหนึ่ง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเมืองพลัว ปัจจุบันเรียกว่า อำเภอปัว เป็นชื่อของอำเภอหนึ่งในจำนวนสิบห้าอำเภอของจังหวัดน่าน ได้กล่าวว่า “เบื้องเหนือ่น่านถือนแดนเจ้าพระญาผากอง เจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว”^{๗๐} และพิจารณาจากหลักฐานในการประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ ของ สำนักนายกรัฐมนตรี พบว่า พระมหาธรรมราชาลิไทยได้ทำการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปไว้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๒ (ค.ศ. ๑๓๕๙) ณ สถานที่เขาสุมณภู หรือสมณตภูฏ ซึ่งเป็นภูเขาสำคัญที่มีรอยพระพุทธรูปในลังกาสำหรับที่อังกฤษเรียกว่า “อาตัมสปีก” ดังนั้น เขาสุมณภูในกรุงสุโขทัย คงจะเอาชื่อจากลังกา มาสมมติเรียกชื่อภูเขาดังกล่าว และได้มีการสันนิษฐานและคาดคะเนว่า อาจจะถูกจารึกขึ้นในห้วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๑๙๐๒-๑๙๑๕

ดังนั้น ถ้าพิจารณาจากหลักฐานการประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ ของ สำนักนายกรัฐมนตรี (๒๕๒๑) แล้วไม่ได้ระบุปีที่ทำการจารึกไว้ที่ชัดเจนของหลักฐานว่านครน่านสร้างเมื่อใด หากพิจารณาตามหนังสือ

^{๖๙} สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. (เชียงใหม่: โรงพิมพ์วันนิดา-การพิมพ์.๒๕๖๑), หน้า ๓๔ - ๓๕

^{๗๐} ตรี อมาตยกุล. เมืองเหนือและเมืองใต้. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.๒๕๑๓), หน้า ๑๑๕

พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวถึงนครน่านสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๑ จะขัดแย้งกับหลักฐานเมืองเหนือ และเมืองใต้ของ ตรี อมาตยกุล ได้กล่าวถึงนครน่าน โดยขออธิบายตามข้อความที่ว่าพระมหาธรรมราชาลิไทยได้ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปไว้ที่ภูเขาสุมณภู พ.ศ. ๑๙๐๓ เป็นการแสดงให้เห็นว่า นครน่านสร้างขึ้นก่อน พ.ศ. ๑๙๐๓ ผู้วิจัยเห็นว่า ถ้าความหมายข้างต้น หมายถึง การสร้างเมืองพลัว น่าจะมีความถูกต้องมากกว่าการสร้างนครน่าน ซึ่งจะสอดคล้องกับหลักฐานของ สำนักนายกรัฐมนตรีที่ได้กล่าวมาแล้วทำให้สามารถสันนิษฐานหรือคาดคะเนได้ว่า ถ้านครน่านถูกสร้างขึ้นก่อนหรือสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๐๓ ซึ่งจะตรงกับพระญาณารามเมืองเป็นผู้สร้างขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากพระญาณารามเมืองถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. ๑๙๐๖ ซึ่งตามหลักฐานในหนังสือพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่า

“ท้าวครานเมืองอยู่เวียงแซ่แห่งได้ ๕ ขวบเข้า ขุนอินทร์เมืองได้ใช้ผ้ามาถวาย ทือเป็นปัญญาการเมืองใหญ่ร้ายมนต์ใส่แถมพิษท้าวก็ใส่ใจว่าเปนมหามิตรมีอุปหุยุบแผ่นผ้าถูกพิษลวดเจ็บเสียเปรียบตนท้าวทั้งยืน แล้วก็ลวดจตุปีกำหม้าในเวียงแซ่แห่งที่นั่นแล”^{๗๑}

ถ้าหากการสร้างนครน่านขึ้นหลังจาก พ.ศ. ๑๙๐๖ จะตรงกับพระญาณารามเป็นผู้สร้างนครน่าน ผู้วิจัยพิจารณาแล้วสามารถกล่าวได้ว่า นครน่านสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. ๑๙๐๖ นั่นคือ นครน่านคงจะถูกสร้างขึ้นในสมัยพระญาณาราม ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๙๑๑ ตามแนวทางการศึกษาและการสืบค้นข้อมูลจาก คัมภีร์ใบลาน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เว้นเสียแต่ว่า จะมีหลักฐานเอกสารหรือวัตถุอื่นใดที่จะสามารถพิสูจน์ทราบได้ตามหลักวิทยาศาสตร์และหลักฐานทางวิชาการที่มีความถูกต้องชัดเจนกว่ามายืนยันอย่างชัดเจน และสามารถนำมาหักล้างได้ในภายหลัง จึงสามารถให้แก้ไขตามเอกสารหลักฐานที่ค้นพบใหม่ได้ โดยผู้วิจัยขออภัยรับการแก้ไขด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

จากหลักฐานที่ได้กล่าวถึง ดังมีข้อความว่า “เบื้องเหนือหน้านานถือนแดนเจ้าพระญาณารามเจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว” เป็นการแสดงให้เห็นถึงนครน่านไม่ได้อยู่ภายใต้การปกครองหรือเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยในสมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทย นครน่านเป็นเมืองอิสระ จึงมีการจารึกถึงพรมแดนหรือเขตแดนของกรุงสุโขทัยไว้ แต่อยู่ภายใต้การปกครองของสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นยุคที่สุโขทัยเรืองอำนาจมากที่สุด ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง มีข้อความว่า^{๗๒} พ่อขุนรามคำแหงนั้นหาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่ไทยทั้งหลาย

“ด้วยรู้ด้วยลวก ด้วยกลัวด้วยหาญ ด้วยแคะด้วยแรง หากคนจักเสมอมิได้ อาจปราบพุ่งเข้าศึก มีเมืองกว้างช้างหลาย ปราบเบื้องตะวันออก รอดสระหลวงสองแคว ลุมบาจาย สคาเท้าฝั่งของ ถึงเวียงจันทน์เวียงคำเป็นที่แล้ว เบื้องหัวนอนรอดคนที่พระบางแพรกสุพรรณภูมิ ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช

^{๗๑} สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. (เชียงใหม่: โรงพิมพ์วัฒนา-การพิมพ์. ๒๕๖๑), หน้า ๓๔

^{๗๒} กรมศิลปากร. ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑: จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสมุณ. ๒๕๑๕), หน้า ๑๐

ฝั่งทะเลสมุทรเป็นที่แล้ว เบื้องตะวันตกจรดเมืองฉอด เมืองหงสาวดี สมุทรห้าเป็นแดนเบื้องตึนนอน รอดเมืองแพร่ เมืองม่าน เมืองพลั่วพันฝั่งของ เมืองชาวเป็นทีแล้ว ”

สำหรับชื่อของนครน่าน มีการเรียกชื่อกันในหลากหลายรูปแบบตั้งแต่แรกสร้างเมืองในสมัยราชวงศ์สุโขทัย คือ สร้างเมืองบัว หรือเมืองพลั่ว ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของนครน่าน แต่ผู้ปกครองนครน่านพระองค์แรกไม่ใช่พระยาสุโขทัย ผู้ปกครองพระองค์แรก คือ เจ้าขุนฟอง ซึ่งเป็นราชบุตรบุญธรรมพระยาสุโขทัย เจ้าเมืองย่าง การสร้างเมืองบัวไม่ปรากฏศักราช (ปีที่สร้าง) ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘^{๗๓} ความเป็นมาของนครน่านดังที่ปรากฏตามหลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ของนครน่านถือว่ามีหลักฐานค่อนข้างตรงกันเกือบทุกฉบับ ดังนั้น เพื่อให้มีความเข้าใจคำว่า “นครน่าน” มากขึ้น ผู้วิจัยขอนำข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวถึงนครน่านมาอธิบายเพื่อประกอบการพิจารณาตามหลักฐาน และจะได้มีความเข้าใจไปในแนวทางเดียวกับผู้วิจัย ภายใต้เอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องมาประกอบการพิจารณาตามลำดับ ดังนี้

คำว่า “นันทบุรี” เป็นนามเรียกขานของนครน่าน ตามที่พระยาผไทวงษ์ โอรสของพระยาสุโขทัย เมืองได้สร้างเวียงน่าน (นครน่าน) บริเวณดอนไคร้ฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของที่ตั้งเมืองหรือเวียงแซ่แห่ง โดย พงศาวดารน่านระบุว่า “พระยาผไทวงษ์ ผู้ถูกเป็นพระยา แทนในปีกาเม้า สกราชได้ ๗๒๕ ตัว อยู่เป็น พระยาเพียงที่นั่นได้ ๒ ปี อยู่ใกล้แม่น้ำน่าน พระยา จึงพิจารณาเหตุแห่งดอนไคร้ฝั่งแม่น้ำน่าน ยังมีผ้าขาวผู้หนึ่งชื่อว่า ผ้าขาวนันทะ ก้อยูร์รักษาเวียงดอนไคร้ ที่นายบ้านมันจึงมีของผไทวงษ์มาไหว้สาพระยา เมื่อนั้นพระยา จึงจากไปด้วยนายบ้านที่ฮั่นแล”^{๗๔}

สำหรับคำว่า “พระยา” หมายถึง เจ้าผู้ปกครองนครน่าน หรือเจ้าเมืองซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกันกับคำว่า “พญา” ที่ใช้ในเอกสารอื่น ๆ เช่นกัน สำหรับการวิจัยครั้งนี้จะใช้คำว่า “พระยา” นำหน้าพระนามของเจ้าผู้ปกครองนครน่าน และคำหรือตัวอักษรอื่น ๆ ที่มีความหมายถึง กษัตริย์ หรือผู้ปกครองเมืองอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนครน่านด้วยเช่นกัน โดยจะใช้คำว่า “พระยา” แทนคำว่า “พญา” เว้นเสียแต่คำว่า “พญา” ปรากฏในหลักฐานอ้างอิงอย่างไร ผู้วิจัยจะคงรูปแบบตัวอักษรไว้คงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

คำว่า “จิมแม่น้ำน่าน” หมายถึง ริมแม่น้ำน่าน หรือตั้งอยู่บนฝั่งของแม่น้ำน่าน และคำว่า “ผ้าขาวนันทะ” หมายถึง ชีปะขาว เป็นผู้ถือศีลห้าหรือศีลแปด นุ่งห่มด้วยผ้าสีขาว ไม่ได้นุ่งห่มด้วยผ้าสีเหลืองหรือผ้าสี ที่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรใช้นุ่งห่มกันตามรูปแบบในศาสนาพุทธ และไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัยในรูปแบบของการบวชเรียนเป็นพระภิกษุสงฆ์หรือสามเณร เพียงแต่พักอาศัยอยู่ที่วัดร่วมกับพระภิกษุสงฆ์

^{๗๓} กรมศิลปากร. เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ. (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. ๒๕๓๗), หน้า ๗๓

^{๗๔} สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. (เชียงใหม่: โรงพิมพ์วันดา-การพิมพ์. ๒๕๖๑), หน้า ๘๕

และสามเณร เพื่อช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์และสามเณรในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญทางศาสนาได้ตามโอกาส และอาจจะสามารถบวชเรียนเป็นพระภิกษุสงฆ์และสามเณรต่อไปได้

ตำนานกล่าวถึงพระญาผากองได้สอบถามผู้นำหมู่บ้าน และผ้าขาวนันทะ ในปีสักราชได้ ๗๒๕ ตัว ตรงกับ พ.ศ. ๑๙๐๖ เพื่อหาฤกษ์ยามสำหรับการสร้างเวียงน่าน และเมื่อได้ฤกษ์ตามที่พระญาผากอง ได้จากหมอดูวัน ดุยาม ดังได้ปรากฏในหนังสือ พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ว่า

“พระญาจึงหื้อหาหมอดูวัน ดุยาม อันแรกจกตั้งเมืองในปีเปิกสัน เดือน ๑๒ ออก ๓ คำ วัน ๓ ยามแตร เมื่อคำ สกราชได้ ๗๓๐ ตัว แรกตั้งเมืองน่านจึงได้ชื่อว่า “นันทบุรี” เพราะผ้าขาวนันทะอันที่อยู่บ้านที่นั่นแล ”

พระญาผากอง ได้ตัดสินใจเลือกพื้นที่สร้างเมืองนครน่าน โดยถือฤกษ์เอาปี จุลศักราช ๗๓๐ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๑๙๑๑ (ค.ศ. ๑๓๖๘) ปีวอก เป็นปีเริ่มต้นของ “นันทบุรี” เป็นการแสดงให้เห็นว่า นครน่านนับตามระยะเวลาที่พระญาผากองได้สร้างนครน่านขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๙๑๑ เป็นต้นมาและอีกชื่อหนึ่งของนครน่านที่เรียกชื่อกันในเวลาต่อมาว่า “ น่าน ” หรือ “ เมืองน่าน ” มาจากสาเหตุของนครน่านตั้งอยู่ในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านหรือใกล้กับแม่น้ำน่าน ตามที่ปรากฏในหนังสือ พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด บันทึกไว้ว่า “เมื่อพยายลุนคนทั้งหลายจึงร้องว่าเมืองน่าน เหตุว่าใกล้แม่น้ำน่านด้าย”^{๗๕} และคำว่า “ด้าย” จากตัวอักษรคำว่า “ใกล้แม่น้ำน่านด้าย” หมายถึง ใกล้แม่น้ำน่านนั้นแหละ เป็นภาษาเขียนตามที่บันทึกไว้ในหนังสือ พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ที่ได้ปริวรรตข้อมูลเบื้องต้นจากคัมภีร์ใบลาน ดังนั้น ความหมายตามที่ได้บันทึกไว้ว่า สกราช หมายถึง จุลศักราช และคำว่า ๗๒๕ ตัว และ ๗๓๐ ตัว หมายถึง ปีของจุลศักราช ซึ่งจะมีระยะเวลาที่ห่างจากกัน ๑๔๘๑ ปี ดังนั้น คำว่า สกราชได้ ๗๒๕ ตัว หมายถึง ปีที่เกิดเหตุการณ์ นั่นคือ จุลศักราช ๗๒๕ จะตรงกับปีพุทธศักราช คือ พ.ศ. ๑๙๐๖ โดยการนำผลต่าง ๑๔๘๑ บวกกับ ๗๒๕ จะเท่ากับปี พ.ศ. ๑๙๐๖ นอกจากนี้ ความหมายของคำว่า “จิมแม่น้ำน่าน” หมายถึง ริมแม่น้ำน่าน และคำว่า “จึงจา” หมายถึง การเจรจาหรือการพูดคุย สำหรับคำว่า “เมื่อพยายลุนคนทั้งหลาย” หมายถึง เมื่อภายหลังคนจำนวนมาก

สำหรับชื่อ “เมืองน่าน” การเรียกชื่อเมืองของนครน่าน อาจเรียกชื่อตามชื่อของแม่น้ำน่าน ดังปรากฏหลักฐานมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อพยายลุนคนทั้งหลายจึงร้องว่า เมืองน่าน เหตุว่าใกล้แม่น้ำน่านด้าย” ดังนั้น จึงขอสันนิษฐาน คำว่า “นครน่าน” และคำว่า “เมืองน่าน” น่าจะมาจากชื่อของแม่น้ำน่านประการหนึ่ง สำหรับประการที่สอง ผู้วิจัยพิจารณาความหมายตาม พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของ

สำหรับข้อมูลหลักฐานที่ผู้วิจัยได้สืบค้นจากหนังสือ ประชุมพงษาวดาร ภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงศ์ปกครองพงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านให้แสนหลวงราชสมภารแต่ง โดยเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ พระองค์ทรงมอบหมายให้แสนหลวงราชสมภารเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียง

^{๗๕} อ้างแล้วใน สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด. หน้า ๘๕

แล้วจดบันทึกจัดทำเป็นรูปเล่มให้สมบูรณ์ ในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๓ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๖๕ ตัว ซึ่งกรรมการหอสมุดวชิรญาณได้จัดพิมพ์ขึ้น ดังมีข้อความว่า^{๗๖}

ยามแฉนั้นแล้วจึงมาคิดรำพึงพิจารณาอยู่ในพื้นวงษาพระมหากษัตริย์เจ้าแลเจ้านายซึ่งอันได้เปนเจ้าเปนใหญ่ ได้เสวยราชสมบัติสืบ ๆ มาตั้งแต่สันตติโน้นมาแล คือ ตั้งแต่พระโพธิสัตว์แห่งเราปางเมื่อเบ็นพระยาสามนตราตั้งแต่ปฐมกัลป์ อันนี้มาด้วยลำดับมหาชาติยราชวงษาสืบ ๆ มาตราบถึงในสมัยนี้ ก็เปนที่สาบสูญหายไปสิ้นก็พอได้รู้เห็นแต่เล็กน้อย หาเนื้อแนวมิได้ ฉะนั้นเราเปนเจ้าจึงมีอาชญาบังคับสั่งให้แสนหลวงราชสมภาร เปนผู้เรียบเรียง เขียนไว้ให้เป็นหลักฐานมั่นคงสืบไปภายหน้า ให้ได้รู้เช่นชั่วลูกหลานหลิดหลี่

สำหรับหนังสือฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงลงพระนามในคำนำการจัดพิมพ์เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๑

นอกจากนี้แล้ว คำว่า “นครน่าน” หรือ “นครเมืองน่าน” ยังได้ปรากฏในเอกสารซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๒๐ เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖)^{๗๗} ซึ่งเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชได้รับการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พระราชทานตามพระสุพรรณบัฏ โดยทรงได้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์เป็น “พระเจ้านครเมืองน่าน”

ผู้วิจัยเห็นว่า ข้อความของอักษรท้ายพระนามของเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ปกครองนครน่าน องค์ที่ ๖๓ มีข้อความว่า “พระเจ้านครเมืองน่าน” ต่อท้ายพระนามที่ได้เลื่อนฐานันดรศักดิ์จาก “เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ” เป็น “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ” ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาที่กล่าวถึงแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงให้ความสำคัญต่อ “นครน่าน” ดังปรากฏที่มีข้อความต่อท้ายพระนามของเจ้าผู้ปกครองนครน่านเป็นอย่างมาก ผู้วิจัยเห็นว่า รัชกาลที่ ๕ ทรงให้ความสำคัญต่อนครน่านมากยิ่งขึ้นภายหลังเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) เนื่องจากเขตแดนของนครน่านมีดินแดนติดต่อกับลาว และมีความล่อแหลมต่อการถูกผนวกรวมเป็นส่วนหนึ่งของลาวในยุคล่าอาณานิคมจากชาติฝรั่งเศสในขณะนั้น ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาได้จากการที่ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลื่อนฐานันดรศักดิ์ให้เป็นพระเจ้านครเมืองน่าน และด้วยพระราชวิเทโศบายของพระองค์ทรงเห็นความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงปลอดภัยของสยามอีกด้วย หากสูญเสียพื้นที่ของนครน่านย่อมกระทบต่อความมั่นคงของสยามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การสถาปนาและการให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อเจ้าผู้ปกครองนครน่าน ซึ่งเป็นรัฐประเทศราชของสยาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ไมตรีที่ที่แบบยลอย่างยิ่ง ส่งผลที่ดีต่อความผูกพันทางด้านจิตใจของเจ้าผู้ปกครองในหัวเมืองรัฐประเทศราชไม่ให้เอนเอียงเข้าข้างประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อหัวเมืองทางเหนือ เนื่องจากประเทศในอินโดจีนถูกยึดครองโดยประเทศฝรั่งเศสเรียบร้อยแล้ว และการปรับปรุงระบบการปกครองในส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือ

^{๗๖} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ประชุมพงษาวดารภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงศ์ปกรณ์ พงษาวดารเมืองน่าน ฉบับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชพระเจ้าน่าน ให้แสนหลวงราชสมภารแต่ง. (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดวชิรญาณ.๒๔๖๑), หน้า ๑-๒

^{๗๗} ราชกิจจานุเบกษา.ประกาศตั้งพระเจ้านครเมืองน่าน.(๒๔๔๖) ๒๐, ๖๑๐-๖๑๑.

หัวเมืองบางแห่งยังซ้ำซ้อนเป็นปัญหาในการยึดครองและเป็นข้อพิพาทกับประเทศฝรั่งเศสที่อ้างสิทธิ์จากการที่ได้ครอบครองเมืองญวนและลาว โดยเมืองขึ้นต่าง ๆ ที่เป็นของญวนต้องตกเป็นเมืองขึ้นแก่ฝรั่งเศสด้วย ซึ่งในห้วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นสยามกำลังรวบรวมหัวเมืองรัฐประเทศราชต่าง ๆ ทุกพื้นที่ขึ้นเป็นภาคหรือมณฑล อาจทำให้หัวเมืองรัฐประเทศราชบางเมืองน่าจะเป็นของฝรั่งเศสซึ่งยึดครองญวนอยู่ เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้สยามเป็นคู่อริกับประเทศฝรั่งเศส และเป็นที่สนใจของประเทศในชาติตะวันตกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องเขตแดนการขยายอิทธิพลและสร้างเมืองอาณานิคมเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า ที่ซึ่งมีการแข่งขันระหว่างประเทศมหาอำนาจด้วยกันเอง^{๗๘} และภายหลังจากเหตุการณ์ของสยาม ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ถือว่าเป็นวิกฤตแผ่นดินพิพาทฝรั่งเศสและเสียดินแดนซึ่งในสัญญาสงบศึกระหว่างฝรั่งเศสกับสยามได้ตกลงทำสัญญากันไว้ ๑๐ ข้อ มีข้อความตอนหนึ่งได้กล่าวถึงนครน่านว่า “รัฐบาลฝรั่งเศสลงไว้ซึ่งสิทธิที่จะตั้งกงสุล ณ ที่ใดก็ได้เท่าที่เห็นสมควร เพื่อรักษาประโยชน์ของคนในปกครอง เช่น ที่โคราช และที่เมืองน่าน เป็นต้น”^{๗๙}

ผู้วิจัยเห็นว่า จากเหตุการณ์ใน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) อาจจะมีผลกระทบต่อนครน่านไม่มากนักน้อย จึงส่งผลให้รัฐบาลสยามมีความสนใจต่อนครน่านมากขึ้น จึงได้เร่งทำการปฏิรูปการปกครองและระบบบริหารราชการแผ่นดินในนครน่านไว้นั้นกว่าเดิม โดยเริ่มดำเนินการอย่างจริงจังใน พ.ศ. ๒๔๓๙ โดยสยามส่งพระยาสุนทรบุรีรักษ์ ข้าหลวงทั้งสองประจำนครน่าน ร่วมกับพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ทำการจัดเสนา ๖ ตำแหน่งขึ้นเป็นครั้งแรก แบบทดลองดำเนินการไปพลางก่อน เนื่องจากขาดแคลนข้าราชการที่มีความรู้จากสยาม^{๘๐} ซึ่งได้รับความร่วมมือและการยอมรับจากเจ้าผู้ปกครองนครน่านด้วยดี กอปรกับด้วยความจงรักภักดีของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ที่มีต่อราชวงศ์จักรี ดังที่ได้มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนไว้ที่หน้าบันหอพระไตรปิฎก วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร พระอารามหลวง ถนนสุริยพงษ์ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ดังมีข้อความว่า “พ.จ.น.พ.ร.ช.ก.ศ.ถ.พ.พ.ธ.จ.ล.ฯ” แปลว่า “พระเจ้านครน่าน พระราชกุศลถวายพระพุทธเจ้าหลวง” ซึ่งเป็นการสร้างขึ้นถวายเพื่อเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ครั้นเสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓^{๘๑}

ผู้วิจัยเห็นว่า เหตุการณ์ดังที่กล่าวถึงแล้วนี้น่าจะมีผลทำให้นครน่าน ภายใต้อำนาจปกครองของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ตระหนักถึงการถูกฝรั่งเศสยึดครองแผ่นดินนครน่าน เนื่องมาจากการเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงนั้น สืบเนื่องมาจากสาเหตุของปัญหาที่มีผลมาจากการตีความในสนธิสัญญาที่ลงนามในวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ซึ่งในข้อ ๓ นั้น มีการห้ามสร้าง ซ่อม ด่าน ค่าย คู นั้น ทำให้รัฐบาลสยามไม่อาจจะ

^{๗๘} เกริกฤทธิ์ ไทคุนธณภพ. สยาม ร.ศ. ๑๑๒ วิกฤตแผ่นดินพิพาทฝรั่งเศสและเสียดินแดน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามความรู้.๒๕๕๕), หน้า ๖๑-๖๓

^{๗๙} อ้างแล้วใน เกริกฤทธิ์ ไทคุนธณภพ. สยาม ร.ศ. ๑๑๒ วิกฤตแผ่นดินพิพาทฝรั่งเศสและเสียดินแดน, หน้า ๒๗๑ – ๒๗๒

^{๘๐} สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.๒๕๖๑), หน้า ๓๓๕

^{๘๑} จังหวัดทหารบกน่าน. พระเจ้านครน่าน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอบอย.๒๕๕๒), หน้า ๑๔๘

ป้องกันการรุกรานของฝ่ายลาวหลวงพระบางได้ จึงทำให้เป็นโอกาสดีของฝรั่งเศสที่จะขยายอำนาจเข้ามาในฝั่งขวาแม่น้ำโขงได้อย่างรวดเร็ว สำหรับในข้อ ๔ นั้น รัฐบาลสยามไม่ได้ส่งกำลังทหารเข้าไปในเขต ๒๕ กิโลเมตร ถึงแม้ว่าในสนธิสัญญาไม่ได้รวมถึงข้าราชการพลเรือนด้วยก็ตาม แต่ฝรั่งเศสกับตีความว่า ห้ามส่งข้าราชการพลเรือนเข้าไปในพื้นที่เขต ๒๕ กิโลเมตร โดยฝรั่งเศสได้ขับไล่ข้าราชการพลเรือนของสยามออกจากพื้นที่ลาวฝั่งขวาแม่น้ำโขง แล้วส่งข้าราชการจากหลวงพระบางเข้าไปปกครองดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขต ๒๕ กิโลเมตรแทน ซึ่งทำให้ประเทศสยามเสียเปรียบในการป้องกันรักษาดินแดนของฝั่งขวาแม่น้ำโขง นอกจากนี้ ยังมาจากสาเหตุของการแย่งชิงบ่อเกลือซึ่งมีอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณต้นแม่น้ำน่านที่มีบ่อเกลือ ซึ่งมีความสำคัญทั้งในการอุปโภคและบริโภค รวมถึงเป็นยุทธปัจจัยสำคัญทางการรบด้านการส่งกำลังบำรุงเกี่ยวกับการถนอมอาหารในการเดินทัพ ซึ่งมีบ่อเกลือมากในพื้นที่ของเมืองเงิน หรือเมืองกุสาวดี จึงเกิดการโต้เถียงสร้างความขัดแย้งขึ้นบ่อยครั้ง ซึ่งอยู่ในพื้นที่เขต ๒๕ กิโลเมตร ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงด้วยที่สำคัญราษฎรส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทลื้อ ซึ่งกวาดต้อนมาจากเมืองพง และเป็นเมืองขึ้นของเมืองสิงห์ ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฝรั่งเศสคิดครอบครองบริเวณพื้นที่ส่วนนี้มากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าราษฎรส่วนใหญ่ที่เป็นไทลื้อจากเมืองเงินจะมีความจงรักภักดีต่อเจ้าผู้ปกครองนครน่านมากก็ตาม จึงเป็นอุปสรรคต่อการเกลี้ยกล่อมของฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้ เมืองเงินหรือเมืองกุสาวดีซึ่งเป็นเมืองสำคัญของปัญหาเหล่านี้แล้วยังมีเมืองคอบ เมืองเชียงลม และเมืองเชียงฮ่อน ต่างก็ประสบปัญหาการแทรกแซงจากฝรั่งเศสเช่นกัน ซึ่งวิธีการแทรกแซงนั้น ฝรั่งเศสอยู่เบื้องหลังของการสนับสนุนให้เจ้าเมืองหลวงพระบางเป็นผู้เข้าไปดำเนินการในพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขง โดยมีเจ้าหน้าที่กงสุลฝรั่งเศสประจำนครน่านให้การสนับสนุน ซึ่งพิจารณาได้จากเมอร์ซีเออ ฮาร์ดวีน (Monsieur Harduvin) รองกงสุลฝรั่งเศสประจำนครน่าน ได้เสนอความเห็นการกระทำของเจ้าหลวงพระบางต่อพระพรหมสุรินทร์ ข้าหลวงประจำนครน่านว่า ฝรั่งเศสเห็นด้วยกับการดำเนินการของเจ้าหลวงพระบางในการอ้างว่า ดินแดนหัวเมืองริมฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นดินแดนที่ขึ้นกับเมืองหลวงพระบางมาก่อน ถึงแม้ว่าเจ้าผู้ปกครองนครน่านจะอ้างว่า ดินแดนส่วนนี้ขึ้นกับนครน่านเป็นระยะเวลายาวนานมาแล้วก็ตาม แต่ฝรั่งเศสก็ยังอ้างสิทธิครอบครองดินแดนในส่วนนี้ว่าเป็นเมืองขึ้นของหลวงพระบางมาก่อน^{๘๒} ปัญหาดังกล่าวนี้อย่อมจะส่งผลกระทบต่อนครน่านเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีเขตแดนติดต่อกับเมืองในฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งเป็นรัฐอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งฝรั่งเศสมีแสนยานุภาพทางการรบโดยเฉพาะทางเรือมากกว่าประเทศสยาม การที่ฝรั่งเศสคิดจะรุกรานนครน่านโดยใช้กำลังทางทหารย่อมสามารถดำเนินการได้โดยง่าย แต่ด้วยเจ้าผู้ปกครองนครน่านนั้นไม่คิดที่จะอยู่ข้างเดียวกับฝรั่งเศส และยอมรับรูปแบบการปกครองจากรัฐบาลสยามมากกว่า จึงได้ดำเนินการทุกวิถีทางตามนโยบายของรัฐบาลสยามโดยไม่ใช้กำลังทหารเข้าดำเนินการในพื้นที่ ซึ่งมีความขัดแย้งยินยอมให้รัฐบาลสยามดำเนินการทางการทูตกับฝรั่งเศสมากกว่า กอปรกับเจ้าผู้ปกครองนครน่านมีความรู้สึกที่ดีและมีความจงรักภักดีต่อรัชกาลที่ ๕ จึงมีส่วน

^{๘๒} สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา.(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์อัมรินทร์.๒๕๖๑),หน้า ๓๐๕ - ๓๐๖

สำคัญในการปกป้องนครน่านและสยาม ไม่ให้ถูกประเทศฝรั่งเศสยึดครองควบรวมเป็นส่วนหนึ่งของลาว จนถึงที่สุดเจ้าผู้ปกครองนครน่าน และได้มีการยุบเลิกตำแหน่งของเจ้าผู้ปกครองนครน่านในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ นั่นคือนครน่านถูกควบรวมโดยมีการปกครองในรูปแบบของรัฐบาลใหม่ ตามที่รัชกาลที่ ๕ ทรงได้ทำการปฏิรูปประเทศสยามให้เป็นตามแบบชาติตะวันตก และนครน่านจึงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม จนถึงปัจจุบัน^{๘๓}

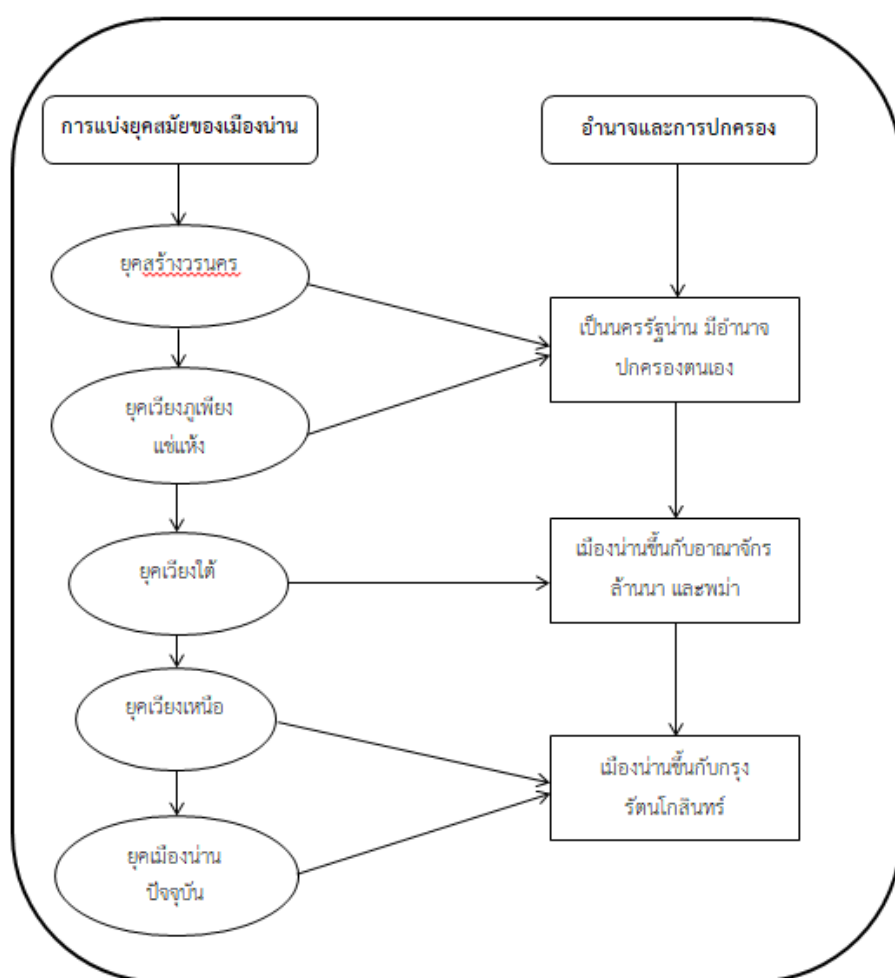
จังหวัดน่าน ในปัจจุบันเป็นหนึ่งใน ๗๗ จังหวัดของประเทศไทย ชื่อที่ใช้เรียกในปัจจุบันนั้น แต่เดิมมาเรียกว่า “เมืองน่าน” บ้าง “เมืองน่าน” บ้าง “นันทบุรี” บ้าง หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ ๘ เรียกว่า “เมืองน่าน”^{๘๔} ส่วนนามที่เรียกว่า “เมืองน่าน” นี้ ปรากฏในตำนานพระธาตุแช่แห้งว่าเป็นนามที่ได้มีขึ้นโดยพุทธท้านาย แต่ทั้งนี้ สันนิษฐานว่า เกี่ยวด้วยความนิยมของชาวล้านนาไทยในการแต่งตำนานในอันที่จะสืบสาวราวเรื่องให้เข้าไปต่อเนื่องกับสมัยพุทธกาลเป็นข้อใหญ่ เพราะคำว่า “เมืองน่าน” นั้น มีเหตุผลเพียงเพื่อจะยกย่องสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พระธาตุแช่แห้งอันเป็นปูชนียสถานสำคัญของบ้านเมืองเท่านั้น และที่เรียกว่า “เมืองน่าน” นั้น ก็ไม่ปรากฏเรียกในพงศาวดารของนครน่านเลย นอกจากจะเรียกกันในตำนานของพระธาตุแช่แห้งอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็หายไป ส่วนคำว่า “นันทบุรี” ปรากฏว่าเรียกกันอยู่แทบทุกตำนาน เพราะทางล้านนามีผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีมาก เหตุแต่ได้มีพระสงฆ์ในลังกามาเผยแผ่พุทธศาสนาติดต่อกับล้านนาอยู่ช้านาน นาม “นันทบุรี” ที่ตั้งขึ้นใหม่ ก็ไม่จำเป็นจะต้องเอาความหมายจากชื่อดั้งเดิม เพียงแต่ให้มีสำเนียงสัมผัสสอดคล้องกันไปกับคำเดิมเท่านั้น แม้ว่า “เมืองน่าน” จะได้นำคำว่า “นันทบุรี” มาใช้ ก็ยังมีได้ทั้งนามเดิมเสียทีเดียว ยังมีการเรียกขานนามเมืองกันต่อมาว่า “นันทบุรี ศรีนครน่าน” เพราะชื่อของเมือง “นันทบุรี” เป็นนามที่ไพเราะและมีความหมายเป็นมงคลนามนั่นเอง แต่มีหลายพยางค์และเรียกยาก ความที่ไม่นิยมในการที่จะเขียนหรือเรียกกันยืดยาว จึงหันกลับมานิยมเรียกชื่อเมืองไปตามเดิมว่า “เมืองน่าน” トラบมาจนถึงปัจจุบัน และคำว่า “นันทบุรี” ที่นำมาใช้นำหน้าคำว่า “เมืองน่าน” นั้น ยังมีความสอดคล้องกับงานเขียนของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และอัครเดช สุภักกุล^{๘๕} ในล้านนานิยม คำโครงการประวัติศาสตร์เพื่อความรักและภูมิใจในท้องถิ่น ตอนที่ ๒๘ ได้บันทึกชื่อจังหวัดน่านในปัจจุบันว่า “น่านนันทบุรี” ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การเรียกชื่อจังหวัดน่านในปัจจุบันนี้ เมื่อนำคำว่า “เมืองน่าน” ซึ่งเป็นข้อมูลตามหลักศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๘ นำคำมารวมกันแล้วเติมคำที่มีความสัมผัสเสียงภายในคำที่เรียกให้เกิดความไพเราะในการพูด การอ่าน การเขียน ของคำว่า “นันทบุรี ศรีนครน่าน”

^{๘๓} จังหวัดทหารบกน่าน. พระเจ้านครน่าน. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอบอย.๒๕๕๒), หน้า ๔๘

^{๘๔} ชลดา สังวร. เอกลักษณ์น่าน. (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์แม็ก.๒๕๕๓), หน้า ๒๓

^{๘๕} เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และอัครเดช สุภักกุล. ล้านนานิยม: คำโครงการประวัติศาสตร์เพื่อความรักและภูมิใจในท้องถิ่น. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมาตการพิมพ์.๒๕๕๓), หน้า ๑ - ๒

สรุปว่า นครน่าน มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมถึงด้านวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอดีตถึงปัจจุบันนั้นจะได้รับอิทธิพลจากผู้เข้ามาปกครองในแต่ละยุคสมัยของผู้มีอำนาจปกครอง ที่ทำให้รูปแบบของวัฒนธรรมและวิถีในการดำเนินชีวิตของแต่ละชุมชนของนครน่านในมีส่วนที่คล้ายคลึงกันบ้าง และมีความแตกต่างกันบ้าง ซึ่งถือว่า มีความหลากหลายตามความเชื่อและความศรัทธาที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็นเอกลักษณ์ของนครน่านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ นับได้ว่า เป็นความภาคภูมิใจในวิถีการดำเนินชีวิตแต่ละชุมชน ที่นำมาซึ่งความรักสามัคคีที่เป็นแบบเครือญาติ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากความเป็นมาและสภาพทั่วไปของนครน่านที่มีความสัมพันธ์กับผู้เข้ามาปกครอง จึงมีความหล่อหลอมกลมเกลียวอย่างลงตัว และเหมาะสมตามยุคสมัยสืบมา ซึ่งสามารถนำมาสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงการสรุปสาระสำคัญของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน

๔.๒ การศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารล้านนา

๔.๒.๑ การศึกษาการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารล้านนา

อักษรภาษาล้านนาเป็นมรดกทางปัญญาที่ปราชญ์โบราณได้วางเกณฑ์ด้านอักขรวิธีเอาไว้อย่างกลาง ๆ ให้มีลักษณะ เป็นหนังสือและหนังสือ คือ ผู้อ่านต้องหาสาระหรือความหมายให้ได้จึงจะออกเสียงถูก แม้จะไม่มีรูปวรรณยุกต์แต่ผู้อ่านสามารถผันเสียงเองให้ได้ความหมายและถูกต้องตามข้อบังคับของคำประพันธ์ชนิดนั้น ๆ ได้ตามความต้องการ โดยบันทึกลงในวัสดุบางประเภท ได้แก่ แผ่นศิลา ใบลานและสมุดข่อย วัสดุเหล่านี้ ใบลาน เป็นวัสดุที่ใช้ในการบันทึกมากที่สุดเพราะใบลานเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นจารได้สะดวก ทนทานและสามารถเก็บรักษาไว้ใช้ได้ยาวนานหลายปี วรรณกรรมล้านนาส่วนมากบันทึกลงในใบลานและมักใช้อักษรโบราณ คือ อักษรธรรมอีสาน

ปัจจุบันนี้อักษรโบราณดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมศึกษากันเหมือนในอดีต ดังนั้นวรรณกรรมหรือตำราต่าง ๆ ที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานจึงเป็นเรื่องยากสำหรับผู้ที่ไม่ได้ศึกษาอักษรธรรม มาก่อน เพื่อให้คนในสมัยปัจจุบันสามารถรับรู้และเข้าใจเนื้อหาความรู้ในใบลาน จึงต้องปริวรรตอักษรธรรมอีสานให้เป็นอักษรไทยปัจจุบันก่อน ซึ่งจะเอื้อประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาต่อไป การปริวรรตทำได้ ๓ วิธี^{๘๖}

๑. การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว

การปริวรรตตัวอักษรล้านนาในคัมภีร์ใบลานมาเป็นตัวอักษรปัจจุบัน นิยมกันว่าจะปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว โดยไม่ต้องคำนึงถึงเสียงอ่าน ตัวอย่างเช่น หนังสือพื้นเมืองของล้านนา (อักษรธรรมล้านนา) ใช้อักษรตัวเดียวกัน ๒ แทน “ท นางมณโฑ” ในภาษาบาลี แทน “ด เด็ก” ในภาษาไทย เวลาปริวรรตจะใช้ “ท” แทนทุกตัว ไม่ว่าจะเป็นภาษาบาลีหรือภาษาไทย เช่น “บันฑิตเทียร” เพราะตัวที่ขีดเส้นใต้ปริวรรตมาจากตัวอักษรเดียวกัน

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น “บ” ในอักษรธรรมล้านนา บางครั้งก็ใช้แทน “บ ใบไม้” บางครั้งก็ใช้แทน “ป ปลา” จะต้องปริวรรตเป็น “บ” ตามรูปอักษรโดยตลอด แม้จะมองดูแปลกตา เช่น “เบรตบมาบรากต” แต่เราก็จะแสดงคำที่เขียนตามอักขรวิธีปัจจุบันไว้ให้เปรียบเทียบกับคือ “เบรตบมาบรากต”

๒. การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น

ในสมัยก่อนการจะพิมพ์คำขอล้านนา หรือธรรมล้านนาออกมาจำหน่ายโดยใช้อักษรไทยกลาง แต่เขียนตามเสียงภาษาถิ่น เช่น อักษรธรรมล้านนา เขียนว่า “พีเมารักน้อง” หนังสือที่พิมพ์ออกมาจะเขียนตามเสียงเป็น “ปีเมารักน้อง” และข้อความว่า “เบรตบมาบรากต” ก็จะพิมพ์เป็น “เผตบมาผากต”

^{๘๖} ประเสริฐ ญ นคร. แนวการปริวรรตอักษรพื้นเมืองล้านนา. ใน: สารนิพนธ์ ประเสริฐ ญ นคร. (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; ๒๕๔๑.) น. หน้า ๗๑-๗๓.

การปริวรรตแบบนี้จะเป็นประโยชน์ต่อคนในท้องถิ่น ผู้ต้องการจะศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่นของตน แต่คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยจะอ่านไม่รู้เรื่อง เพราะจะมีคำที่ไม่เข้าใจความหมายกว่าร้อยละห้าสิบ

๓. การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นให้แพร่หลายไปทั่วประเทศ

วิธีที่สามนี้ใช้หลักการที่จะเขียนคำส่วนใหญ่ ให้อยู่ในรูปที่ตรงกับภาษาไทยกลางให้มากที่สุด เพื่อให้คนไทยทุกถิ่นสามารถอ่านเข้าใจได้

๓.๑ ถ้าตัวหนังสือในต้นฉบับภาษาถิ่นตรงกับคำในภาคกลาง ให้เขียนตามตัวหนังสือโดยไม่ต้องคำนึงถึงเสียงอ่านในภาษาถิ่น เช่น ต้นฉบับเขียนว่า “ข้าง” แต่ออกเสียงเป็น “ข้าง” ในภาษาถิ่นล้านนา และออกเสียงเป็น “ข้าง” ในภาษาถิ่นอีสาน ให้ถ่ายทอดเป็น “ข้าง” ตามตัวหนังสือ คนไทยทุกภาคก็จะสามารถอ่านเข้าใจความหมายของคำนี้ได้

๓.๒ ถ้าเสียงอ่านในภาษาถิ่นตรงกับคำในภาคกลาง ให้เขียนตามเสียงอ่านโดยไม่ต้องคำนึงถึงอักษรวิธีที่ใช้เขียนในต้นฉบับเดิม เช่น ข้อความว่า “จ้ไฟเทิร” อ่านตามสำเนียงท้องถิ่นเป็น “จักไปเดิน” ก็ให้ถ่ายทอดตามเสียงอ่าน เหตุผลมีดังต่อไปนี้ อักษรวิธีล้านนาอาจใช้ไม้ขีด (ตรงกับไม้หันอากาศในภาคกลาง) แทนแม่กก เช่น “จ้” แทน “จัก”

อักษรวิธีล้านนา ถ้าเขียน “ไป” จะออกเสียงเป็น “ไป” จึงจำเป็นต้องเขียน “ไฟ” เพื่อให้ผู้อ่านออกเสียงเป็น “ไป” เมื่อถ่ายทอดมาจึงควรจะใช้ “ไป” เสียดีกว่า ส่วน การที่แนะนำให้ใช้ตัวสะกด “น” แทน “ร” นั้น เพราะเห็นว่าคำในต้นฉบับท้องถิ่นคำเดียวกันเขียนผิดกันไปได้หลายแบบ คงมุ่งเพียงแต่จะเขียนให้ออกเสียงตรงตามที่ต้องการเท่านั้น ทั้งนี้เพราะยังไม่มีพจนานุกรมออกมาบังคับให้เขียนเป็นมาตรฐานเดียวกัน ฉะนั้นถ้าจะถ่ายทอดตามอักษรวิธีของภาคกลางก็จะช่วยให้อ่านเข้าใจกันได้ทั่วประเทศ

นอกจากนี้คำบางคำอาจจะต้องเขียนตามเสียงภาษาถิ่น เพื่อรักษาสัมผัสอักษรไว้ เช่น “ไปเป็นของเป็นแล้วเนอ” แทนที่จะใช้ “ไปเป็นของเพิ่น (เพื่อน) แล้วเนอ” ถ้าอักษรวิธีของภาคเหนือ จะช่วยในทางภาษาศาสตร์ได้บ้าง เช่นคำว่า “เหลิ่น” อาจถ่ายทอดแบบคงรูปไว้แทนที่จะเปลี่ยนเป็น “เล่น” เพื่อช่วยให้นักภาษาศาสตร์สอบค้นเสียงวรรณยุกต์คำไทยดั้งเดิมได้

การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สามารถแปลเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ได้ว่า พงศาวดารน่านเป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านตั้งแต่เริ่มต้นตระกูลเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านจากพระยาภูคาปฐมต้นเจ้าผู้ครองเมืองน่านเรียงลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงยุคของผู้ครองเมืองน่าน การเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่ พม่า และกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกเหตุการณ์สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาการสร้างพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ตลอดจนการย้ายบ้านเมืองตามยุคสมัย การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างคัมภีร์ทางศาสนาเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้อยู่นาน เป็นต้น การศึกษาและแปลคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย หมายถึงการแปลเนื้อหาของคัมภีร์พงศาวดารน่านที่เป็นสำนวนภาษาล้านนาให้เป็นสำนวนภาษาไทยกลาง เป็นการเทียบคำและ

สำนวนที่เป็นภาษาล้านนาให้เป็นคำและสำนวนภาษาไทยในปัจจุบัน เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการศึกษา วิเคราะห์สาระสำคัญของเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสาระสำคัญที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน การกล่าวถึงลำดับของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทั้ง ๖๓ พระองค์ อาณาเขตของการปกครองที่มีความกว้างขวางจนอาจกล่าวได้ว่าน่านเป็นรัฐจารีตที่มีการปกครองเป็นของตนเอง บางช่วงของยุคสมัยอาจจะเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา พม่า กรุงรัตนโกสินทร์ แต่การปกครองอาณาจักรใหญ่ๆ ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองมีเฉพาะส่งเจ้าเมืองมาปกครองเป็นช่วงสมัย ทำให้เป็นคุณค่าของภาษาล้านนาที่ถือได้ว่าเป็นตัวกลางสำคัญในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นตัวกลางสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ ผ่านความประสงค์ของเจ้าเมืองน่านที่มีความศรัทธาต่อพระศาสนาเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังทำให้เห็นถึงบริบทและสภาพของบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชนคนน่านในอดีต

๔.๒.๒ วิเคราะห์คุณค่าและองค์ความรู้ของคัมภีร์พงศาวดารน่าน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ในส่วนของเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีเนื้อหาประวัติการก่อสร้างเมืองน่านและลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านตั้งแต่อดีตเริ่มแรก ก่อสร้างเมืองจนมาถึงผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พร้อมกับการศึกษาเอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกพงศาวดารน่าน ประวัติเจ้าผู้ครองนครน่านและการสร้างบ้านเมือง มาประกอบในการวิเคราะห์เพื่อให้มีเนื้อหาที่มีความน่าเชื่อถือในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้วิจัยทำการวิเคราะห์พงศาวดารน่าน โดยแบ่งออกเป็นระยะของการวิเคราะห์พงศาวดารน่าน ประกอบเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

ระยะที่ ๑ การสร้างเมืองปัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ. ๑๙๙๒)

ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีเรื่องในลักษณะตำนาน กล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระญาณูกา ได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่าน และตั้งศูนย์กลางปกครองอยู่ที่ เมืองย่าง (เชื่อกันว่า คือ บริเวณริมฝั่ง ด้านใต้ของแม่น้ำย่างใกล้เทือกเขาดอยภูคาในเขตบ้านเสี้ยว หมู่ที่ ๗ ตำบลยม อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน) เพราะปรากฏร่องรอยชุมชนในภาพถ่ายทางอากาศลักษณะเป็นคันน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพระญาณูกาได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ ทางตะวันออกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ให้ขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้าง เมืองจันทบุรี (เมืองหลวงพระบาง) ทางใต้ให้ขุนฟองผู้น้อง ลงมาสร้างเมืองวรนคร หรือเมืองปัว^{๘๗}

ภายหลังขุนฟองถึงแก่พิราลัยแล้ว หลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ชี้ให้เห็นว่าเมืองปัวเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเมืองกับเมืองแพร่ งาว พะเยา ลงไปถึงเมืองศรีสะเกษ ลือชัย ซึ่งอาจมาจากสาเหตุของการถ่วงดุลอำนาจเพื่อรักษาอิสรภาพจากอำนาจของเมืองพะเยา โดยอาศัยความ

^{๘๗} กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗),

คุ้มครองของกรุงสุโขทัยในหัวระหว่างรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑^{๘๘} ร่วมกับหัวเมืองอื่นในเขตอาณาจักรสุโขทัย ล่วงมาถึงปีพุทธศักราช ๑๙๐๒ พญาการเมือง ได้ย้ายลงมาสร้างเมืองใหม่ บริเวณที่ราบทางตอนล่างทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน ล้อมพระธาตุแช่แห้งบนดอยภูเพียง ซึ่งพระองค์นำพระธาตุและพระพิมพ์จากสุโขทัยมาบรรจุไว้ก่อนเรียกว่า เวียงภูเพียงแช่แห้ง^{๘๙} (ปัจจุบันยังคงเหลือร่องรอยของคูน้ำคันดิน ซึ่งเป็นกำแพงและคูเมืองสองชั้น ในเขตบ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมน ขนาดยาวประมาณ ๕๐๐ เมตร กว้าง ๓๕๐ เมตร โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางของเมือง ต่อมาเกิดความแห้งแล้งกันดารน้ำ พระญาผากอง ไอร์สพระญาการเมือง จึงได้ย้ายเมืองมาทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ในปี พ.ศ. ๑๙๑๑^{๙๐} ซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน และสำหรับความเป็นมาของการย้ายเมืองจากเวียงภูเพียงแช่แห้งไปยังฝั่งแม่น้ำน่านด้านตะวันตก มีความสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาของ สรัสวดี อ๋องสกุล^{๙๑} ในหนังสือ พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ซึ่งได้บันทึกไว้ว่า “น้ำแห้งเสียหาที่จักข้ามม้า จักกินไม่ได้ จึงจักหนีไปสร้างเวียงกวมบ้านห้วยไคร้คือว่าเวียงน่าน ”

ปัจจุบันได้ปรากฏหลักฐานให้เห็นชัดเจน ซึ่งเชื่อกันว่า ตัวเมืองนครน่านที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๑ คือ แนวคันดินใหญ่ที่ยังคงปรากฏร่องรอย บางส่วนให้เห็นอย่างชัดเจน อยู่บริเวณวัดพญาวัดพอจะบอกได้ว่า แนวคันดินดังกล่าวเป็นกำแพงเมืองด้านทิศใต้ กว้างประมาณ ๒๕ เมตร สูงประมาณ ๕ เมตร กำแพงเมืองดังกล่าวคงถูกใช้มาจนกระทั่งสมัยเจ้าจ้าวพารผาสุม เพราะปรากฏตามประวัติวัดพระธาตุช้างค้ำว่า ในปี พ.ศ. ๑๙๖๙ เจ้าจ้าวพารผาสุม เจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๑๕ ในหัวระยะเวลา พ.ศ. ๑๙๖๙-๑๙๗๖ ครองเมืองนาน ๘ ปี^{๙๒} โปรดให้ก่อกำแพงเมืองขึ้นใหม่ โดยใช้ไม้ซุงทั้งท่อนตามแนวกำแพงเดิมเป็นปราการชั้นนอกของนคร ชื่อของเมืองนครน่านปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๘ กล่าวถึงเขตแดนแคว้นสุโขทัย สมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ความตอนหนึ่งว่า^{๙๓} “ เมืองเหนือน้ำน่านถึ เจ้าพญาผากองเจ้าเมืองน่าน เมืองพลัว ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่านอกจากความสัมพันธ์ทางการปกครองและการศาสนาแล้ว เจ้าผู้ปกครองนครน่านมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์สุโขทัย อีกทางหนึ่งด้วย ดังปรากฏในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ ๔๕ ด้านที่ ๑ และหลักที่ ๖๔ ด้านที่ ๑ (จารึกวัดพระธาตุช้างค้ำ) กล่าวถึงการกระทำสัตย์สาบานระหว่างปู่พญา (เจ้าพญาผากอง) และหลาน (กษัตริย์ครองสุโขทัย) ในปีพุทธศักราช ๑๙๓๕ เพื่อช่วยเหลือกันเมื่อเกิด

^{๘๘} กรมศิลปากร,ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑: จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์ธิคุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ, ๒๐๑๕), หน้า ๑๐

^{๘๙} กรมศิลปากร,ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ ๙, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๓๐๑

^{๙๐} อ้างแล้วใน กรมศิลปากร,ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ ๙, หน้า ๓๐๔

^{๙๑} สรัสวดี อ๋องสกุล,พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์วนิดาการพิมพ์, ๒๕๖๑), หน้า ๓๔

^{๙๒} อ้างแล้วในจังหวัดทหารบก, พระเจ้านครน่าน, หน้า ๔๒

^{๙๓} ตรี อมาตยกุล,เมืองเหนือและเมืองใต้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑๔ - ๑๑๕

สงคราม^{๙๔} และก่อนหน้านั้นพระญาผากองได้ส่งกองทัพทหารจากนครน่านลงไปช่วยเหลือสุโขทัยในสมัยของพระญาลือไท (สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ ๒) รบกับสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพะงั่ว) ยกทัพมาจากกรุงศรีอยุธยา เพื่อป้องกันเมืองซากังราว เมื่อปี พ.ศ. ๑๙๑๙ แต่ก็ไม่สามารถต้านทัพอยุธยาได้^{๙๕} ขณะเดียวกัน เรื่องที่พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์เมืองน่านสองพระองค์ว่า เกิดจากการลอบวางยาพิษโดยกรุงศรีอยุธยานั้น แสดงถึงการอยู่คนละฝักฝ่ายระหว่างเมืองน่านกับกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี^{๙๖}

ระยะที่ ๒ เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๑๙๙๓-๒๑๐๑)

ในปี พ.ศ. ๑๙๙๓ พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ แห่งนครเชียงใหม่มีความประสงค์จะครอบครองนครน่าน และแหล่งเกลือบ่อมาง ซึ่งอยู่ใกล้ลำน้ำมาง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ่อเกลือ) ที่หาได้ยากทางภาคเหนือ จึงจัดทัพยกมาตีนครน่านเมื่อตีได้สำเร็จจึงได้ผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนา^{๙๗}

ระยะแรก เมืองน่านยังมีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของแคว้นล้านนา แต่หลังจากที่พระญาผาแสงเจ้าผู้ครองนครน่าน ราชวงศ์ภูคา องค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๐๐๔ ฐานะของเมืองน่านถูกลดลงเป็นเพียงหัวเมืองในราชอาณาจักรของแคว้นล้านนา กษัตริย์นครเชียงใหม่ได้จัดส่งขุนนางหรือเจ้าเมืองที่อยู่ในเขตปกครองของพระองค์มาผลัดเปลี่ยนกันปกครองนครน่าน นับแต่หมื่นสร้อยเชียงของ เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๐๕ เป็นต้นมา จนถึงพญาพลเทพฤาชัยในปี พ.ศ. ๒๑๐๑ (ค.ศ. ๑๕๕๘) ซึ่งในห้วงระยะเวลาระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๖-๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์แห่งพม่ายกกองทัพขึ้นตีเชียงใหม่ พระเจ้าเมกุฎี เจ้าผู้ปกครองเชียงใหม่ ไม่สามารถต้านทานอำนาจกำลังรบของพม่าได้ จึงได้ยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราช ส่งผลให้เจ้าผู้ปกครองนครน่านได้หนีไปพึ่งเจ้าเมืองหลวงพระบาง เนื่องจากว่า นครน่านเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาในขณะนั้น^{๙๘}

ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๙๖-๒๑๐๑ พระเจ้าบุเรงนองแห่งพม่า ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนั้น พระเมกุฎี พระเจ้าเชียงใหม่ ไม่สามารถต้านทานกำลังได้ จึงยอมอ่อนน้อมเป็นประเทศราช พระญาพลเทพฤาชัย เจ้าเมืองน่าน จึงหนีไปพึ่งเมืองหลวงพระบาง ดังมีข้อความบันทึกไว้ว่า “เจ้าพระยาเทพฤาไชย มาเสวยเมืองน่าน ท่านเสวยเมืองได้ ๓๒ ปี จุลศักราชได้ ๙๒๐ ตัว ปีเบิกขงัว (พ.ศ. ๒๑๐๑) “เจ้าฟ้าหงสามังตรามาปราบเอาเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ดังเจ้าพระยาเทพฤาไชยเมืองน่านก็หนีไปเมืองล้านช้างพูนในปีนั้นแล ”^{๙๙}

^{๙๔} อ้างแล้วใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑: จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิคุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย, หน้า ๒๐๑

^{๙๕} อ้างแล้วใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑: จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิคุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย, หน้า ๒๑๕

^{๙๖} อ้างแล้วใน จังหวัดทหารบก, พระเจ้านครน่าน, หน้า ๓๖

^{๙๗} อ้างแล้วใน กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, หน้า ๕๒

^{๙๘} กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๗), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า ๓๙๗ - ๓๙๘

^{๙๙} อ้างแล้วใน สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, หน้า ๖๔

ตลอดระยะเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี นครน่านตกอยู่ภายใต้การปกครองของแคว้นล้านนา ซึ่งมีพบุรุษนครพิงค์เชียงใหม่ เป็นราชธานี หรือเป็นศูนย์กลางการปกครอง นครน่านได้ซึมซับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนามาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอารูปแบบศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบเดิมที่มีรูปแบบร่วมกับศิลปะแบบสุโขทัย^{๑๐๐}

ระยะที่ ๓ เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘)

หลังจากพญาพลเทพาชัยหนีไปเมืองหลวงพระบางแล้ว พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองโปรดฯ ให้พญาหน่อคำเสถียรชัยสงคราม มาเป็นเจ้าเมืองน่านแทนดังมีข้อความบันทึกไว้ว่า “เจ้าฟ้ามังตรา ได้ปราบเอาเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ก็ทูลพระยาหน่อคำเสถียรไชยสงครามได้มาเปนเจ้าเสวยเมืองน่านขึ้นแล ” และตลอดในห้วงระยะเวลา ๒๐๐ ปีเศษ ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘ หัวเมืองล้านนาทั้งหมดตกอยู่ในความระส่ำระสาย เพราะทุกหัวเมืองเกิดศึกสงครามกับพม่าและกรุงศรีอยุธยาอยู่เนื่อง ๆ เมื่อพระนางวิสุทธิเทวี เจ้าผู้ครองเชียงใหม่ เชื้อสายราชวงศ์มังราย องค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัย พระเจ้าหงสาวดีจึงส่ง มังนรธาซ่อ มาปกครองเชียงใหม่ เพื่อปกครองหัวเมืองล้านนาโดยตรง^{๑๐๑} ในปี พ.ศ. ๒๑๒๒ นครน่านต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่เชียงใหม่ด้วย อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่พม่าปกครองหัวเมืองล้านนาและนครน่านอยู่นั้นพม่าต้องการที่จะควบคุมหัวเมืองล้านนาไว้ทั้งหมดโดยมีมังนรธาซ่อ ซึ่งปกครองอยู่ที่เชียงใหม่ คอยสอดส่องและควบคุมการปกครองแทนกษัตริย์ของพม่าโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของการปกครองและควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาทั้งหมด ความกดดันจากการปกครองของพม่า ทำให้เจ้าผู้ปกครองนครน่านได้คิดและพยายาม แข็งเมืองต่อพม่าหลายครั้ง แต่ไม่สามารถทำได้สำเร็จ ดังเช่น ในปี พ.ศ. ๒๑๔๐ เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ได้ต่อสู้กับมังนรธาซ่อที่ปากจ้าว แต่พ่ายแพ้จึงหนีไปพึ่งล้านช้าง ดังมีข้อความบันทึกไว้ว่า

“พระยาหลวงน่านแลเจ้าฟ้าสาระวดีต่อบกกันที่ปากจ้าวขึ้นแลฝ่ายพระยาน่านบ่นะเจ้าฟ้าสาระวดีถอยรีพลลงมาส่วนตนเจ้าพระยาน่าน ก็หนีไปเมืองล้านช้างพ้น วันนั้นแล ”^{๑๐๒}

มังนรธาซ่อ (เจ้าฟ้าสาระวดี) ได้ตั้งพระยาแขกขุนนางรักษาเมืองอยู่ในปี พ.ศ. ๒๑๔๐-๒๑๔๓ เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ ได้นำกำลังของล้านช้างเข้าไปตีเชียงใหม่ แต่ไม่สำเร็จ จึงกลับมายึดนครน่านคืนแล้วปกครองนครน่านต่อจนถึง ปี พ.ศ. ๒๑๔๖ ดังมีข้อความบันทึกไว้ว่า

“ ถึงเบิกเสร็จ จุลศักราช ๙๖๒ เจ้าเจตบุตร คือ พระยาหลวงน่านได้กำลังลาว คือ ลาวก็ขึ้นหงสาออกมาทักพาเอากำลังเมืองล้านช้างไปเอาเชียงใหม่ นั้นก็ฝ่ายไป เชียงใหม่ในปีเบิกเสร็จนั้นแล พระยาก็กลับคืนมาอยู่เมืองน่านดังเก่าขึ้นแล ”

และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๔๖ เจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ถูกมังนรธาซ่อจับไปประหารที่เมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเจ้าศรีสองเมือง อนุชาของตนเอง รักษาประตูเมืองเป็นขบถ เปิดประตูเมืองให้พม่าเข้ายึดนครน่านได้สำเร็จ ดังมีข้อความบันทึกไว้ว่า^{๑๐๓}

^{๑๐๐} อ่างแลใน กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, หน้า ๘๑ - ๘๕

^{๑๐๑} อ่างแลใน กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ ๙, หน้า ๕๒

^{๑๐๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๖๖

พระยาหลวงน่านแลเจ้าน้ำบ่อจึงหื้อเจ้าศรีสองเมืองตนเปนน้องเปนลูกที่แม่น
แลหื้อไปอยู่ระวังรักษาประตู . . . วันนั้นก็ลวดไขประตูเอาหมู่ข้าศึก . . . เจ้าฟ้าสวรรค์จับได้
ก็เอาเมื่อเชียงใหม่พุ้นั้นแล . . . ครั้นเอาเมื่อถึงเมืองเชียงใหม่แล้วครั้นถึงเดือน ๙ แรม ๙
ค่ำ ก็ฆ่าเสียยังเมืองเชียงใหม่พุ้นั้นแล

มังนรธาขอได้มอบให้เจ้าศรีสองเมือง ถวายพระนามใหม่ว่า เจ้าพระบาทศึกชัยไชยสงคราม
ปกครองนครน่านต่อจากเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๑๔๖-๒๑๕๘ และในปี พ.ศ. ๒๑๕๘
ท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่ได้มาเชิญไปเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ปกครองเชียงใหม่จนถึงปี พ.ศ. ๒๑๗๔ และ
ได้มอบให้ เจ้าอุ่นเมือง ผู้เป็นอนุชาปกครองนครน่านสืบแทน ในปี พ.ศ. ๒๑๕๘-๒๑๖๘ และในปี พ.ศ.
๒๑๖๖ ถูกพม่ามาคุกคาม เจ้าอุ่นเมืองจึงได้รวบรวมไพร่พล ส่วนหนึ่งหนีทัพพม่าลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา
ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ปกครองกรุงศรีอยุธยา พงศาวดารเมืองน่านได้ ดังมี
ข้อความบันทึกเกี่ยวกับเจ้าอุ่นเมืองลงไปพึ่งกษัตริย์เมืองใต้ไว้ว่า “เจ้าอุ่นเมืองตนเปนน้องเสวยเมือง
น่านแทนพี่ตนถึงปีกาไถ้นั้นจุลศักราชได้ ๙๘๕ ตัว เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เพ็งเม้งวันศุกร์ท่านก็พินม่าน
หนีไปเมืองใต้พุ้นั้นแล”^{๑๐๔} ในปี พ.ศ. ๒๑๖๗ และในปี พ.ศ. ๒๑๖๗ เจ้าอุ่นเมืองได้รวบรวมกำลังทัพ
กลับมาชิงนครน่านคืนจากพม่า และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๑๖๗ พระเจ้าสุทโธทรมหาราชได้ยกทัพมาตีนคร
น่านและได้ทำการกวาดต้อนผู้คนไปไว้ที่เมืองหงสาวดี จึงได้มีการโยกย้ายสับเปลี่ยนเจ้าเมืองในเขต
ล้านนาเข้ามาปกครองนครน่านอีกครั้ง^{๑๐๕} เจ้าอุ่นเมืองสู้ไม่ได้จึงได้หลบหนีไปพึ่งเจ้าเมืองหลวงพระ
บาง

ในปี พ.ศ. ๒๑๖๘ เจ้าหลวงเมืองละคร ได้ยกกำลังจากลำปางมาชิงนครน่านและปกครองนคร
น่านในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๘-๒๑๘๑ และเมื่อถึงแก่พิราลัยลง เจ้าพระยาเชียงราย ปกครองนครน่าน
เป็นองค์ต่อมาในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๘๑-๒๑๙๑ และเมื่อถึงแก่พิราลัยลง มหาธรรมราชาเจ้า กษัตริย์พม่า
ซึ่งมีอำนาจในการปกครองล้านนาในขณะนั้น จึงได้ส่งพระยาเชียงของ สามคนพี่น้องมาขึ้นนครน่าน คน
พี่มีชื่อว่า เจ้าพระยาแหลมมูม คนน้องถ้วน ๒ ชื่อ เจ้าพระยาอดใจ และน้องคนที่ ๓ ชื่อว่า เจ้า
พระยาเมืองราชา โดยเจ้าพระยาแหลมมูมขึ้นนครน่านตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๑๙๒-๒๒๐๕ แต่ถูกกษัตริย์
จากอยุธยา คือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงส่งกองทัพมาตีนครน่านในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ ถึงแก่
พิราลัยที่อยุธยา^{๑๐๖} เมื่อพระยาแหลมมูมถึงแก่พิราลัย พระยาอดใจปกครองนครน่าน ในปี พ.ศ.
๒๒๐๘-๒๒๓๐ เนื่องจากปี พ.ศ. ๒๒๐๕-๒๒๐๘ อยู่ที่เมืองบัว แล้วย้ายเข้ามายังนครน่านในปี พ.ศ.
๒๒๐๘ เมื่อถึงแก่พิราลัย มหาธรรมราชาเจ้าก็ให้พระยาเมืองราชาปกครองนครน่านต่อในปี พ.ศ.
๒๒๓๒-๒๒๔๖ ภายหลังสมคบกับลาวแสนแก้วแข็งเมืองกับพม่า พระเจ้ากรุงอังวะแห่งพม่าจึงส่ง
กองทัพจากเชียงใหม่มาตีนครน่าน เมื่อยึดได้แล้วจึงทำการเผาทำลาย นครน่านเสียหายอย่างหนัก
ผู้คนทางหลบหนีละทิ้งบ้านเรือนเข้าไปหลบซ่อนตามป่าเขา นครน่านจึงถูกทิ้งร้างนานถึง ๕ ปี พระยา

^{๑๐๓} อ้างแล้วใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า ๖๗

^{๑๐๔} อ้างแล้วใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า ๖๘-๖๙

^{๑๐๕} อ้างแล้วใน กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, หน้า ๕๓

^{๑๐๖} กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ ๙, (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า

เมืองราช้างหนีไปพึ่งเมืองล้านช้างและลงไปพึ่งกรุงศรีอยุธยา ทำให้ครุฑน่านร้างผู้คนครั้งแรกในการศึกครั้งนี้ พม่าเผาครุฑน่านเสียหายเป็นอย่างมาก คงเหลือแต่แผ่นดิน ดังได้มีการบันทึกไว้ว่า^{๑๐๗}

ทัพพม่าครั้งถึงเมืองแล้วก็กระทำอันตรายแก่บ้านเมืองรว่วเวียงทั้งมวล คือ จุดเผาฆ่า
พระพุทธรูปเจ้า วัดภูมินทร์องค์ตะวันตกนั้นก็ฆ่ามอดุ อนึ่งย้อมหาเจดีย์ทิพย์ธาตุเจ้าแช่แห้งแล
เจดีย์หลวงกลางเวียงแลทิพย์เจดีย์ข้ากั่ม้างพระวัดอารามสาสนาธรรมพระพุทธรูปเจ้าก็จุดเผา
เสีย จะเผาไว้แต่แผ่นดินนั้นแล

เจ้าฟ้าเมืองคองและเจ้าฟ้าเมียวซา ขุนนางพม่า ได้เข้ามารวบรวมไพร่พลตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๕๓ และให้การปกครองดูแลครุฑน่านมิให้ก่อการกระด้างกระเดื่องได้อีกต่อไป เมื่อเจ้าฟ้าเมียวซาถึงแก่พิราลัยแล้ว พระยานาหวา (น้อยอินทร์) ผู้รักษาเมือง ซึ่งเป็นชาวน่าน ได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้ากรุงอังวะ อนุญาตเชิญพญาหลวงตีนมหวางค์เจ้าเมืองเชียงใหม่มารับเป็นผู้ปกครองน่านในปี พ.ศ. ๒๒๖๙-๒๒๗๔ จึงทำให้ครุฑน่านได้มีเจ้าผู้ปกครองนครโดยการสืบเชื้อสายลำดับราชวงศ์อีกครั้งหนึ่งในพงศาวดารเมืองน่านเรียกว่า “ราชวงศ์หลวงตีนมหวางค์” (บรรพบุรุษต้นสายสกุล ณ น่าน)^{๑๐๘}

ในปี พ.ศ. ๒๓๐๓ พระเจ้าอลองพญาจักรีแห่งพม่า ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา แต่เกิดเหตุปีนใหญ่แตก ถูกพระองค์ประชวรหนัก ต้องยกทัพกลับและเสด็จสวรรคตกลางทาง^{๑๐๙} ส่งผลให้บรรดาหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาได้โอกาส จึงพากันแข็งเมืองต่อพม่า เมื่อพระเจ้ามังลอกเสวยราชสมบัติ จึงทรงส่งอภัยคามณีเป็นแม่ทัพมาตีเมืองเชียงใหม่และหัวเมืองอื่น ๆ เจ้าอริยวงศ์เจ้าเมืองน่าน จำต้องยอมหันไปอ่อนน้อมกับพม่าดังเดิม^{๑๑๐} เมื่อปราบปรามหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาได้ราบคาบเรียบร้อยแล้ว พระเจ้ามังลอกทรงแต่งตั้งอภัยคามณีเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๐๖ พระเจ้ามังระได้ขึ้นเสวยราชย์ อภัยคามณีลงไปเข้าเฝ้าที่เมืองอังวะ เจ้านายหัวพระยาในหัวเมืองต่าง ๆ ของล้านนา ได้กำลังทหารสนับสนุนจากเมืองหลวงพระบางพากันแข็งเมือง พระเจ้ามังระทรงทราบจึงแต่งตั้งให้เนเมียวสีหบดีเป็นแม่ทัพนำกำลังร่วมกับกองทัพอภัยคามณียกมาปราบปรามอีกครั้ง จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ อภัยคามณีได้เตรียมกองทัพให้พร้อมเพื่อจะเข้าตีกรุงศรีอยุธยา โดยได้ระดมกำลังไพร่พลจากหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา เจ้าอริยวงศ์ เจ้าผู้ปกครองนครน่านขณะนั้นได้มอบหมายให้เจ้านายอ้าย ผู้เป็นหลานคุมกำลังพลของนครน่านมาสมทบกับกองทัพของ เนเมียวสีหบดี แม่ทัพพม่าเพื่อไปตีกรุงศรีอยุธยาต่อไป^{๑๑๑} กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้วเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกอบกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยาจากพม่าได้สำเร็จแล้ว แต่พม่ายังคงยึดครองหัวเมืองล้านนาอยู่จึงทรงยกกองทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงใหม่ถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกตีไม่สำเร็จ ส่วนครั้งหลังยกขึ้นมาในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ พญาเจ้าบ้าน เจ้าเมืองเชียงใหม่ พญาท้าวละ เจ้าเมืองลำปาง ได้หันมา

^{๑๐๗} อ้างแล้วใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิทานโบราณคดี**, หน้า ๗๙

^{๑๐๘} องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน, **เล่าเรื่องวรรณคร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗

^{๑๐๙} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่ ๒)**. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยควอลิตี้บุ๊คส์ , ๒๐๐๖), หน้า ๓๔๑

^{๑๑๐} องค์การค้าคุรุสภา, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ เล่ม ๑๐**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗ จ), หน้า ๓

^{๑๑๑} อ้างแล้วใน องค์การค้าคุรุสภา, **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ เล่ม ๑๐**, หน้า ๑๑

สวามิภักดิ์กับฝ่ายไทย และได้้นำกำลังผู้คนเข้ามาสมทบตีเมืองเชียงใหม่ ส่วนทางนครน่านซึ่งยังสวามิภักดิ์ต่อพม่า ได้มอบให้เจ้าน้อยวิฑูรตำแหน่งเจ้านาขวา เกณฑ์พลมาช่วยพม่าป้องกันเมืองเชียงใหม่ โปมะยง่วน เจ้าเมืองเชียงใหม่สู้กำลังกองทัพไทยไม่ได้ จึงทิ้งเมืองไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเชียงแสน ส่วนเจ้าน้อยวิฑูรถูกกองทัพไทยจับกุม หลังจากตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ รัชกาลที่ ๑) อยู่จัดการปกครองหัวเมืองล้านนา และได้เกลี้ยกล่อมเจ้าผู้ปกครองนครน่านให้สวามิภักดิ์กับสยาม และให้เจ้าน้อยวิฑูรกลับไปปกครองนครน่าน ในเวลาต่อมาเจ้าน้อยวิฑูรไม่ตั้งมั่นอยู่ในสัจจะพระญากวילהเจ้าผู้ปกครองลำปาง จึงนำกำลังไปควบคุมตัวและครอบครัวส่งมายังกรุงธนบุรีในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ เป็นเหตุให้นครน่านขาดผู้นำ กองทัพพม่าจากเมืองเชียงแสนได้ยกกำลังมากวาดต้อนผู้คนในนครน่านไปไว้ที่เมืองเชียงแสน ทำให้นครน่านถูกทิ้งร้างเป็นครั้งที่ ๒ เป็นเวลาถึง ๒๓ ปี^{๑๑๒}

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๒ เป็นต้นมา นครน่านตกอยู่ในความวุ่นวายสับสน ดังปรากฏความในพงศาวดารเมืองน่านตอนที่หนึ่งว่า “ในกาลยมนั้นเมืองล้านนาไทยก็บ่มั่น บ่เที่ยง ลักบ้าน ลักเมืองแลดังเมืองน่าน เราเป็นอันเปล่าห่างสูญหาท้าวพระยาบ่ได้แล” เจ้านายเชื้อสายราชวงศ์หลวงติ๋นมหาวงศ์ที่ยังหลงเหลืออยู่ตามบ้านเล็กเมืองน้อยในเขตนครน่าน และเมืองข้างเคียง ต่างแตกความสามัคคีแบ่งแยกออกจากกัน หันไปเข้าข้างพม่าบ้าง ไทยบ้าง ประกอบกับระยะนี้สถานการณ์ในกรุงธนบุรีไม่เรียบร้อย มีการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน และสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี ส่วนทางฝ่ายพม่านั้น โปมะยง่วนก็ยังคุมกำลังตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเชียงแสน

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงแต่งตั้งเจ้านานจันทโชติขึ้นเป็นพระยามงคลวรยศให้มาครองนครน่าน ขณะนั้นบ้านเมืองรกร้างว่างเปล่า พระยามงคลวรยศจึงตั้งมั่นอยู่ที่บ้านท่าปลา (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอท่าปลา จังหวัดอุตรดิตถ์) ซึ่งในพงศาวดารเมืองน่านได้มีการบันทึกเกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าผู้ปกครองนครน่าน และเขตพื้นที่การปกครองที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามไว้ว่า^{๑๑๓}

ในเมื่อสกราชได้ ๑๑๔๕ เมืองน่านก็เปนอันว่างเปล่าห่างสูญเสียก็มีท้าวพระยาแลรังไรไพรไทยทั้งหลายอันเกิดค้างอยู่กับบ้านกับเมืองนั้นก็พากันลี้ซ่อนอยู่ในป่าเถื่อนฮ่อมห้วยราวเขาหั้นแล . . . มหากระษัตริย์เมืองได้ตั้งเจ้านานจันทโชติตนเปนลูกเจ้าอริยวงศ์นั้น หื้อเปนเจ้าพระยามงคลวรยศแล้วก็หื้อขึ้นมาเปนเจ้าเสวยเมืองน่าน

สำหรับฝ่ายพม่าได้แต่งตั้งเจ้าฟ้าอัครวรปัญญา เป็นผู้ปกครองนครน่านในปีต่อมาเช่นกัน โดยเจ้าอัครวรปัญญาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองเทิง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย) ซึ่งในพงศาวดารเมืองน่านได้มีการบันทึกเกี่ยวกับเขตพื้นที่การปกครองและอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าไว้ว่า^{๑๑๔}

^{๑๑๒} กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๕๔

^{๑๑๓} อ้างแล้วใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, นิทานโบราณคดี, หน้า ๘๖

^{๑๑๔} นิยม สองศรีโย และคณะ, พงศาวดารน่าน อนุสรณ์งานบำเพ็ญบุญออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระครูอินทวิสุทธิ, (น่าน : โรงพิมพ์อิงค์เบอร์, ๒๕๕๖), หน้า ๕๙

เจ้ามวยหวานเชียงแสนก็ใช้มาเอาเจ้าอัครวรปัญญา ตนเป็นบุตรเจ้าสุทธะเป็นหลานเจ้ามโนที่เมืองเทิงนั้น ขึ้นเมื่อที่เมืองเชียงแสนที่นั่นแล้วก็ไปเมืองน่านทั้งมวลหื้อเจ้าอัครวรปัญญาได้เป็นพระยาน่านหั้นแล ยามนั้นเจ้ามวยหวานเชียงแสนจึงใช้แสนไชยการขึ้นเมื่อทูล มหากระษัตริย์เจ้าเมืองอังวะหั้นแล เมื่อนั้นมหากระษัตริย์เจ้าอังวะจึงมีอาคมต่อจาสวนลงมาหื้อ เจ้าอัครวรปัญญา ตนหลานหื้อได้เป็นพระยาน่านหั้นแล เจ้าอัครวรปัญญาได้รับอาคมต่อจาสวนได้กินเมืองน่านแล้วก็อยู่เมืองเทิงที่นั่นก่อนแล

ส่วนเจ้าสมนเทวราช ตั้งมั่นอยู่ที่เวียงสา (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน) พงศาวดารเมืองน่านได้มีการบันทึกไว้ว่า “ ยามนั้นเจ้าจันทปโชติ คือ เจ้ามงคลวรยศนั้นท่านก็ตั้งอยู่ท่าปลาหั้นแลดังเจ้าสมณะตนเป็นน้องเจ้าพระยามงคลวรยศนั้นท่านก็มาตั้งอยู่บ้าน คือ เวียงพ้อหั้นแล ”

ระยะที่ ๔ เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๑)

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จประพาสเมืองน่าน ได้จัดการแก้ไขปัญหามืองให้กลับเข้าสู่สภาวะปกติ ในปีชวด จัตราศก จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๕) วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. พร้อมกันนี้ได้ทำการปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองสยามทรงมีพระนามว่า “พระบาทสมเด็จพระปรโมรราชามหาจักรีบรมนาถนเรศวรราชวิวัฒนวงศ์ ปฐมพงศาธิราชรามธิบดีนทร สยามพิชิตินทรวิโรดมบรมนารถพิตร พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก” ซึ่งมีพระชนมายุได้ ๔๕ พรรษา กับ ๒ เดือนในขณะนั้น ทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี^{๑๑๕}

ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ เจ้ามงคลวรยศได้สละอำนาจในการปกครองนครน่าน ให้เจ้าอัครวรปัญญา ซึ่งเป็นหลานขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่านสืบต่อมาในห้วงระยะเวลา ปี พ.ศ. ๒๓๒๙-๒๓๕๓ รวม ๒๔ ปี^{๑๑๖} ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาลงมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่านและแต่งตั้งเจ้าสมนเทวราช ขึ้นเป็นเจ้าพระยาหอหน้า ซึ่งมีตำแหน่งเทียบเท่าอุปราชหรือเจ้าอุปราช ให้กลับขึ้นมานครน่าน ล่วงมาถึง ปี พ.ศ. ๒๓๔๓ เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตย้ายจากบ้านตึกกลับไปตั้งนครน่าน ที่เดิมซึ่งถูกทิ้งร้างไว้นานถึง ๒๓ ปี นับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๑-๒๓๔๔ และในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ ๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าอัครวรปัญญาซ่อมสร้างนครน่าน เมื่อเสร็จแล้วจึงกลับมาตั้งยังถิ่นฐานที่เดิมพร้อมทั้งได้ก่อสร้างกำแพงและบูรณะตัวเมืองขึ้นใหม่ ซึ่งในสมัยเจ้าอัครวรปัญญา ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ยังได้นำกำลังไปร่วมเป็นกองทัพผสมกับทัพเชียงใหม่ ลำปาง เวียงจันทน์ และกรุงเทพฯ ตีเมืองเชียงแสนแตกยึดคืนจากพม่าได้ มีการแบ่งผู้คนของเมืองเชียงแสน ๒ หมื่น ๓ พันคนเศษ ไปให้บ้านฮ่อม เชียงใหม่ บ้านปงสนุก เมืองลำปาง บ้านพระหลวง เมืองแพร่ บ้านเสาไห้ เมืองสระบุรี และบ้านคูบัว เมืองราชบุรี

^{๑๑๕} เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล, **แรกสร้างพระนคร**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามความรู้, ๒๕๕๒), หน้า ๕๒

^{๑๑๖} อ้างแล้วใน จังหวัดทหารบกน่าน, **พระเจ้าน่าน**, หน้า ๔๗

เป็นต้น^{๑๑๗} จึงถือว่าเป็นการขับไล่พม่าให้พ้นจากแผ่นดินสยามไปได้ และพร้อมกันนี้ได้นำเมืองเชียงแสน เชียงรุ้ง และเมืองในแคว้นสิบสองพันนา ลงมาสวามิภักดิ์ต่อกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงรักใคร่ตั้งพระโอรส และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลื่อนฐานันดรศักดิ์เป็น “เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา” นอกจากงานในด้านการปกครอง และงานด้านการทหารแล้ว เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ยังสืบสานงานด้านการศาสนา เช่น การถวายพระเกศาธาตุแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้สร้างกำแพงและบันไดนาควัดพระธาตุแช่แห้ง และสร้างวัดบุญยืนที่เวียงพ้อปัจจุบัน คือ วัดบุญยืนพระอารามหลวง ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน และสร้างเสาหลักเมืองน่าน ซึ่งปัจจุบันประดิษฐาน ณ วัดมิ่งเมือง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ในปี พ.ศ. ๒๓๕๑^{๑๑๘} ความโปรดปรานของรัชกาลที่ ๑ ทรงมีต่อเจ้าฟ้าอัครวรปัญญานั้น ดังพงศาวดารเมืองน่านได้บันทึกไว้ว่า “พระมหากษัตริย์เจ้ามีความยินดีที่ชุบเลี้ยงเจ้าหลวงอัครวรปัญญาหือเป็นเจ้าน่านหั้นแล เมื่อนั้นพระมหากษัตริย์เจ้ามีความยินดีรักเจ้าหลวงฟ้าน่านเสมอ ดังลูกอันเกิดแต่อกตนนั้นแล ” และในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ได้ลงไปกรุงเทพฯ เพื่อประกอบพระราชพิธีปลงพระบรมศพรัชกาลที่ ๑ ทรงประจวรถึงแก่อสัญกรรมที่กรุงเทพฯ^{๑๑๙} ดังพงศาวดารเมืองน่านได้บันทึกไว้ว่า

เถิงจุลศักราชได้ ๑๑๗๒ ตัว ปีกดสง่า เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ท่านก็เสด็จลงไปปลงศพพระมหากษัตริย์เจ้าบรมโกษฐในเมืองกรุงเทพมหานครนั้น ในปงเถิง เดือนยี่ ลง ๔ ค่ำ ยามใกล้รุ่ง ท่านก็ยังเกิดด้วยพยาธิเถิงแก่อสัญกรรมตายในเมืองใต้ที่นั่นวันนั้นแล

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เจ้าสุนทรวราช ขึ้นปกครองนครน่านต่อจากเจ้าฟ้าอัครวรปัญญา ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยรัชกาลที่ ๒ แห่งราชวงศ์จักรี ดังพงศาวดารเมืองน่านได้บันทึกไว้ว่า

ในจุลศักราชได้ ๑๑๗๒ ตัวปีกดสง่าเดือน ๓ ขึ้น ๑๐ ค่ำ เม็งวันพฤหัสบดีนั้น . . . วันนั้นมีข้าหลวงซื้อพระยาจันททิพ ถือนางลือตราพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองใต้ขึ้นมาตั้งเจ้าพระยามหาอุปราชตนเปนน่านนั้นหือเป็นพระยาน่านในวันนั้นแล พระมหากษัตริย์เจ้าก็เลื่อนยศขึ้นว่าสุนทรวราช เจ้าพระยาน่าน

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ (ค.ศ. ๑๘๑๑) เจ้าสุนทรวราชทรงยกทัพไปกวาดต้อนชาวไทลื้อ ๖,๐๐๐ คน^{๑๒๐} จากเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงแข็งและเมืองหลวงภูคา ในแคว้นสิบสองปันนามาไว้ที่นครน่าน ซึ่งในยุคนั้นเรียกว่า “ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” และหลังจับช้างเผือกพลายได้แขวงเมืองป่าแดด เมืองยืมปัจจุบันอยู่เขตตำบลจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา จึงได้นำไปถวายรัชกาลที่ ๒ ยัง

^{๑๑๗} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๖๑), หน้า ๒๔๓

^{๑๑๘} องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน, สารานุกรมจังหวัดน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๕๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๑

^{๑๑๙} อ้างแล้วใน จังหวัดทหารบกน่าน, พระเจ้าน่าน, หน้า ๔๗

^{๑๒๐} องค์การคำครุสภา, ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๑ เล่ม ๔ พงศาวดารโยนก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๘

กรุงเทพมหานครเป็นช้างคู่พระบารมีได้รับพระราชทานนามว่า “พระยาเศวตคชลักษณ์” ซึ่งในปัจจุบันเป็นผู้สืบสายสกุลพระราชทานนามว่า “สมณะช้างเผือก”^{๑๒๑} ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๖๐ ได้เกิดอุทกภัยใหญ่ น้ำท่วมตัวเมืองของนครน่านอย่างหนัก เจ้าสุนทรวรราชจึงได้ย้ายเมืองขึ้นไปทางทิศเหนือ ไปตั้งบนที่ดอนบริเวณที่เรียกว่า “ดงพระเนตรช้าง” ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของนครน่าน จึงเรียกว่าในยุคนั้นว่า “เวียงเหนือ” ปัจจุบัน คือ บ้านมหาโพธิ์ และบ้านหัวเวียงเหนือ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ห่างจากตัวเมืองน่านในปัจจุบันขึ้นไปทางทิศเหนือ ประมาณ ๒ กิโลเมตร ปัจจุบันยังพบร่องรอยของคูน้ำ คันดินโบราณอยู่ ในด้านความจงรักภักดีต่อสยามของเจ้าสุนทรวรราชแสดงให้เห็นในกรณีของเมืองเชียงรุ่ง เมืองสิบสองปันนา ได้ขอซื้อช้างจากนครน่านแต่เจ้าสุนทรวรราช ไม่ยอมขายให้ทันทีด้วยเกรงว่า สยามจะระแวงสงสัยว่ามีใจเอนเอียงไปข้างพม่า จึงมีหนังสือบอกลงมายังรัชกาลที่ ๒ ที่กรุงเทพฯ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงยินยอมขายช้างให้ เป็นต้น^{๑๒๒} เจ้าสุนทรวรราช ถึงแก่พิราลัยที่กรุงเทพฯ เนื่องจากลงไปร่วมพระราชพิธีปลงพระบรมศพของรัชกาลที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๗ แล้วรัชกาลที่ ๓ พระราชโอรสของรัชกาลที่ ๒ จึงให้ทำการปลงพระศพเจ้าสุนทรวรราช ที่วัดแจ้งกรุงเทพฯ ดังพงศาวดารเมืองน่านได้บันทึกไว้ว่า

เถิงเดือน ๖ ท้องตราพระราชสีห์น้อยขึ้นมากว่า กระษัตริย์บิดาเถิงสวรรคต ให้พระยาน่านลงไปปลงพระบรมศพมหากระษัตริย์เจ้า . . . ท่านก็ลงไปเถิงกรุงเทพมหานคร หั้นแล เถิงเดือน ๗ ลง ๑๓ คำ ท่านก็บังเกิดพยาธิลงท้องแลร่ากเปนอันนักเถิงเดือน ๘ ขึ้น ๑ คำ เมื่งวันอาทิตย์ ยามกองแลง ก็เถิงแก่อสัญกรรมตายวันนั้นแล เมื่อนั้นพระมหากษัตริย์ตนเปนลูกก็มีโปรดให้ปลงศพ ทำเสวยในวัดแจ้งเมืองไต้้นั้น เดือน ๙ ลง ๗ คำ หั้นแล

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ เจ้ามหายศ ปกครองนครน่านต่อจากเจ้าสุนทรวรราช ปี พ.ศ. ๒๓๖๙ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งราชวงศ์จักรี โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้ามหายศ เภมณฑ์กำลังพลเมืองนครน่านไปช่วยปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ที่กรุงเวียงจันทน์ และปี พ.ศ. ๒๓๗๐ พระยาพิชัยธฤทธิ์ ถือท้องตราราชสีห์มาให้เกณท์กำลังพลเมืองนครน่านไปรักษาหลวงพระบางเจ้ามหายศปกครองนครน่านถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๘ ก็ถึงแก่พิราลัย เจ้าอชิตวงศ์ได้ขึ้นปกครองนครน่านสืบต่อมาได้ ๗ เดือน ประชวรติดเชื้อมาจากการลงไปเฝ้ารัชกาลที่ ๓ ที่กรุงเทพฯ เมื่อกลับมาถึงนครน่านก็ถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. ๒๓๗๙ เจ้ามหายศจึงได้ขึ้นปกครองนครน่าน ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๘๑-๒๓๘๔ รวม ๑๓ ปี ในยุคนี้นับเป็นยุคแห่งความสงบสุข เจ้ามหายศจึงได้ทำนุบำรุงวัดวาอาราม และศาสนสถานต่าง ๆ อาทิ สร้างวิหารวัดสภารศ และวัดพระเกิด ซ่อมสร้างพระวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง ซ่อมสร้างพระธาตุเจ้าวัดท่าล้อ และวัดช้างเผือก สร้างพระพุทธรูปวัดดอนหนาม เมืองปัวซ่อมสร้างวัดปงสนุก เวียงสา^{๑๒๓}

^{๑๒๑} อ้างแล้วในองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน, สารานุกรมจังหวัดน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๕๔, หน้า ๒๖๑

^{๑๒๒} ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖), หน้า ๙๕ - ๙๖

^{๑๒๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน, ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงศ์ปกครองพงศาวดารเมืองน่าน, (น่าน: โรงพิมพ์น่านออฟเซต, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๕

เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ ได้ขึ้นปกครองนครน่าน เป็นองค์ที่ ๖๒ ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๓๖ ซึ่งปกครองนครน่านในห้วงระยะเวลาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองสยาม โดยมีศูนย์กลางการปกครอง คือ กรุงเทพมหานคร และเป็นห้วงระยะเวลาที่ชาติมหาอำนาจตะวันตก คือ อังกฤษและฝรั่งเศส ได้แผ่อิทธิพลเข้ายึดปกครองประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียอาคเนย์ ซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสยามและประเทศราชของสยามอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในเรื่องของปัจจัยส่งเสริมบทบาทและความสำคัญของเจ้าผู้ปกครองนครน่าน ที่มีต่อการปฏิบัติการปกครองสยาม ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ในบทต่อไป

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ ไปตีเมืองสิบสองป็นนาเชียงรุ่ง ให้มาสาวมิภักดิ์ต่อสยาม และในห้วง ปี พ.ศ. ๒๓๙๗-๒๓๙๘ ยกกองทัพไปช่วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ทรงนำกองทัพหลวงและกองทัพหัวเมืองล้านนาไปรบเมืองเชียงตุง (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่รัฐฉาน ประเทศสหภาพพม่า) และในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ แม่น่านได้เปลี่ยนเส้นทางเดินแนวลำน้ำจึงถอยห่างจากตัวเมืองเก่าไปมากแล้ว เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ย้ายเมืองกลับไปตั้งยังที่เดิม^{๑๒๔} หลังจากได้รับพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๔ ให้ย้ายเมืองกลับที่ตั้งเดิมได้เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ โปรดให้ซ่อมสร้างเวียงเก่า และสร้างคุ้มแก้ว ๗ หลัง เป็นที่ประทับและสร้างหอคำเป็นท้องพระโรง ออกรวาราชากรทรงปกครองนครน่าน ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ราษฎร พระองค์ทรงมีฐานะเป็น “เจ้าชีวิต” มีกฎหมายเรียกว่า “อาณาจักรหลักคำ” เป็นกฎหมายที่เข้มงวดและมีบทลงโทษที่รุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต โดยมีเจ้าชั้นห้าใบ ประกอบด้วย เจ้าผู้ปกครองนคร เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และเจ้าบุรีรัตน์ และเค้านามหลวง (สำหรับคำว่า “เค้านามหลวง” หมายถึง กรณีที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองของสยามได้ส่งผู้แทนที่เป็นข้าราชการมาประจำหน่วยงานของนครน่าน เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด คลังจังหวัด และสรรพากรจังหวัด เป็นต้น สำหรับเจ้าผู้ครองนครน่านนั้นได้กำหนดรายได้เป็นอัตราเงินเดือนสำหรับส่วยอากรต่าง ๆ ต้องเก็บเข้าท้องพระคลังทั้งสิ้น

ในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ เจ้านันทวรฤทธิเดชฯ โปรดให้เจ้าราชวงศ์ (พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) ยกทัพขึ้นไปตีเมืองพง เมืองเชียงแข็ง และกวาดต้อนคนซึ่งส่วนใหญ่เป็นครอบครัวชาวไทลื้ออพยพลงมาอยู่ที่นครน่านเป็นครั้งที่ ๓ ซึ่งครั้งแรกนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๔๗ ในสมัยเจ้าฟ้าอภัยดวรปัญญา และในครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ในสมัยเจ้าสุมนเทวราช ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของ วิพันธุ์ ชมะโชติ^{๑๒๕} ศึกษาเรื่อง *บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ “แผ่นดินที่เสียไป” ประวัติศาสตร์จารึกด้วยน้ำตาความสูญเสียที่คนทั้งชาติต้องขมขื่น* ทำให้ทราบถึงอาณาเขตการปกครองของสยามในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ มีอาณาเขตของดินแดนครอบคลุมถึงสิบสองป็นนา ทิศตะวันออก และตะวันตกเฉียงเหนือ มีอาณาบริเวณถึงเมืองหลวงพระบาง เวียงจันทร์ และจำปาศักดิ์ ส่วนทิศเหนือ และ

^{๑๒๔} องค์การคำครุสภา,ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ เล่ม ๑๐. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภา, ๒๕๐๗จ), หน้า ๒๒ - ๒๗

^{๑๒๕} วิพันธุ์ ชมะโชติ,บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ “แผ่นดินที่เสียไป” ประวัติศาสตร์จารึกด้วยน้ำตาความสูญเสียที่คนทั้งชาติต้องขมขื่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อนิเมทกรู๊ป, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓ - ๖๘

ตะวันออกเฉียงเหนือมีอาณาเขตจรดจีนถึงแคว้นสิบสองปันนา โดยมีชาวไทลื้ออาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก มีเมืองเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางการปกครอง โดยเจ้าเมืองเชียงรุ่งจะส่งเครื่องราชบรรณาการถวายแก่พระมหากษัตริย์สยามทุกปี ในวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๓ สยามได้สูญเสียแคว้นสิบสองปันนาให้แก่จีนมีพื้นที่ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร

สำหรับในห้วงระยะเวลาของรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ นครน่านมีอาณาเขตกว้างขวาง โดยมีเมืองบริวารถึง ๔๕ เมือง จึงถูกจัดให้มีฐานะเป็น “นครน่าน” โดยพิจารณาจากการศึกษาความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓ ของ สมศักดิ์ ลือราช^{๑๒๖} ในการจัดการแบ่งเขตการปกครองเป็นบริเวณของเมืองแพร่และนครน่าน ซึ่งการจัดแบ่งเขตการปกครองเป็นบริเวณตามกฎหมายฉบับสำหรับมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ได้แบ่งเขตการปกครองแบบเดิม คือ เมืองแพร่ได้ถูกกำหนดฐานะเป็น “เมือง” ส่วนเมืองน่านมีฐานะเป็น “นคร” เพราะมีอาณาเขตกว้างขวางโดยแบ่งเป็นหัวเมืองชั้นใน คือ เมืองที่อยู่ใกล้ที่ทำการค้าสนามหลวงและหัวเมืองชั้นนอก ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ห่างออกไปและมีความยุ่งยากในด้านการปกครอง จึงจำเป็นจะต้องจัดตั้งเป็นบริเวณขึ้น^{๑๒๗}

การจัดบริเวณของนครน่าน ซึ่งมีพระยาศรีสหเทพเป็นข้าหลวงพิเศษได้จัดหัวเมืองชั้นนอก คือ ริมแม่น้ำโขงตอนเหนือ จัดตั้งเป็นบริเวณน่านเหนือ ซึ่งมี ๘ เมือง ประกอบไปด้วย เมืองเชียงของ เมืองเชียงคาน เมืองเทิง เมืองเชียงคำ เมืองเชียงแลง เมืองเชียงลม เมืองเชียงฮ่อน และเมืองเงิน หรือเมืองกุสาวดี^{๑๒๘} หัวเมืองชั้นนอกมีพื้นที่กว้างขวางมีเขตแดนติดต่อกับเมืองที่เป็นรัฐอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งได้แผ่อิทธิพลเข้ามาทางเมืองหลวงพระบางนับตั้งแต่กรณีเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) สยามได้สูญเสียฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับฝรั่งเศส ตามสัญญาสงบศึกระหว่างชาติสยามกับชาติฝรั่งเศส ลงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ในข้อ ๑ ความว่า “รัฐบาลสยามยอมสละกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นที่มีอยู่เหนือดินแดนทั่วไปบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้น”^{๑๒๙} ซึ่งหัวเมืองชั้นนอกมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส ดังได้มีข้อความปรากฏในรายงานของพระยาบรมบาทบารุง ซึ่งทำหน้าที่ข้าหลวงพิเศษ ต่อจากพระยาศรีสหเทพ โดยให้เหตุผลว่า^{๑๓๐}

เพราะนครน่านมีชายแดนต่อฝรั่งเศสมีการเกี่ยวข้องกับต่างประเทศมาก ถ้าไม่มีเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ประจำกำกับรักษาอยู่แล้ว เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นตามชายแดนไม่ค่อยรู้ทันท่วงทีราชการ

^{๑๒๖}

สมศักดิ์ ลือราช, ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓). (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๙)

^{๑๒๗}

เสถียร ลายลักษณ์, ผู้รวบรวม “กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๙” เล่มที่ ๑๗. (กรุงเทพฯ-มหานคร: โรงพิมพ์เดลิแมร์, ๒๔๗๗), หน้า ๔๐๗ - ๔๐๘

^{๑๒๘}

กรมศิลปากร, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๕๘/๓๓สำเนาที่ ๕๖๔/๘๒๒๕ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๘ เรื่อง กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์, (กรุงเทพฯมหานคร: ผู้แต่ง, ๒๔๔๒ค)

^{๑๒๙}

กองทัพบกเรือ, กรมสารบรรณทหารเรือ, กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยา สมัย ร.ศ. ๑๑๒, (กรุงเทพฯมหานคร: ผู้แต่ง, ๒๕๐๙), หน้า ๑๕๘

^{๑๓๐}

กรมศิลปากร, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๕๘/๑๕๘ ลงวันที่ ๒ มิถุนายน ๑๑๙-๔ สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๕ เรื่อง จัดการปกครองเมืองน่านและบริเวณเมืองขึ้น. (กรุงเทพฯมหานคร: ผู้แต่ง, ๒๔๔๙ก)

ย่อมจะทำให้เสียผลทางราชการไปเป็นอันมาก และทั้งจะได้ไม่ให้มีการติดขัดซึ่งต้องมาถึง
เค้าสนามหลวง

จากการเข้ามาดำเนินการของพระยาบรมบาทำรุงได้รับทราบปัญหาและอุปสรรคในการ
จัดการปกครองนครน่านของสยามที่เกี่ยวข้องกับชาติฝรั่งเศสต้องดำเนินการอย่างระมัดระวัง เพื่อ
ไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งกับฝรั่งเศส โดยรัฐบาลสยามได้ใช้นโยบายแบบผ่อนปรน ไม่สร้างความ
ขัดแย้ง ไม่ใช้ความรุนแรง โดยใช้กำลังทหารเข้าบังคับและรวบรัดในการปกครองนครน่าน ซึ่งอาจ
ส่งผลกระทบต่อฝรั่งเศสได้ ดังเหตุผลที่พระยาบรมบาทำรุงได้กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ มี
ข้อความบันทึกไว้ตอนหนึ่งว่า^{๑๓๑}

นครน่านนี้เป็นเมืองที่เพิ่งย่างเข้าสู่ความเจริญ และเพิ่งเริ่มมีภาษากรต่าง ๆ ขึ้น
ซึ่งแต่เดิมมาไพร่บ้านพลเมืองยังไม่รู้สึกและประกอบทั้งภูมิประเทศอยู่ในที่
กันดารและต่อต่างประเทศ และทั้งไพร่บ้านพลเมืองก็อดตาคัดขัดสน ทั้งสำล่อนมีหลายชาติ
หลายภาษา และก็เป็นคนใหม่ของปากตะวันออกโดยมาก ถ้าฝ่ายเราจัดการรุนแรง . . . ก็จะเป็น
โอกาสของฝรั่งเศสที่จะหยิบยกขึ้นกล่าวส่งเสริมโดยเล่ห์กลอุบายต่าง ๆ ยุแหยให้พวก
เหล่านี้มีจิตร์กำเริบเข้ารับหนังสืออยู่ในความปกครองของฝรั่งเศสหรือกลับไปบ้านเมืองเดิม

จากกรณีเหตุการณ์ที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ทำให้ทราบถึงพื้นที่การปกครอง ของ
นครน่านมีเนื้อที่กว้างขวางระยะทางที่จะไปมาหากันระหว่างเมืองต่อเมืองนั้นห่างกันมากและมีความ
ยากลำบากในการเดินทางไปมาหาสู่กัน คือ อย่างเร็วใช้เวลา ๑ วัน อย่างช้าใช้เวลา ๒ ถึง ๓ คืน ซึ่งถือ
ว่ามีความลำบากต่อการติดต่อและการจัดการปกครองในหัวเมืองชั้นนอกเหล่านั้น และยังมีเหตุการณ์ที่
เกี่ยวข้องกับการแผ่อิทธิพลเข้ามาของฝรั่งเศสผ่านทางเมืองหลวงพระบางอีกด้วย ดังนั้น การจัดการ
ปฏิรูปการปกครองนครน่านจึงต้องดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งในพื้นที่ของนครน่านมีการ
ต่อต้านจากเจ้านายพื้นเมืองน้อยมากสำหรับการปฏิรูปการปกครองในนครน่านนั้น เจ้าผู้ปกครองนคร
น่านยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามรัฐบาลสยาม ด้วยทรงมองเห็นการณ์ไกลที่จะพัฒนานครน่านให้มี
ความเจริญตามรูปแบบของรัฐธรรมนูญใหม่ โดยพิจารณาจากที่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ปกครองนคร
น่าน ได้เร่งรัดให้ข้าหลวงใหญ่จัดการปกครองนครน่านให้เป็นแบบเดียวกับเมืองเชียงใหม่ โดยที่
ข้าหลวงใหญ่เห็นว่า นครน่านยังไม่ถึงเวลาอันสมควร เป็นต้น สำหรับปัญหาที่เกิดจากการแย่งชิง
อำนาจกันของเจ้านายบุตรหลานในนครน่านมีไม่มาก เช่น หัวเมืองอื่น ๆ เจ้าผู้ปกครองนครน่านสามารถ
ควบคุมและแก้ไขปัญหานั้นได้^{๑๓๒} สำหรับพื้นที่การปกครองหัวเมืองชั้นนอกของนครน่านนั้น ได้
แสดงให้เห็นถึงพื้นที่เขตการปกครองทางภูมิรัฐศาสตร์ของนครน่านที่กว้างขวางมากกว่าในปัจจุบัน
นั่นคือ เส้นแบ่งเขตแดนของนครน่านกับรัฐอาณานิคมของฝรั่งเศสจรดถึงแม่น้ำโขงตรงข้ามเมืองหลวง
พระบางหรือเรียกว่า ผังขวาของแม่น้ำโขง

^{๑๓๑} กรมศิลปากร, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ,เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๕๘/๑๕๘สำเนาที่ ๒/๕๘ ลงวันที่ ๑๗
เมษายน ร.ศ. ๑๒๑ เรื่อง พระยาบรมบาทำรุงข้าหลวงประจำนครเมืองน่าน กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงรา
ชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย,(กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.๒๕๔๕).

^{๑๓๒} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา,หน้า ๓๓๕

สำหรับเขตพื้นที่การปกครองของหัวเมืองชั้น เท่าที่ปรากฏในหลักฐานนครน่านได้ทำการปกครองโดยแบ่งหัวเมืองออกเป็นชั้น ๆ แบบสมัยโบราณ โดยวิธีการกำหนดยศเจ้าเมืองตามขนาดและความสำคัญของเมืองที่มีต่อนครน่าน ดังได้กำหนดยศของเจ้าเมืองที่เป็นเมืองชั้นดังนี้ คือ กลุ่มแรก ได้แก่ หัวเมืองที่มีขนาดใหญ่ตั้งอยู่ใกล้นครน่าน ผู้ปกครองจะมียศเป็นเจ้า ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๔ เมือง ได้แก่ เชียงของ เทิง เชียงคำ เมืองเงิน ถัดลงมา ได้แก่ เมืองขนาดเล็กอยู่ไกลจากเมืองน่าน ผู้ปกครองมียศเป็นพระยา และแสนหลวง มีด้วยกันทั้งหมด ๔๑ หัวเมือง เช่น เมืองงอบ เมืองพง เมืองบ่อ เมืองบัว เป็นต้น เมืองต่าง ๆ เหล่านี้โดยส่วนใหญ่ นครน่านจะปกครองโดยปล่อยให้คนพื้นเมืองปกครองกันเอง แต่ถ้าเป็นเมืองใหญ่และมีความสำคัญทางยุทธศาสตร์อย่าง เช่น เมืองเชียงของ เมืองเทิง แล้วเจ้าเมืองจะได้รับการแต่งตั้งและส่งไปจากเมืองน่านแทบทั้งสิ้น^{๑๓๓}

นับตั้งแต่เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงรัตนโกสินทร์ นครน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ปกครองนครน่านมีอำนาจสิทธิ์เด็ดขาดในการปกครองพลเมือง การขึ้นปกครองนครน่านแม้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากกรุงรัตนโกสินทร์ แต่โดยทางปฏิบัติแล้วพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ในนครน่านเลือกตัวเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่านกันเอง มิได้ทรงยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายใน และเจ้าผู้ปกครองนครน่านในชั้นหลังทุกพระองค์ ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเที่ยงธรรม มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ได้ช่วยราชการบ้านเมืองสำคัญ ๆ หลายครั้งหลายคราด้วยกัน เช่น ช่วยราชการสงครามเมืองเชียงแสน ในรัชกาลที่ ๑ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในรัชกาลที่ ๓ ช่วยราชการสงครามเมืองเชียงตุง ในรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังได้ทำนุบำรุงกิจการพระพุทธศาสนาในนครน่าน ซ่อมแซมวัดวาอารามต่าง ๆ อยู่เป็นนิจ ทำให้นครน่านกลับคืนสู่สันติสุขร่มเย็นต่างจากกระแยะที่ผ่านมา

ในสมัยของเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน ตรงกับรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงแก้ไขวิธีการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยแบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็นมณฑลเทศาภิบาล ได้ส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ไว้วางพระราชหฤทัยจากกรุงเทพมหานครมาเป็นผู้แทนต่างพระเนตรพระกรรณ เพื่อกำกับดูแลการบริหารบ้านเมืองของเจ้าผู้ครองนคร รวมถึงการแก้ปัญหากรณีพิพาท เรียกชื่อตามตำแหน่งทำเนียบว่า “ข้าหลวงประจำเมือง” และทรงแต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานของเจ้าผู้ครองนครให้เป็นเจ้าศักดินาชั้นสัญญาบัตรลดหลั่นกันลงไปเป็นกรมการพิเศษ ช่วยเหลือการบริหารงานของเจ้าผู้ปกครองนครน่านประกอบด้วย (๑) เจ้าอุปราช (๒) เจ้าราชวงศ์ (๓) เจ้าบุรีรัตน์ (๔) เจ้าสุริยวงศ์ (๕) เจ้าราช-ภาติวงศ์ (๖) เจ้าราชภาตินัย (๗) เจ้าราชดนัย (๘) เจ้าราชสัมพันธวงศ์ (๙) เจ้าราชบุตร (๑๐) เจ้าประพันธ์พงษ์ (๑๑) เจ้าชัยสงคราม (๑๒) เจ้าราชญาติ และ (๑๓) เจ้าวรญาติ

พ.ศ. ๒๔๔๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำริว่าเจ้าสุริยะ (เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ) เจ้าผู้ปกครองนครน่าน ได้ประกอบคุณงามความดี เป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมือง เป็นที่รักใคร่นับถือของเจ้านาย ท้าวพระยา และพลเมืองโดยทั่วไป จึงมีพระบรม

๑๓๓

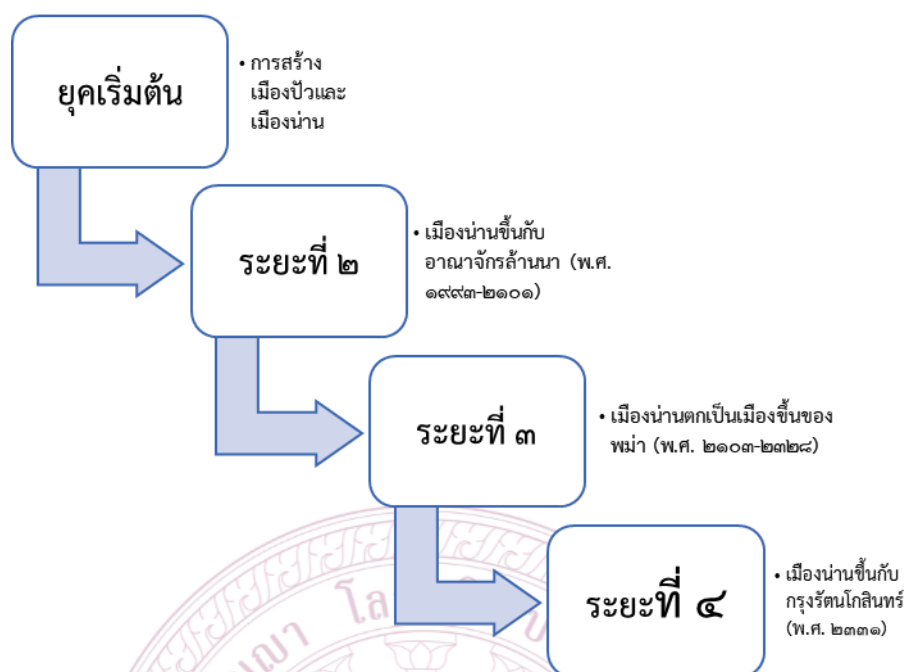
อ้างแล้วใน สมศักดิ์ สือราช, ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓).

ราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น “พระเจ้านครเมืองน่าน” มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า “พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุระมหาราชวงษาธิบดี สุจริตจารีราชานุกาวิรักษ์ วิบูลย์ศักดิ์กิตติไพศาล ภูบาลบพิตร สถิต ณ นันทราชวงษ์พระเจ้านครเมืองน่าน ได้ปกป้องเจ้านายบุตรหลานแสนท้าวพระยา ลาว ราชบุตรในเมืองน่าน และเมืองขึ้นทั้งปวง ให้ปรากฏเกียรติยศเดชานุภาพสืบไป ขอจงเจริญชนมายุ พรรณศุขพล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติสรรพศิริ สวัสดิ์พิพัฒนามงคล ทุกประการ ปกป้องพระราชอาณาเขตรัชนธสีมาโดยความซื่อตรงต่อกรุงเทพมหานคร ดำรงอยู่ยืนยาวสืบกาลนานเทอญ”^{๑๓๔} ซึ่งถือได้ว่า เจ้าผู้ปกครองนครน่านนับตั้งแต่อดีตจนถึงการปกครองนครน่านในรูปแบบของเจ้าผู้ปกครองนครท้องถิ่นเป็นรูปแบบการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ เจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาเลื่อนฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น “พระเจ้านครเมืองน่าน” เพียงพระองค์เดียวที่ได้รับพระราชทานเครื่องอิสริยยศสูงที่สุดของนครน่าน

นอกจากนี้แล้ว ความสำคัญของเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ นั้น ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อนครน่านเป็นอย่างมาก เมื่อพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้ถึงแก่พิราลัยในวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ทางราชการได้ประกาศให้วันนี้เป็นวันที่มีความสำคัญต่อชาวนครน่านสืบมาจนถึงทุกวันนี้ จึงเรียกวันที่ ๕ เมษายนของทุกปีเป็น “วันพระเจ้าน่าน” หรือ “วันพระเจ้านครน่าน” และทางจังหวัดน่านก็ได้จัดให้มีการทำบุญทักษิณานุประทานพระอัฐิและถวายราชสักการะเป็นประจำทุกปีสืบมา และหลังจากนั้น เจ้ามหาพรหมสุรธาดา (เจ้าอุปราชา) ได้ขึ้นปกครองนครน่านสืบต่อมาเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๔ และเป็นองค์สุดท้ายของนครน่าน ซึ่งในสมัยนี้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองนครน่านได้ลดน้อยลง เนื่องจากมาจากทางกรุงเทพฯ ได้จัดส่งข้าราชการ เช่น ผู้ช่วยผู้ว่าราชการจังหวัด คลังจังหวัด และสรรพากรจังหวัด ฯลฯ มาประจำหน่วยงาน ที่เรียกกันว่า “เค้าสนามหลวง” ส่วนตัวเจ้าผู้ปกครองนครน่านได้กำหนดรายได้ให้เป็นอัตราเงินเดือน ส่วนส่วยอากรต่าง ๆ ต้องเก็บเข้าท้องพระคลังหลวงทั้งสิ้น และเมื่อเจ้ามหาพรหมสุรธาดาถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ ตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองนครน่านจึงถูกยุบเลิกแต่นั้นมา

การศึกษาวิจัยการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน ได้วิเคราะห์ในส่วนเนื้อหาของสาระสำคัญของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีเนื้อหาประวัติการก่อสร้างเมืองน่านและลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านตั้งแต่อดีตเริ่มแรกก่อสร้างเมืองจนมาถึงผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พร้อมกับการศึกษาเอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกพงศาวดารน่าน ประวัติเจ้าผู้ครองนครน่านและการสร้างบ้านเมือง มาประกอบในการวิเคราะห์เพื่อให้มีเนื้อหาที่มีความน่าเชื่อถือในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ ซึ่งได้ทำการวิเคราะห์พงศาวดารน่าน โดยแบ่งออกเป็นระยะของการวิเคราะห์พงศาวดารน่าน ประกอบเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์สามารถสรุปได้ตามแผนภาพ ดังนี้

^{๑๓๔} ราชกิจจานุเบกษา, ประกาศตั้งพระเจ้านครเมืองน่าน, (กรุงเทพมหานคร, ๒๔๔๖), หน้า ๖๑๐-๖๑๑.

แผนภาพ ๔.๒ แสดงองค์ความรู้เนื้อหาในคัมภีร์พงศาวดารน่าน

๔.๓ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

ในปัจจุบันหลักสูตรท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนตามบริบทของท้องถิ่นนั้น เนื้อหาองค์ความรู้โดยส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวกับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี อาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้เป็นสิ่งที่ควรได้รับการถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่ผู้เรียน ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจำเป็นต้องคำนึงถึงความถูกต้องและเหมาะสมถึงเนื้อหาและเรื่องราวที่เข้ากับบริบทในแต่ละท้องถิ่นที่จะพัฒนาขึ้นมาเป็นหลักสูตรเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ท้องถิ่น ทำให้มีการสร้างและกำหนดเนื้อหาได้อย่างยืดหยุ่นตามแต่สภาพของแต่ละท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรแกนกลางได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือจัดการเรียนการสอนให้ระดับกลุ่มผู้เรียนทั่วทุกภูมิภาคในประเทศไทย โดยมีเป้าหมายสุดท้ายที่ต้องบรรลุ คือ การให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติหรือคุณลักษณะร่วมบางประการที่เหมือนกันแต่อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นจริงของปัจจัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจในประเทศไทยนั้นย่อมมีความหลากหลายแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ ด้วยความแตกต่างหลากหลายของปัจจัยพื้นฐานดังกล่าวนี้ การจัดการเรียนการสอนให้กลุ่มผู้เรียนที่อยู่ในพื้นที่มีปัจจัยพื้นฐานแตกต่างกัน โดยใช้หลักสูตรแกนกลางเพียงอย่างเดียวจึงเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง

การวิจัยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น ผู้เชี่ยวชาญด้านการปริวรรตภาษาล้านนา ในวรรณกรรมท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร เพื่อให้มีหลักสูตรท้องถิ่นทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน โดยเป็นหลักสูตรที่สร้างการเรียนรู้ให้กับ

ผู้เรียนทางด้านประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นตนเอง ให้ผู้เรียนได้มีความรู้ความเข้าใจประวัติศาสตร์ของ จังหวัดน่านอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน ซึ่งเริ่มจากการก่อร่างสร้างเมืองน่าน ไปจนถึงการเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรสำคัญต่างๆ และการอยู่รอดของผู้คนในจังหวัดน่านในอดีตบทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญต่อจังหวัดน่าน เพื่อให้ผู้เรียนรู้ ได้ตระหนักถึงความสำคัญและความภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของจังหวัดน่าน สามารถนำความรู้เผยแพร่ให้แก่ผู้อื่นได้เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของสถานที่ต่างๆ ให้กับอนุชนคนรุ่นหลังได้เรียนรู้สืบต่อไป ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นกระบวนการของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจากการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ได้ดังนี้

๑) กระบวนการวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญพงศาวดารน่าน

ผู้วิจัยและคณะร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับ พงศาวดารน่านทั้งในส่วนของประวัติความเป็นมาสาระสำคัญของเนื้อหาที่ปรากฏใน คัมภีร์พงศาวดารน่าน ถึงเรื่องราวการก่อสร้างบ้านแปงเมืองลำดับเจ้าผู้ปกครองของน่านตั้งแต่อดีต เริ่มก่อตั้ง จนถึงเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญของการพัฒนาไปสู่หลักสูตรการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยผู้วิจัยและคณะได้วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร พงศาวดารน่านออกเป็น ระยะ หรือช่วงเวลาของการปกครองเมืองน่านทั้งที่ปกครองตนเองและเป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่นๆ

๒) กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านผู้วิจัยและคณะได้ดำเนินการจัดทำบน แนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่านแยกออกเป็นหน่วยของการ เรียนรู้ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ส่วนนำ เป็นส่วนที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน จากคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ถูก บันทึกลงเป็นอักษรภาษาล้านนา (ตัวเมือง) ทำการปริวรรตเป็นอักษรไทยกลาง พร้อมทั้งแปลเป็น สำนวนไทยกลางที่สามารถทำให้ผู้สนใจได้ศึกษาและรู้ความหมายของอักษรล้านนาที่ถูกบันทึกเอาไว้ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษา ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่สามารถเข้าใจ ได้ในปัจจุบัน ซึ่งในส่วนเนื้อหาของที่ถูกบันทึกไว้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งเมืองน่าน ลำดับเหตุการณ์สำคัญทาง ประวัติศาสตร์ที่อนุชนคนรุ่นหลังควรได้ศึกษาเรียนรู้ภูมิหลังของจังหวัดของตนเอง มีเนื้อหาที่เป็น สารประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านได้ปรากฏเรื่องราวในสมัยต่างๆ ทำให้ผู้เรียนรู้ได้ทราบ ความเป็นมาต่างๆ ในอดีตที่ผ่านมาเกี่ยวกับเจ้าผู้ครองนครน่าน และเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา อันมีการก่อสร้างพุทธสถาน สถานที่สำคัญต่างๆ เพื่อเป็นการสืบอายุของพระพุทธศาสนาให้ เจริญรุ่งเรือง รวมถึงได้มีการสร้างคัมภีร์ธรรมไบลาน ครั้งใหญ่ของนครน่านในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช การบูรณะซ่อมแซมพระธาตุแช่แห้งพระธาตุคูบ้านคูเมืองของจังหวัดน่านและการสร้างโบราณ

สถานที่สำคัญต่างๆ ในจังหวัดน่าน โดยมีกรอบการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยและคณะได้นำกรอบของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน กำหนดออกเป็นกรอบของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยมีกรอบของเนื้อหาแบ่งเป็นช่วงของระยะเวลาการปกครองเมืองน่าน ดังนี้

๑. เนื้อหาหลักสูตรในบทที่ ๑ การสร้างเมืองปัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ. ๑๙๙๒)

๒. เนื้อหาหลักสูตรในบทที่ ๒ เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๑๙๙๓-๒๑๐๑)

๓. เนื้อหาหลักสูตรในบทที่ ๓ เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘)

๔. เนื้อหาหลักสูตรในบทที่ ๔ เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๑)

๕. เนื้อหาหลักสูตรในบทที่ ๕ การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของเจ้าผู้ครองนครน่าน

การกำหนดเนื้อหาของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยและคณะได้รับความร่วมมือจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษาและวรรณกรรมของล้านนา รวมถึงผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรท้องถิ่นจากสำนักงานพื้นที่ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาพื้นที่จังหวัดน่าน ศึกษาวิเคราะห์จังหวัดน่านผ่านการปรึกษาหารือผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อกำหนดกรอบของเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

ส่วนที่ ๒ เป้าหมายและจุดเน้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยและคณะมีเป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรนี้ขึ้นมาเพื่อต้องการให้ผู้เรียนคือ นักเรียนและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่านได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความสำคัญของการก่อสร้างเมืองน่าน อดีตกาลของบ้านเมืองและการได้มาซึ่งความมีอิสรภาพของเมืองน่านก่อนจะมาเป็นจังหวัดน่านในปัจจุบัน ว่ามีเรื่องราวความเป็นมาที่ยาวนานของบรรพบุรุษ ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญ และเอกสารประกอบที่สำคัญและเชื่อถือได้ควบคู่ไปกับการสังเคราะห์จากหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยการนำเอาข้อมูลสารสนเทศที่ได้จากการปริวรรตคัมภีร์ใบลานพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ผ่านการเรียบเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลเป็นที่เรียบร้อยแล้ว รวมถึงการประมวลสภาพการศึกษาในปัจจุบันของหลักสูตรแกนกลางที่จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในจังหวัดน่าน การรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนักเรียนและเยาวชนจากสำนักงานพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาและมัธยมศึกษาจังหวัดน่าน พบว่าการศึกษาในปัจจุบันมุ่งจัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นผลทำให้ผู้เรียนและผู้ถ่ายทอดความรู้ได้ละเลยความรู้ที่เป็นประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ประกอบกับปัจจุบันยังมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงหลงเหลือให้ศึกษาเรียนรู้อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ถูกให้เป็นสถานที่ที่ผู้คนไม่สามารถเข้าใจและอธิบายได้ว่ามีความสำคัญและความเป็นมาอย่างไร เป็นผลทำให้การเรียนรู้ใน

ปัจจุบันถูกมองผ่านไปและน้อยคนที่จะมีความเข้าใจและรู้อย่างถ่องแท้เพราะเกิดจากความสนใจเป็น การเฉพาะบุคคลเท่านั้น

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน จึงเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นด้านความรู้ของ ผู้เรียน ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านเกิดเมือง นอนของตนเอง โดยมีเป้าหมายที่จะมุ่งให้ผู้เรียนได้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองและ สามารถบอกกล่าวถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าน และสถานที่สำคัญ ต่างๆที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันได้ถ่ายทอดความรู้โดยการเล่าเรื่องราวผ่านสถานที่สำคัญให้กับ อนุชนคนรุ่นหลังได้ ศึกษาเรียนรู้เกิดการตระหนักและรักในความเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดน่าน ไม่ หลงไปตามกระแสของโลกาภิวัตน์จนลืมรากเหง้าของตัวเอง

ส่วนที่ ๓ สารการเรียนรู้ท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นหลักสูตร ท้องถิ่นที่เกิดจากการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จากอักษรภาษา ล้านนามาเป็นภาษาไทยกลาง ในเนื้อหาของพงศาวดารน่านเป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงลำดับผู้ปกครอง เมืองน่าน เหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในเมืองน่านในช่วงระหว่างของการปกครอง รวมถึงการ ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ประกอบกับที่ผู้วิจัยและคณะได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารสำคัญต่างๆ นำมาประกอบและเทียบเคียงของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ เช่น หนังสือพื้นเมืองน่าน ของท่าน ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุรสวัสดิ์ อ่องสกุล เป็นต้น ทำให้มีเนื้อหาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีความ สมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น จึงได้กำหนดเอาประเด็นสาระสำคัญของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน ถอด ความออกมาเป็นสาระของการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยได้พิจารณาจากการ วิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดและสาระของการเรียนรู้แกนกลางตามหลักสูตรแกนกลางศึกษา ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่น นำมาเป็นกรอบของการ จัดทำสาระของการเรียนรู้รวมถึงสภาพบริบทของสังคมการเรียนรู้ในปัจจุบันและการเปลี่ยนแปลงของ เทคโนโลยี ที่ผู้เรียนในยุคปัจจุบันได้ไหลไปตามกระแสของเทคโนโลยีก็ตาม แต่หากใช้เป็นเครื่องมือ สื่อสารและสร้างสื่อมัลติมีเดียเพื่อเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้ และประวัติความเป็นมาของบ้านเมือง แล้วสามารถทำให้ผู้สนใจและผู้เรียนได้เข้าใจ เข้าถึงประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน ได้รวดเร็วยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยและคณะจึงได้กำหนดกรอบของสารการเรียนรู้ประวัติศาสตร์น่านออกเป็น ๕ บทตาม ระยะของการปกครองเมืองน่านในอดีตเพื่อถ่ายทอดให้กับผู้สนใจและผู้เรียนได้เข้าใจง่าย สามารถเกิด องค์ความรู้ ทักษะการเรียนรู้ เข้าใจถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์เมืองน่าน ตลอดจนการนำเสนอ ภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวทั้งในบทบาทจำลองและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์จริงที่ยังคง หลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นสาระการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน อัตลักษณ์ เอกลักษณ์เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนได้มีความรักและหวงแหนในมรดกทางสังคมของบรรพบุรุษที่สร้าง บ้านเมืองขึ้นมาให้ลูกหลานได้มีผืนแผ่นดินอาศัยอยู่ตราบจนถึงปัจจุบัน

ส่วนที่ ๔ การประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่มุ่งเน้นความรู้ทางประวัติศาสตร์น่านเป็นหลักสำคัญ ด้วยกรอบมาตรฐานคุณภาพการศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๕๑ มีเป้าหมายและจุดเน้นของกรอบหลักสูตรท้องถิ่นได้ให้การวัดผลประเมินผลความรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการและเครื่องมือที่มีความหลากหลายที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้ เพื่อให้ใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพของการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่น ผู้วิจัยและคณะได้กำหนดการประเมินคุณภาพของผู้เรียนตามเป้าหมายและจุดเน้นซึ่งเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่านพร้อมทั้งได้ระบุกลุ่มเป้าหมายและสาระการเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เพื่อให้เกิดการครอบคลุม สอดคล้องและเหมาะสมกับเป้าหมายโดยได้เน้นการถ่ายทอดความรู้แบ่งเป็นระดับ ดังนี้ ระดับประถมศึกษาจะมีจุดเน้นคือความรู้ทางประวัติศาสตร์น่านถ่ายทอดโดยการใช้สื่อมัลติมีเดีย รูปภาพ ภาพเคลื่อนไหว ทั้งภาพพื้นที่จริงและภาพวาดการ์ตูนเชิงประวัติศาสตร์ รวมถึงการจัดทัศนศึกษาในสถานที่ทางประวัติศาสตร์ใกล้บ้าน เพื่อให้สำนึกและสนใจและสะดวกแก่การศึกษาเรียนรู้ มีรูปแบบการประเมินความรู้ในลักษณะของการถามคำถามแบบปรนัยให้เลือกตอบ ใช้รูปภาพเป็นคำถามให้กับผู้เรียนสำหรับการประเมินความรู้ทางประวัติศาสตร์น่าน เพื่อประเมินผลการเรียนรู้ให้เป็นไปตามเป้าหมายของการเรียนรู้ ด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นผู้วิจัยและคณะได้กำหนดให้มีการถ่ายทอดความรู้ทางประวัติศาสตร์น่าน โดยกระบวนการเรียนรู้เพิ่มเติมในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมการถ่ายทอดเป็นรูปแบบของการบรรยายประกอบภาพ ใช้สื่อมัลติมีเดียประกอบการบรรยาย ภาพถ่ายสถานที่จริงทางประวัติศาสตร์น่านที่ยังคงหลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ ทั้งนี้ยังได้ร่วมมือกับกองการศึกษาองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านขับเคลื่อนโครงการเรียนรู้ถิ่นแผ่นดินเกิดจังหวัดน่าน ในรูปแบบของการนำผู้เรียนไปศึกษาสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริงที่ยังคงหลงเหลือให้ศึกษา ผ่านการบรรยายของวิทยากร มีกระบวนการประเมินความรู้ของผู้เรียนผ่านคำถามตอบในรูปแบบของปรนัยและให้ผู้เรียนได้บรรยายความรู้ที่ได้ศึกษามาเป็นรายละเอียดบุคคล เพื่อประเมินความรู้ตามเป้าหมายของการจัดหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านด้านความรู้ประวัติศาสตร์น่าน

๓) กระบวนการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยและคณะได้รับความร่วมมือจากผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และนักวิชาการท้องถิ่นได้ให้ความอนุเคราะห์คำแนะนำการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน จากวรรณกรรมพงศาวดารน่านฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ถูกบันทึกเป็นอักษรภาษาล้านนาทำการปริวรรตให้เป็นภาษาไทยกลางและสำนวนไทยกลางเพื่อสะดวกแก่การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์น่าน ทำให้สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นกรอบของหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน คณะผู้วิจัยได้รวบรวมสาระสำคัญและข้อมูลเนื้อ

หากของหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาเป็นรูปเล่มของหลักสูตรพร้อมทั้งให้ผู้ทรงคุณวุฒิได้ทำการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน จำนวน ๑๑ ท่าน ผ่านแบบตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่น ภาพรวมจากการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ปรากฏว่าจุดประสงค์ของหลักสูตรของหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ภาพรวมจากผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่ามีเหมาะสมสำหรับผู้เรียนตามระดับซึ่งในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนี้ได้กำหนดกลุ่มผู้เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาตอนปลายและมีมัธยมศึกษาตอนต้น โดยครอบคลุมในด้านของความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา การเห็นคุณค่าความสำคัญ การตระหนักรู้ ความภาคภูมิใจและสามารถเผยแพร่ความรู้ได้ ในส่วนของเนื้อหาหลักสูตรผู้วิจัยและคณะได้ทำการแบ่งเนื้อหาของหลักสูตรออกเป็นจำนวนห้าบท ซึ่งแต่ละบทจะเน้นในช่วงของระยะเวลาเป็นหลักเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นบริบทและสภาพของการปกครองของผู้ครองนครน่านในแต่ละช่วงสมัย ผลของการตรวจสอบเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๑๑ ท่านสรุปภาพรวมได้ว่าเนื้อหาที่กำหนดให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในด้านวิชาการสามารถให้ผู้เรียนได้เข้าใจได้ง่ายและเป็นเนื้อหาที่มีความจำเป็นต่อการศึกษาริเริ่มประวัติศาสตร์น่านเป็นอย่างยิ่ง การแบ่งช่วงระยะเวลาจะทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจถึงบริบทสภาพของการปกครองเมืองน่านในอดีตได้เป็นอย่างดี รวมถึงวัฒนธรรมต่างๆ ที่ถูกถ่ายทอดและรับมาจากการปกครองในแต่ละช่วงเวลาเป็นผลทำให้มีวัฒนธรรมประเพณีที่ต้งามมาจนถึงปัจจุบันนี้ ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้สืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรม การตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่านผลสรุปจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นทั้ง ๑๑ ท่านได้ให้ความเห็นว่ากิจกรรมของการเรียนรู้นอกจากจะมีการบรรยายประกอบภาพให้กับผู้เรียนในห้องเรียนแล้วควรจัดความร่วมมือกับกองการศึกษาองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ในการจัดโครงการเรียนรู้ถิ่นแผ่นดินเกิดจังหวัดน่านเพื่อเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมในรูปแบบของการทัศนศึกษานำผู้เรียนออกไปดูสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงหลงเหลือ เรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้หออัตลักษณ์ผ่านการบรรยายของวิทยากร เพื่อให้เกิดการซึมซับความรู้ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้เรียนทำให้มีความเหมาะสมในกิจกรรมการเรียนรู้ต่อกลุ่มผู้เรียนสามารถตอบจุดประสงค์ของหลักสูตรได้ ในส่วนของสื่อการเรียนการสอนในกรอบของหลักสูตรที่กำหนดไว้เป็นเนื้อหาบรรยายประกอบภาพ สื่อมัลติมีเดียและสถานที่ทางประวัติศาสตร์น่านจริงที่ยังคงหลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ผลจากการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ ภาพรวมพบว่าสื่อในการจัดการเรียนมีความเหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์ความต้องการของหลักสูตรที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ การก่อสร้างเมืองน่านลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านในแต่ละช่วงยุคสมัยรวมถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สามารถตอบจุดประสงค์ของหลักสูตรและกำหนดตัวชี้วัดได้อย่างเหมาะสมกับระดับของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี การประเมินผลการเรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่านมีกระบวนการประเมินในหลักสูตรประเมินการมีส่วนร่วมและการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนผลการตรวจสอบความเหมาะสมของการประเมิน

หลักสูตรจากผู้ทรงคุณวุฒิสรุปได้ว่า กรอบของการประเมินมีความสอดคล้องกับจุดประสงค์ของรายวิชาและมีตัวชี้วัดผลการเรียนรู้ของผู้เรียนเหมาะสมกับระดับของผู้เรียนทั้งสองระดับ ซึ่งเป็นการประเมินในด้านของความรู้ตามแบบของการประเมินความรู้ท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน

สรุป ภาพรวมของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผู้วิจัยและคณะได้ทำการวิเคราะห์และแยกประเด็นความสำคัญของส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นออกเป็นรายด้าน ซึ่งลำดับความสำคัญของแต่ละด้านดังนี้

๑. ด้านจุดประสงค์ของหลักสูตร จะเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมา คุณค่า ความสำคัญ ของหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่า และภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเองนำไปสู่ความรัก ห่วงแหน และเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒. ด้านเนื้อหาสาระ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมา ความหมาย คุณค่าความสำคัญ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเผยแพร่องค์ความรู้ของประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน

๓. ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน จะเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามลำดับขั้นตอนตามความเหมาะสมของเนื้อหา เช่น การบรรยาย การอภิปราย การทัศนศึกษา เป็นต้น โดยในการจัดกิจกรรมจะขึ้นอยู่กับเนื้อหาในหลักสูตรที่ครูผู้สอนมีหน้าเลือกวิธีสอนตามความเหมาะสมของวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในหลักสูตร

๔. ด้านสื่อการสอน พัฒนาให้เป็นสื่อในรูปแบบของมัลติมีเดีย รูปภาพ วีดีโอ สารคดี เช่น ภาพประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญ บุคคลสำคัญในทางประวัติศาสตร์ ภาพวาดการ์ตูนประกอบการบรรยาย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีใบความรู้ หรือใบงานประกอบการเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้ฝึกการเรียนรู้ด้วยตนเอง

๕. ด้านครูผู้สอน จะเป็นผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น และใช้ประสบการณ์ในการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน โดยวิธีการบรรยายควบคู่ไปกับการให้ผู้เรียนได้เห็นสภาพและบริบทสถานที่จริงที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ และคุณค่าทางจิตใจ

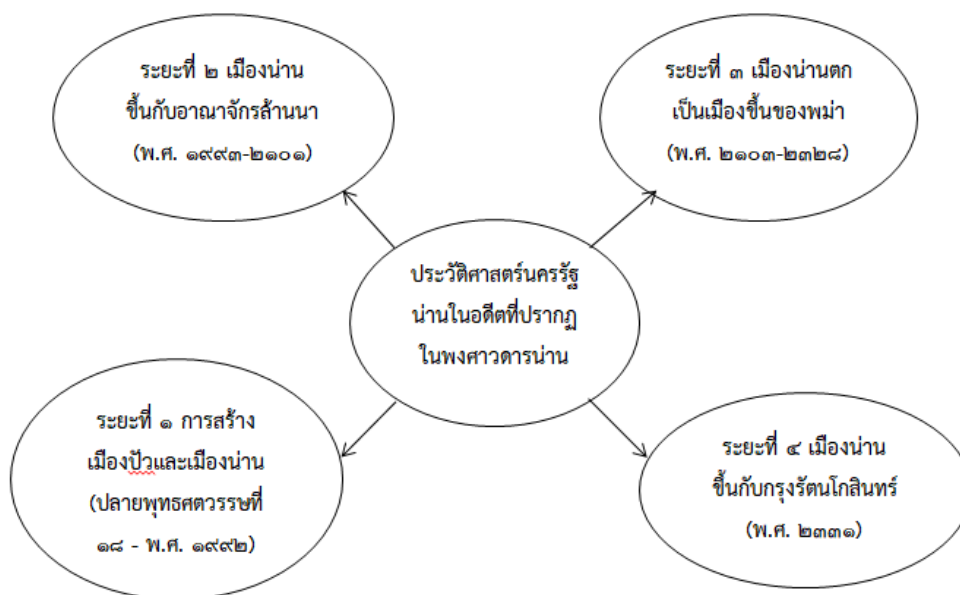
๖. ด้านแหล่งการเรียนรู้ จะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญเป็นหลัก โดยมีการเรียนรู้จากห้องเรียน ผ่านครูผู้สอนบรรยายภาพทางประวัติศาสตร์ประกอบ และสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริงที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้ศึกษาอยู่ในปัจจุบัน

๗. ด้านการประเมินผล วัดจากการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ประวัติ รู้ความหมายคุณค่าและความสำคัญ ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ สามารถบอกเล่าและเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับผู้อื่นได้รู้จัก

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

๔.๔.๑ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้ครั้งนี้เป็นการสังเคราะห์โดยนำสิ่งที่ทำการศึกษาทั้งหมดในการศึกษาเพื่อนำเสนอประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน นครน่าน มีความเป็นมาของการปกครองที่สืบทอดกันมา นับตั้งแต่ เมืองวรรณคร หรือเมืองพลัว (พั่ว หรือ ปั่ว) จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยนับตั้งแต่เป็นนครรัฐอิสระและเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่ พม่า กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่าน องค์ที่ ๖๓ เป็นผู้ปกครองที่ได้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลทรงมีพระราชประสงค์ให้เสนอหลวงราชสมภารได้ทำการรวบรวมและบันทึกประวัติความเป็นมาของนครน่าน จากเอกสารสำคัญทั้ง คัมภีร์ไบเบิล ปีสมาและการบอกเล่าของผู้คนในอดีตเพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพงศาวดารน่าน ไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการสร้างเมืองน่านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากประวัติศาสตร์การสร้างนครน่าน และการพัฒนานครรัฐขึ้นตามลำดับนั้น นักประวัติศาสตร์ได้กำหนดแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ตามการปกครองออกเป็น ๕ ยุค และเป็นไปตามการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเมือง และศูนย์กลางของการปกครองตามลำดับ ทั้ง ๕ ยุคนั้น ประกอบด้วย ยุคสร้างวรรณคร (เมืองพั่ว (ปั่ว) หรือเมืองพลัว) ยุคที่สอง คือ ยุคเวียงภูเพียงแซ่แห่ง ยุคที่สาม คือ ยุคเวียงใต้ ยุคที่สี่ ยุคเวียงเหนือ ยุคที่ห้า ยุคเมืองน่าน จนถึงปัจจุบันสภาพทั่วไปของนครน่านในด้านการเมือง การปกครอง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย คือ เป็นการปกครองแบบรัฐประเศราชโดยแต่ละเมืองจะมีเจ้าผู้ครองนครที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองพลเมือง นอกจากนี้แล้ว การขึ้นครองนครน่านหรือปกครองนครน่าน แม้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสยามแต่ในทางปฏิบัติแล้ว พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของสยาม มิได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของนครน่านโดยจะให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ในนครน่านคัดเลือกตัวเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ปกครองกันเอง ความเป็นเอกลักษณ์ของนครน่านที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ นับได้ว่า เป็นความภาคภูมิใจในวิถีการดำเนินชีวิตแต่ละชุมชน ที่นำมาซึ่งความรักสามัคคีที่เป็นแบบเครือญาติ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากความเป็นมาและสภาพทั่วไปของนครน่านที่มีความสัมพันธ์กับผู้เข้ามาปกครอง จึงมีความหล่อหลอมกลมกล่อมอย่างลงตัว และเหมาะสมตามยุคสมัยสืบมาสามารถสรุปเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพ ๔.๓ แสดงองค์ความรู้จากประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

สาระสำคัญของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีเนื้อหาประวัติการก่อสร้างเมืองน่านและลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านตั้งแต่อดีตเริ่มแรกก่อสร้างเมืองจนมาถึงผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พร้อมกับการศึกษาเอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกพงศาวดารน่าน ประวัติเจ้าผู้ครองนครน่านและการสร้างบ้านเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสรุปเป็นองค์ความรู้จากพงศาวดารน่าน โดยแบ่งออกเป็นระยะของการสร้างและปกครองเมืองน่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

ระยะที่ ๑ การสร้างเมืองปัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - พ.ศ. ๑๙๙๒) ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ มีเรื่องในลักษณะตำนาน กล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระญาณาคา ได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่าน และตั้งศูนย์กลางปกครองอยู่ที่ เมืองย่าง

ระยะที่ ๒ เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๑๙๙๓-๒๑๐๑) พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ แห่งนครเชียงใหม่มีความประสงค์จะครอบครองนครน่าน และแหล่งเกลือบ่อมาง ซึ่งอยู่ใกล้ลำน้ำมางที่หาได้ยากทางภาคเหนือ จึงจัดทัพยกมาตีนครน่านเมื่อตีได้สำเร็จจึงได้ผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนา

ระยะที่ ๓ เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘) นครน่านต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ด้วย

ระยะที่ ๔ เมื่อนำนานขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๑) เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาขอเป็นข้า
ขอขานทูลมากรุงรัตนโกสินทร์ นครน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ปกครองนครน่านมี
อำนาจสิทธิ์เด็ดขาดในการปกครองพลเมือง

๔.๔.๒ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

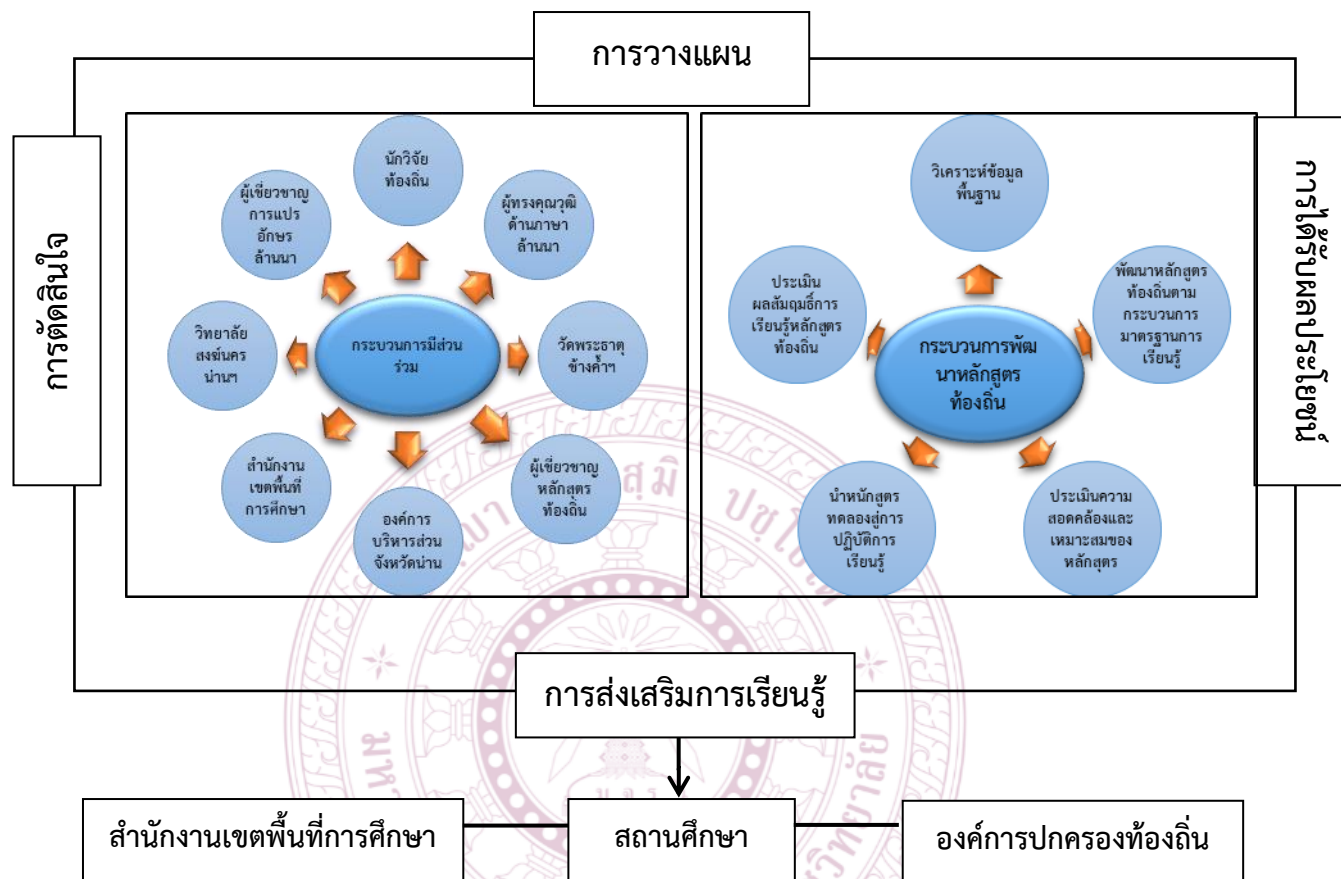
การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของทุก
ภาคส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผ่านหลักสูตรท้องถิ่นโดยมี
กระบวนการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกันตั้งแต่การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระ
ธาตุช้างค้ำวรวิหาร เอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์น่าน การปริวรรตคัมภีร์ใบลานอักษร
ภาษาล้านนาให้เป็นภาษาไทยกลางและสำนวนไทยกลางเพื่อให้อ่านเข้าใจง่ายต่อการศึกษาและ
วิเคราะห์ นำไปสู่การกำหนดเป็นกรอบขอบข่ายของเนื้อหาในการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน การพัฒนาหลักสูตรเรียนท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านมีกระบวนการหรือขั้นตอน
ต่างๆ ๓ ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ การวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญ จากพงศาวดารน่านทั้งในส่วนของประวัติศาสตร์
เป็นมาสาระสำคัญของเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พงศาวดารน่าน ถึงเรื่องราวการก่อสร้างบ้านแปงเมือง
ลำดับเจ้าผู้ปกครองของน่านตั้งแต่อดีตเริ่มก่อตั้ง จนถึงเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ ซึ่งเป็นข้อมูล
สำคัญของการพัฒนาไปสู่กรอบการหลักสูตรการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยได้วิเคราะห์ข้อมูลจาก
เอกสาร พงศาวดารน่านออกเป็นระยะ ช่วงเวลาของการปกครองเมืองน่านทั้งที่ปกครองตนเองและ
เป็นเมืองขึ้นของเมืองอื่น

ขั้นที่ ๒ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบบมีส่วนร่วมดำเนินการจัดทำ
บนแนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน
พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่านแยกออกเป็นหน่วยของการ
เรียนรู้ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบ่ง
ออกเป็นส่วนสำคัญ ๔ ส่วนคือ ส่วนนำ ส่วนเป้าหมายจุดเน้น ส่วนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ส่วนการ
ประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นที่ ๓ การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ด้วยการส่งเสริม
ผ่านหน่วยงานหลักสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น อาศัยความ
ร่วมมือในระดับนโยบายการจัดการศึกษา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับในการส่งเสริมการเรียนรู้
ระดับที่ ๑ ผ่านการส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่นผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นระดับนโยบาย
ของจังหวัดที่สามารถชี้แนวทางให้สถานศึกษาได้กำหนดเนื้อหาของการเรียนรู้ท้องถิ่น ระดับที่ ๒ ผ่าน
การส่งเสริมในสถานศึกษาด้วยการบูรณาการกับหลักสูตรพื้นฐานตามกรอบมาตรฐานการศึกษา โดย
ครูผู้สอนสามารถกำหนดสื่อการสอนและเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านผ่านสื่อใน
รูปแบบต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ระดับที่ ๓ ส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงาน
ท้องถิ่นที่มีเป้าหมายของการพัฒนาการศึกษาของจังหวัดน่านไปในกรอบทิศทางที่สอดคล้องกันด้วย

การบูรณาการเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารสุโขทัยของท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงอย่างมีประสิทธิภาพ ดังแผนภูมิภาพที่ ๔.๔

แผนภูมิภาพที่ ๔.๔ แสดงองค์ความรู้การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน ๒) เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน ๓) เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาเป็นการวิจัยแบบผสมผสาน(Mixed method research) ทั้งการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งจากการศึกษา การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สามารถ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ในการศึกษาได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

๕.๑.๒ ผลการการศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน

๕.๑.๓ ผลการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านจังหวัดน่าน

๕.๒ การอภิปรายผลการศึกษา พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการศึกษา

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ผลการศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

๑) ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์พงศาวดารน่านเกิดจากคำสั่งของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ ๖๓ พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้นและเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่างๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุดแล้วจดบันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์ภูคาสร้างที่อำเภอปัว ลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ รวมถึงมีเนื้อหาของคัมภีร์พงศาวดารน่านที่กล่าวถึงเรื่องการสร้างเมืองน่านการศึกสงครามสมัยต่างๆ ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุแช่แห้ง ความสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงรัตนโกสิน การสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ นิบาต นิยายต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน

๒) ผลการวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า นครน่าน มีความเป็นมาของการปกครองที่สืบทอดกันมา นับตั้งแต่เมือง วรนคร หรือเมืองพลัว (พั่ว หรือ ปั่ว) จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยนับตั้งแต่เป็นนครรัฐอิสระและเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่ พม่า กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่าน องค์ที่ ๖๓ เป็นผู้ปกครองที่ได้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลทรงมีพระราชประสงค์ให้แสนหลวงราชสมภารได้ทำการรวบรวมและบันทึกประวัติความเป็นมาของนครน่าน จากเอกสารสำคัญทั้งคัมภีร์ใบลาน ปับสาและการบอกเล่าของผู้คนในอดีตเพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพงศาวดารน่าน ไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการสร้างเมืองน่านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากประวัติศาสตร์การสร้างนครน่าน และการพัฒนานครรัฐขึ้นตามลำดับนั้น นักประวัติศาสตร์ได้กำหนดแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ตามการปกครองออกเป็น ๕ ยุค และเป็นไปตามการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเมือง และศูนย์กลางของการปกครองตามลำดับ ทั้ง ๕ ยุคนั้น ประกอบด้วย ยุคสร้างวรนคร (เมืองพั่ว (ปั่ว) หรือเมืองพลัว) ยุคที่สอง คือ ยุคเวียงภูเพียงแซ่แห่ง ยุคที่สาม คือ ยุคเวียงใต้ ยุคที่สี่ ยุคเวียงเหนือ ยุคที่ห้า ยุคเมืองน่าน จนถึงปัจจุบันสภาพทั่วไปของนครน่านในด้านการเมืองการปกครอง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย คือ เป็นการปกครองแบบรัฐประเทศราชโดยแต่ละเมืองจะมีเจ้าผู้ครองนครที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองพลเมือง นอกจากนี้แล้ว การขึ้นครองนครน่านหรือปกครองนครน่าน แม้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสยามแต่ในทางปฏิบัติแล้ว พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของสยาม มิได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของนครน่านโดยจะให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ในนครน่านคัดเลือกตัวเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ปกครองกันเอง ความเป็นเอกลักษณ์ของนครน่านที่สืบทอดมาจกบรรพบุรุษ นับได้ว่า เป็นความภาคภูมิใจในวิถีการดำเนินชีวิตแต่ละชุมชน ที่นำมาซึ่งความรักสามัคคีที่เป็นแบบเครือญาติ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากความเป็นมาและสภาพทั่วไปของนครน่านที่มีความสัมพันธ์กับผู้เข้ามาปกครอง จึงมีความหล่อหลอมกลมกล่อมเกลออย่างลงตัว และเหมาะสมตามยุคสมัยสืบมา

๕.๑.๒ ผลการศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน

๑) การศึกษาและปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย

จากการวิจัยพบว่า จากการวิจัยพบว่า การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน ๓ รูปแบบ คือ ๑) การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว ๒) การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น ๓) การปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ในการปริวรรตเนื้อหาคัมภีร์พงศาวดารน่านอาจจะมีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็จะต้องการสะกดคำ

แบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ เนื่องจากเมืองน่านในอดีตเคยได้เป็นเมืองขึ้นกับพม่า การปฏิวัติคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สามารถแปลเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ได้ว่า พงศาวดารน่านเป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านตั้งแต่เริ่มต้นตระกูลเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านจากพระยาภูคาปฐมต้นเจ้าผู้ครองเมืองน่านเรียงลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงยุคของผู้ครองเมืองน่าน การเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่ พม่า และกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกเหตุการณ์สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ตลอดจนการย้ายบ้านเมืองตามยุคสมัย การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างคัมภีร์ทางศาสนาเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้อยู่นาน เป็นต้น

๒) การศึกษาและแปลคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย

จากการวิจัยพบว่า การแปลคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย ใช้หลักการปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการศึกษา วิเคราะห์สาระสำคัญของเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสาระสำคัญที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน การกล่าวถึงลำดับของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทั้ง ๖๓ พระองค์ อาณาเขตของการปกครองที่มีความกว้างขวางจนอาจกล่าวได้ว่าน่านเป็นรัฐจารีตที่มีการปกครองเป็นของตนเอง บางช่วงของยุคสมัยอาจจะขึ้นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา พม่า กรุงรัตนโกสินทร์ แต่การปกครองอาณาจักรใหญ่ๆ ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองมีเฉพาะส่งเจ้าเมืองมาปกครองเป็นช่วงสมัย ทำให้เป็นคุณค่าของภาษาล้านนาที่ถือได้ว่าเป็นตัวกลางสำคัญในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นตัวกลางสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ ผ่านความประสงค์ของเจ้าเมืองน่านที่มีความศรัทธาต่อพระศาสนาเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังทำให้เห็นถึงบริบทและสภาพของบ้านเมืองและความเป็นอยู่ของประชาชนคนน่านในอดีต

๓) วิเคราะห์คุณค่าและองค์ความรู้ของคัมภีร์พงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า เนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีเนื้อหาประวัติการก่อสร้างเมืองน่านและลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านตั้งแต่อดีตเริ่มแรกก่อสร้างเมืองจนมาถึงผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พร้อมกับการศึกษาเอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกพงศาวดารน่าน ประวัติเจ้าผู้ครองนครน่านและการสร้างบ้านเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสรุปเป็นองค์ความรู้จากพงศาวดารน่าน โดยแบ่งออกเป็นระยะของการสร้างและปกครองเมืองน่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้ ระยะที่ ๑ การสร้างเมืองปัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ. ๑๙๙๒) ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีเรื่องในลักษณะตำนาน กล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระยาภูคา ได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่าน และตั้งศูนย์กลาง

ปกครองอยู่ที่ เมืองยาง ระยะที่ ๒ เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๑๙๙๓-๒๑๐๑) พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ แห่งนครเชียงใหม่มีความประสงค์จะครอบครองนครน่าน และแหล่งเกลือบ่อมาง ซึ่งอยู่ใกล้ลำน้ำมางที่หาได้ยากทางภาคเหนือ จึงจัดทัพยกมาตีนครน่านเมื่อตีได้สำเร็จจึงได้ผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนา ระยะที่ ๓ เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘) นครน่านต้องขึ้นตรงต่อการปกครองของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ด้วย ระยะที่ ๔ เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๑) เจ้าฟ้าอัครวรปัญญาขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงรัตนโกสินทร์ นครน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ปกครองนครน่านมีอำนาจสิทธิ์เด็ดขาดในการปกครองพลเมือง

๕.๑.๓ ผลการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านจังหวัดน่าน

๑) การศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

จากการวิจัยพบว่า หลักสูตรท้องถิ่น เกิดจากการสร้างหลักสูตรขึ้นใหม่หรืออาจเกิดจากการนำหลักสูตรท้องถิ่นเดิมที่มีอยู่ มาปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของท้องถิ่น โดยจะต้องเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในเนื้อหาที่ชุมชนเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญและเป็นประโยชน์กับประชากรในชุมชน สาระความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจะประกอบไปด้วยจุดประสงค์ของหลักสูตร เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมา คุณค่าความสำคัญ ของหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่า และภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเองนำไปสู่ความรัก ห่วงแหน และเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหาสาระ ได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมา ความหมาย คุณค่าความสำคัญ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเผยแพร่องค์ความรู้ของประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน กิจกรรมการเรียนการสอน จะเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามลำดับขั้นตอนตามความเหมาะสมของเนื้อหา เช่น การบรรยาย การอภิปราย การทัศนศึกษา เป็นต้น สื่อการสอน พัฒนาให้เป็นสื่อในรูปแบบของมัลติมีเดีย รูปภาพ วีดิโอ สารคดี ครูผู้สอน จะเป็นผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น และใช้ประสบการณ์ในการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน โดยวิธีการบรรยาย ควบคู่ไปกับการให้ผู้เรียนได้เห็นสภาพและบริบทสถานที่จริงที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องบันทึกไว้ และคุณค่าทางจิตใจ แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญเป็นหลัก โดยมีการเรียนรู้จากห้องเรียน ผ่านครูผู้สอนบรรยายภาพทางประวัติศาสตร์ประกอบ และสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริงที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้ศึกษาอยู่ในปัจจุบัน การประเมินผล วัดจากการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ประวัติ รู้ความหมายคุณค่าและความสำคัญ ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ สามารถบอกเล่าและเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับผู้อื่นได้รู้จัก

๒) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านมีกระบวนการมีส่วนร่วมที่สำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรสามารถแบ่งออกเป็น ๓ กระบวนการโดยกระบวนการแรกคือการวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญจากพงศาวดารน่าน ส่วนของประวัติความเป็นมาสาระสำคัญของเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พงศาวดารน่าน ถึงเรื่องราวการก่อสร้างบ้านแปงเมืองลำดับเจ้าผู้ปกครองของน่านตั้งแต่อดีตเริ่มก่อตั้ง จนถึงเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญของการพัฒนาไปสู่กรอบการหลักสูตรการเรียนรู้ กระบวนการที่สองคือการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบบมีส่วนร่วมดำเนินการจัดทำบนแนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่านแยกออกเป็นหน่วยของการเรียนรู้ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบ่งออกเป็นส่วนสำคัญ ๔ ส่วนคือ ส่วนนำ ส่วนเป้าหมายจุดเน้น ส่วนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ส่วนการประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น กระบวนการที่สามการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านภาพรวมจากการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ปรากฏว่าจุดประสงค์ของหลักของหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านภาพรวมจากผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่ามีเหมาะสมสำหรับผู้เรียนตามระดับซึ่งในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนี้ได้กำหนดกลุ่มผู้เรียนอยู่ในระดับประถมศึกษาตอนปลายและมัธยมศึกษาตอนต้น โดยครอบคลุมในด้านของความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมา การเห็นคุณค่าความสำคัญ การตระหนักรู้ ความภาคภูมิใจและสามารถเผยแพร่ความรู้ได้ มีเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเนื้อหาออกเป็นจำนวนห้าบท ซึ่งแต่ละบทจะเน้นในช่วงของระยะเวลาเป็นหลักเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นบริบทและสภาพของการปกครองของผู้ครองนครน่านในแต่ละช่วงสมัยทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจง่ายมีความจำเป็นต่อการศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์น่านเป็นอย่างดี

๓) การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ด้วยการส่งเสริมผ่านหน่วยงานหลักสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นอาศัยความร่วมมือในระดับนโยบายการจัดการศึกษา สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับในการส่งเสริมการเรียนรู้ ระดับที่ ๑ ผ่านการส่งเสริมหลักสูตรท้องถิ่นผ่านสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ซึ่งเป็นระดับนโยบายของจังหวัดที่สามารถชี้แนวทางให้สถานศึกษาได้กำหนดเนื้อหาของการเรียนรู้ท้องถิ่น ระดับที่ ๒ ผ่านการส่งเสริมในสถานศึกษาด้วยการบูรณาการกับหลักสูตรพื้นฐานตามกรอบมาตรฐานการศึกษา โดยครูผู้สอนสามารถกำหนดสื่อการสอนและเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม ระดับที่ ๓ ส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่นที่มีเป้าหมายของการพัฒนาการศึกษาของจังหวัดน่านไปในกรอบทิศทางที่สอดคล้อง

กันด้วยการบูรณาการเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารสู่โครงการการศึกษาของท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ตรงอย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๒ การอภิปรายผล

ในการอภิปรายผลผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยและอภิปรายข้อค้นพบใหม่จากการทำวิจัย ดังนี้

๕.๒.๑ จากผลการวิเคราะห์การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

จากผลการวิเคราะห์ คัมภีร์พงศาวดารน่านและเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ประกอบมีข้อค้นพบว่านครน่าน **ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน** เกิดจากความประสงค์ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ ๖๓ พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้นและเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่างๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุดแล้วจดบันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์กู่คาสร้างที่อำเภอปัว ลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ ๖๓ รวมถึงมีเนื้อหาของคัมภีร์พงศาวดารน่านที่กล่าวถึงเรื่องการสร้างเมืองน่านการศึกสงครามสมัยต่างๆ ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุแช่แห้ง ความสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ นิบาต นิภาย นิยายต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวอื่นๆ ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน มีประวัติความเป็นมาในการสร้างเมือง ดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ หลายแห่งมีทั้งที่บันทึกไว้ตรงกันบ้าง มีความแตกต่างและมีความขัดแย้งกันบ้าง ดังเช่น หนังสือพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่า นครน่านสร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๑๑ และยังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๘ ซึ่งจารึกในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ว่าด้วยการประดิษฐานรอยพระพุทธบาทไว้ที่เขาสุมณภู เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๓ และมีข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเมืองพลัว ปัจจุบันเรียกว่า อำเภอปัว เป็นชื่อของอำเภอหนึ่งในจำนวนสิบห้าอำเภอของจังหวัดน่าน การศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่านเป็นการศึกษาผ่านการวิเคราะห์คัมภีร์โบราณที่ถูกบันทึกด้วยอักษรภาษาล้านนา นำมาปริวรรตเพื่อถอดความให้ได้เนื้อหาสาระที่ถูกต้องแม่นยำ สอดคล้องกับ วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์^{๑๓๔} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โบราณเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิด” ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิดโดยศึกษาจากคัมภีร์โบราณจำนวน ๑ ผูก ๓๒ หน้าลาน ฉบับวัดคันธารมย์ อำเภอกระสังจังหวัดบุรีรัมย์ปรากฏชื่อผู้จารคือพระภิกษุเกียในปีพ.ศ. ๒๔๘๗ ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่าอักษรและอักษรวิธีในโบราณเป็นอักษรขอมรูปแบบอักษรคล้ายกับอักษรเขมรสมัยปัจจุบันแต่รูปแบบอักษรวิธีนั้นมีลักษณะหลายอย่างเหมือนกับอักษรวิธีในสมัยหลังพระนครวรรณกรรมสตราอภิธรรมกำเนิดน่าจะได้เค้าโครงเรื่องในส่วนพุทธประวัติมาจากคัมภีร์อัฐสาลินีและคัมภีร์ปฐมสมโพธิเนื้อหากล่าวถึงพุทธประวัติและหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรมแต่ในวรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิดมีการแต่งนิทานประกอบคำสอนเพิ่มขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายของเรื่องเพื่อให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้เห็นความสำคัญการสร้างกุศลกรรมดี

^{๑๓๔} วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์, “ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์โบราณเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิด”, สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗)

เพื่อให้ได้รับผลกระทบต่อนั้นลักษณะคาประพันธ์ในส่วนที่เป็นภาษาบาลีใช้รูปแบบร้อยกรองในส่วนภาษา
 เขมรแต่งเป็นร้อยแก้วการใช้ถ้อยคำสำนวนนั้นนิยมเล่นคำซ้อนและคำพ้องความหมายเป็นจำนวนมาก
 อีกทั้งนิยมใช้โวหารเพื่อดำเนินเรื่องรูปแบบการใช้ถ้อยคำสำนวนโดยเล่นคำจำนวนมากและการใช้
 โวหารเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่นักประพันธ์เขมรนิยมใช้ส่วนภาพสะท้อนจากวรรณกรรมนั้นสะท้อนให้
 เห็นในเรื่องค่านิยมความเชื่อประเพณีหลักคำสอนภาพสะท้อนจากวรรณกรรมส่วนใหญ่ล้วนเป็นเรื่อง
 ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น

การวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน นครน่าน มีความเป็นมา
 ของการปกครองที่สืบทอดกันมา นับตั้งแต่ เมืองวรรณคร หรือเมืองพลัว (พั่ว หรือ ปั่ว) จนถึงรัชสมัย
 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย
 นับตั้งแต่เป็นนครรัฐอิสระและเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่
 พม่า กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ซึ่งเป็นเจ้า
 ผู้ปกครองนครน่าน องค์ที่ ๖๓ เป็นผู้ปกครองที่ได้มีวิสัยทัศน์กว้างไกลทรงมีพระราชประสงค์ให้แสน
 หลวงราชสมภารได้ทำการรวบรวมและบันทึกประวัติความเป็นมาของนครน่าน จากเอกสารสำคัญทั้ง
 คัมภีร์ใบลาน ปับสาและการบอกเล่าของผู้คนในอดีตเพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพงศาวดารน่าน ไว้ให้
 อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการสร้างเมืองน่านจากอดีตจนถึง
 ปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันยังมีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษา
 เรียนรู้ นครน่านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองจากการปกครองแบบรัฐจารีตหรือรัฐศักดิ
 นา สู่การปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ ตามรูปแบบของสยาม จากประวัติศาสตร์การสร้างนครน่าน และ
 การพัฒนานครรัฐขึ้นตามลำดับนั้น นักประวัติศาสตร์ได้กำหนดแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ตามการปกครอง
 ออกเป็น ๕ ยุค และเป็นไปตามการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเมือง และศูนย์กลางของการปกครอง
 ตามลำดับ ทั้ง ๕ ยุคนั้น ประกอบด้วย ยุคสร้างวรรณคร (เมืองพั่ว (ปั่ว) หรือเมืองพลัว) ยุคที่สอง คือ
 ยุคเวียงภูเพียงแช่แห้ง ยุคที่สาม คือ ยุคเวียงใต้ ยุคที่สี่ ยุคเวียงเหนือ ยุคที่ห้า ยุคเมืองน่าน จนถึง
 ปัจจุบัน นครน่านเป็นนครรัฐอิสระมาตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองวรรณคร เป็นยุคเริ่มต้นของนครน่าน จนถึงปี
 พ.ศ. ๑๙๙๓ นครน่านได้ถูกเชียงใหม่โดยพระเจ้าติโลกราชยกกองทัพมาตีนครน่าน เจ้าอินตะแก่นท้าว
 พ่ายแพ้จึงหนีไปพึ่งเมือง นับแต่นั้นมานครน่านจึงเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาด้านตะวันออก
 เชียงใหม่ปกครองนครน่านในฐานะประเทศราช ต่อมาไม่นานก็รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโดย
 ทำการแต่งตั้งขุนนางจากเชียงใหม่ หรือโยกย้ายจากเมืองอื่นไปปกครองนครน่านแทนเชื้อสายเจ้านคร
 น่านคนเดิม สาเหตุมาจากนครน่านอยู่ติดกับอาณาจักรล้านช้างและญวน ทำให้เขตแดนด้านนี้ไม่
 ปลอดภัย ทำให้พระองค์ผนวกเอาดินแดนฝั่งนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาโดยให้นครน่านมี
 ฐานะเป็นเพียงเมืองหน้าด่านที่สำคัญด้านตะวันออกของอาณาจักรล้านนาไทย

นครน่านเป็นรัฐประเทศราชของสยามในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่มีอิสระในการปกครองตนเอง
 เช่น กรณีการบัญญัติกฎหมายใช้เป็นแนวทางในการปกครอง คือ กฎหมายอาณาจักรหลักคำออกใช้
 บังคับใน พ.ศ. ๒๓๙๕ และมีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๐๔ การแก้ไขกฎหมายทำแบบจารีต คือ ใช้
 วิธีออกกฎหมายใหม่แล้วบัญญัติต่อเติมเข้าไปโดยไม่ลบกฎหมายเดิม นอกจากนี้แล้ว นครน่านยังมี
 ระบบเงินตราใช้เป็นของตนเอง นั่นคือ เงินท่อน่าน และเงินเจียงน่าน สำหรับเงินเจียงนั้นจะมีอักษร
 ย่อ “น่าน” และ “นวน” เป็นตราประทับของเงินเจียงและยังมีการประทับตราของเจ้าเมือง และ

น้ำหนักของเงินด้วย สำหรับเงินเจียงน่านจัดอยู่ในกลุ่มเงินเจียงของอาณาจักรล้านนาด้วย ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ นครน่านเป็นรัฐอิสระมาเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่เริ่มสร้างนครน่านเป็นต้นมา แม้ว่าในห้วงระยะเวลาต่อมานครน่านขึ้นการปกครองกับสุโขทัย เชียงใหม่ อโยธยา ที่สำคัญก็คือ นครน่านสามารถดำรงความเป็นอิสระได้ดีกว่าหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนา อาจจะมาจากพื้นที่ของนครน่าน ไม่ใช่เป็นทางผ่านทัพหรือตำบลรวบรวมเสบียงและรวบรวมกำลังพล เช่น ในกรณีที่พม่าจะไปรบกับกรุงศรีอยุธยา จำเป็นต้องตีหัวเมืองล้านนาให้เรียบร้อยก่อน เพื่อเป็นตำบลส่งกำลังบำรุงด้านกำลังพล ด้านเสบียงอาหาร เช่นเดียวกันในกรณีของอยุธยา หากจะยกกองทัพขึ้นเป็นตีหัวเมืองของพม่าหรือล้านช้างก็จำเป็นต้องยึดพื้นที่หัวเมืองล้านนาเป็นที่ตั้งมั่นให้ได้ก่อน แม้แต่ในห้วงระยะเวลาที่อิทธิพลของชาติตะวันตก ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อสยามในขณะนั้น เช่น กรณีพิพาทต่าง ๆ ฝรั่งเศสกับสยามในพื้นที่ของลาว สยามจำเป็นต้องใช้พื้นที่หัวเมืองล้านนาเป็นที่ตั้งของตำบลส่งกำลังบำรุงทั้งกำลังพลของกองทัพและเสบียงอาหารเพื่อสนับสนุนการทัพของสยามมาโดยตลอดเช่นกัน ดังนั้น นครน่านไม่ใช่ทางผ่านของกองทัพพม่าและอยุธยาในห้วงระยะเวลาดังกล่าว หากมีการสู้รบกัน แม้ว่าจะยึดนครน่านได้ก็ตามยังคงให้นครน่านปกครองกันเอง แม้ว่าในบางครั้งผู้มีอำนาจปกครองใช้คนของตนเองมาทำการปกครองนครน่านก็ตาม ดังนั้น ความเป็นอิสระในการปกครองของนครน่านจึงมีมากกว่าหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา นครน่านถือว่าเป็นรัฐอิสระที่แตกต่างไปจากหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนา

สภาพทั่วไปของนครน่านในด้านการเมืองการปกครอง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนาไทย คือ เป็นการปกครองแบบรัฐประเศราช โดยแต่ละเมืองจะมีเจ้าผู้ครองนครที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองพลเมือง นอกจากนี้แล้ว การขึ้นครองนครน่านหรือปกครองนครน่าน แม้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสยามแต่ในทางปฏิบัติแล้ว พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ของสยาม มิได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของนครน่านโดยจะให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ในนครน่านคัดเลือกตัวเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ปกครองกันเอง

สำหรับเจ้าผู้ปกครองนครน่านจะมีอำนาจสูงสุดอย่างพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองแผ่นดินไม่ว่าจะเป็นด้านนิติบัญญัติ การบริหารราชการ การภาษี และการตุลาการ รัฐบาลสยามจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวใด ๆ นอกจากบังคับให้มีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ทุก ๓ ปี ในแบบเครื่องราชบรรณาการ และการจ่ายส่วยทรัพยากรประจำปี ซึ่งมักจะเป็นของสำคัญ เช่น ไม้สัก ครั่ง แร่ธาตุ ฯลฯ ซึ่งสยามหรือเมืองหลวงของสยาม คือ ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพมหานคร ก็จะได้มีการพระราชทานสิ่งของที่เป็นของหายากตอบแทนไปตามพระราชประสงค์ในลักษณะสินน้ำใจ รวมถึงการจัดกองทัพเข้าร่วมในยามศึกสงคราม นอกจากนั้น ให้หัวเมืองจัดการบริหารบ้านเมืองกันเองโดยมีเจ้านายร่วมกันให้คำปรึกษาและช่วยเจ้าผู้ปกครองนครน่านในด้านปกครองในลักษณะของเจ้าขุนห้าใบ อันได้แก่ เจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และรวมถึงเจ้าผู้ครองนครน่านด้วย เป็น ๕ คน แต่ละคนก็ได้รับหน้าที่ในการรับผิดชอบ คล้ายลักษณะของจตุสดมภ์แบบเวียง วัง คลัง นา ของสยามก่อนจะมีการปฏิรูปสยามในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการที่เป็นขุนนางต่าง ๆ ประมาณ ๓๒ คน เรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการ สอดคล้องกับ รัชชา

เลาหศิรินาถ^{๑๓๖} ศึกษาเรื่อง การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง: สิบสองพันนา พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๔๖๓ จากผลการศึกษาพบว่า การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนามีผลมาจากการแข่งขันทางการค้าและการเมือง ของอังกฤษและฝรั่งเศสทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน รวมทั้งการขยายอิทธิพลเข้ามาครอบครองสิบสองพันนาของจีน ซึ่งมีผลกระทบต่อการสลายตัวของรัฐจารีตของสิบสองพันนา ซึ่งรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนาเป็นรัฐที่มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขแบ่งเขตการปกครองเป็น ๑๒ เขต ในแต่ละเขตเรียกว่า พันนา ซึ่งมีโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละพันนาก่อออกจากกัน ซึ่งแต่ละพันนามีการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ โดยมีการยอมรับอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินที่สืบเชื้อสายมาจากพระญาเจ็งและการยอมรับจากจีนและพม่า ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนา และเมื่ออังกฤษและฝรั่งเศสเข้ามาแข่งขันการค้าและการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันทางการค้า และการเมือง ตามเส้นทางการค้าทางบกเพื่อติดต่อกับจีนที่ยู่นนาน การแข่งขันการค้าดังกล่าวมีผลกระทบต่อรัฐจารีตของสิบสองพันนา ซึ่งนำไปสู่การสลายตัวของรัฐแบบจารีตของสิบสองพันนา ผู้วิจัยเห็นว่าชาติฝรั่งเศสต้องการควบคุมสิบสองพันนาไว้ให้ได้เพื่อประโยชน์ทางการค้าเป็นหลักสำคัญ และใช้พื้นที่สิบสองพันนาเป็นเขตขยายอิทธิพลในการยึดลาวฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง รวมถึงลาวฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเวลาต่อมาด้วย

ในส่วนของเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่มีเนื้อหาประวัติการก่อสร้างเมืองน่านและลำดับของเจ้าผู้ครองนครน่านตั้งแต่อดีตเริ่มแรกก่อสร้างเมืองจนมาถึงผู้ครองนครน่านองค์สุดท้าย พร้อมกับการศึกษาเอกสารสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบันทึกพงศาวดารน่าน ประวัติเจ้าผู้ครองนครน่านและการสร้างบ้านเมือง ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสรุปเป็นองค์ความรู้จากพงศาวดารน่าน โดยแบ่งออกเป็นระยะของการสร้างและปกครองเมืองน่านที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังนี้

ระยะที่ ๑ การสร้างเมืองบัวและเมืองน่าน (ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ - พ.ศ. ๑๙๙๒) ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีเรื่องในลักษณะตำนาน กล่าวถึงชนกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพระญาภูคา ได้ครอบครองพื้นที่ราบตอนบนของจังหวัดน่าน และตั้งศูนย์กลางปกครองอยู่ที่ เมืองย่าง (เชื่อกันว่า คือ บริเวณริมฝั่ง ด้านใต้ของแม่น้ำย่างใกล้เทือกเขาตอยภูคาในเขตบ้านเสี้ยว หมู่ที่ ๗ ตำบลยม อำเภอน้ำฝาง จังหวัดน่าน) เพราะปรากฏร่องรอยชุมชนในภาพถ่ายทางอากาศลักษณะเป็นคุน้ำ คันดิน กำแพงเมืองซ้อนกันอยู่ ต่อมาพระญาภูคาได้ขยายอาณาเขตปกครองของตนออกไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยส่งราชบุตรบุญธรรม ๒ คน ไปสร้างเมืองใหม่ ทางตะวันออกฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ขุนนุ่นผู้พี่ไปสร้าง เมืองจันทบุรี (เมืองหลวงพระบาง) ทางใต้ให้ขุนฟองผู้น้อง ลงมาสร้างเมืองวรรณคร หรือเมืองบัว

^{๑๓๖} รัชชา เลาหศิรินาถ, การสลายตัวของรัฐแบบจารีตในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลาง: สิบสองพันนา พ.ศ. ๒๓๖๙-๒๔๖๓. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗)

ระยะที่ ๒ เมืองน่านขึ้นกับอาณาจักรล้านนา (พ.ศ. ๑๙๙๓-๒๑๐๑) พระเจ้าติโลกราช กษัตริย์ แห่งนครเชียงใหม่มีความประสงค์จะครอบครองนครน่าน และแหล่งเกลือบ่อมาง ซึ่งอยู่ใกล้ ลำน้ำมาง (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ่อเกลือ) ที่หาได้ยากทางภาคเหนือ จึงจัดทัพยกมาตีนครน่านเมื่อ ตีได้สำเร็จจึงได้ผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนา

ระยะที่ ๓ เมืองน่านตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า (พ.ศ. ๒๑๐๓-๒๓๒๘) นครน่านต้องขึ้นตรง ต่อการปกครองของพม่าที่เมืองเชียงใหม่ด้วย อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่พม่าปกครองหัวเมืองล้านนา และนครน่านอยู่นั้นพม่าต้องการที่จะควบคุมหัวเมืองล้านนาไว้ทั้งหมดโดยมีมังนรธาชื่อ ซึ่งปกครองอยู่ ที่เชียงใหม่ คอยสอดส่องและควบคุมการปกครองแทนกษัตริย์ของพม่าโดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง ของการปกครองและควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนาทั้งหมด

ระยะที่ ๔ เมืองน่านขึ้นกับกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๓๑) เจ้าฟ้าอัครธรรมาธิบดีขอเป็นข้า ขอบขันขันธ์มากรุงรัตนโกสินทร์ นครน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ปกครองนครน่านมี อำนาจสิทธิ์เด็ดขาดในการปกครองพลเมือง การขึ้นปกครองนครน่านแม้จะต้องได้รับความเห็นชอบ จากกรุงรัตนโกสินทร์ แต่โดยทางปฏิบัติแล้ว พระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงให้เจ้านายและ ขุนนางผู้ใหญ่ในนครน่านเลือกตัวเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่านกันเอง มิได้ทรงยุ่ง เกี่ยวกับกิจการภายใน และเจ้าผู้ปกครองนครน่านในชั้นหลังทุกพระองค์ ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการ ด้วยความเที่ยงธรรม มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ต่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี

๕.๒.๒ จากผลการวิเคราะห์การศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์พงศาวดารน่าน สามารถอธิบายได้ดังนี้

จากผลการศึกษาวิเคราะห์ การศึกษาและปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากอักษรล้านนา เป็นอักษรไทย การปริวรรต มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน ๓ รูปแบบ คือ ๑) การปริวรรตตาม รูปอักษรตัวต่อตัว ๒) การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น ๓) การปริวรรตคำใน ท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง การแปลคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ถูกบันทึกไว้บนใบลานด้วยอักษรภาษาล้านนา ให้เป็นอักษรไทยแล้วตรวจชำระให้ถูกต้องตามหลัก ของการเทียบเคียงอักษรไทยกับอักษรภาษาล้านนา ให้มีใจความคงเดิมตามแบบต้นฉบับของคัมภีร์ พงศาวดารน่าน ทั้งการสะกดและการใช้การปริวรรตอักษรภาษาล้านนาเป็นอักษรไทย การสะกดคำ อาจจะได้ตรงกับหลักของภาษาไทยโดยทั้งหมดเพื่อให้เห็นถึงคำเฉพาะท้องถิ่น ที่เป็นภาษาล้านนา ในการปริวรรตเนื้อหาคัมภีร์พงศาวดารน่านอาจจะมีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็ยังคงการสะกดคำ แบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ เนื่องจากเมืองน่านในอดีตเคยได้เป็นเมืองขึ้นกับ พม่า การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สามารถแปลเนื้อหาที่ถูก บันทึกไว้ได้ว่า พงศาวดารน่านเป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่านตั้งแต่เริ่มต้น ตระกูลเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านจากพระยาภูคาปฐมต้นเจ้าผู้ครองเมืองน่านเรียงลำดับเหตุการณ์ที่

สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงยุคของผู้ครองเมืองน่าน การเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่ พม่า และกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกเหตุการณ์สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ตลอดจนการย้ายบ้านเมืองตามยุคสมัย สอดคล้องกับ รัตน จันทร์ เทาว์^{๑๓๗} ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา” พบว่าอักษรที่ใช้ในการจาร หรือเขียน ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นอักษรธรรม บางภูมิภาคใช้ทั้งอักษรธรรมและอักษรไทยน้อยและมีวิธีการสะกดการันต์แตกต่างกัน หนังสือผูกใบลานไม่สมบูรณ์ ขำรดและตัวอักษรเลือนราง ไม่ชัดเจน ทำให้การอ่านลำบากมากยิ่งขึ้น เนื้อหาเกี่ยวกับยา ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกสูตรยาพื้นบ้านที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยโรคที่พบมากที่สุด ได้แก่ โรคไข้ต่างๆ อาการปวดเมื่อยตามร่างกายที่เกิดจากการทำงานหนักและโรคผิวหนัง ผื่นคัน รongลงมาได้แก่ โรคที่เกิดจากแมลงมีพิษกัดต่อย ตลอดจนวิธีบันทึกรักษาบาลแผลต่างๆ การปริวรรตใบลาน เอกสารที่เกี่ยวกับปริวรรตอักษรโบราณอีสาน เช่น อักษรไทยน้อย และอักษรธรรมนั้นมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนมากเป็นเอกสารประเภทหนังสือที่ใช้เรียน การอ่านใบลานอักษรธรรมและการสัมภาษณ์หมอยาที่มีประสบการณ์เพื่อเผยแพร่ลงในวารสาร ธรรม ทรรศน์ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น โดยเริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นต้นมา

ในส่วนของการศึกษาและแปลคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย การแปลคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย ใช้หลักการปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง เป็นการเทียบคำและสำนวนที่เป็นภาษาล้านนาให้เป็นคำและสำนวนภาษาไทยในปัจจุบัน เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการศึกษา วิเคราะห์สาระสำคัญของเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสาระสำคัญที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน การกล่าวถึงลำดับของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทั้ง ๖๓ พระองค์ อาณาเขตของการปกครองที่มีความกว้างขวางจนอาจกล่าวได้ว่าน่านเป็นรัฐจารีตที่มีการปกครองเป็นของตนเอง บางช่วงของยุคสมัยอาจจะเป็เมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา พม่า กรุงรัตนโกสินทร์ แต่การปกครองอาณาจักรใหญ่ๆ ไม่ได้เข้ามาแทรกแซงการปกครองมีเฉพาะส่งเจ้าเมืองมาปกครองเป็นช่วงสมัย ทำให้เป็นคุณค่าของภาษาล้านนาที่ถือได้ว่าเป็นตัวกลางสำคัญในการบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นตัวกลางสำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่ถูกบันทึกไว้ ผ่านความประสงค์ของเจ้าเมืองน่านที่มีความศรัทธาต่อพระศาสนาเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าเป็นหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่คนรุ่นก่อนได้เห็นความสำคัญของเรื่องราวในอดีตที่ควรบันทึกทำให้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์บ้านเมืองของตนเอง สอดคล้องกับ ตูลาภรณ์ แสน

^{๑๓๗} รัตน จันทร์ เทาว์, “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘).

ปรน^{๑๓๘} ได้วิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานวัดในเขตอำเภอแม่ทะจังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ในท้องถิ่นผู้สูงอายุเรื่องการอนุรักษ์เอกสารโบราณพบว่าควรตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญโดยเฉพาะคุณค่าทางองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมโดยการศึกษาค้นคว้าการทำรายงานการทำวิจัยตลอดจนการสำรวจดูแลการจัดเก็บรักษาเพื่อคงไว้เป็นมรดกของชาติสืบไปนอกจากนี้ควรมีการใช้ประโยชน์ในการแสดงพระธรรมเทศนาเทศมหาชาติประเพณีพิธีกรรม

การวิเคราะห์คุณค่าและองค์ความรู้จากพงศาวดารน่านสามารถกล่าวได้ว่า นครน่านเป็นนครรัฐอิสระมาตั้งแต่เริ่มสร้างเมืองวรนคร เป็นยุคเริ่มต้นของนครน่าน จนถึงปี พ.ศ. ๑๙๙๓ นครน่านได้ถูกเชียงใหม่โดยพระเจ้าติโลกราชยกกองทัพมาตีนครน่าน เจ้าอินตะแก่นท้าว พ่ายแพ้จึงหนีไปพึ่งเมืองนับตั้งแต่นั้นมานครน่านจึงเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาด้านตะวันออก เชียงใหม่ปกครองนครน่านในฐานะประเทศราช ต่อมาไม่นานก็รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโดยทำการแต่งตั้งขุนนางจากเชียงใหม่ หรือโยกย้ายจากเมืองอื่นไปปกครองนครน่านแทนเชื้อสายเจ้านครน่านคนเดิม สาเหตุมาจากนครน่านอยู่ติดกับอาณาจักรล้านช้างและญวน ทำให้เขตแดนด้านนี้ไม่ปลอดภัย ทำให้พระองค์ผนวกเอาดินแดนฝั่งนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาโดยให้นครน่านมีฐานะเป็นเพียงเมืองหน้าด่านที่สำคัญด้านตะวันออกของอาณาจักรล้านนาไทย

นครน่านเป็นรัฐประเทศราชของสยามในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ แต่มีอิสระในการปกครองตนเอง เช่น กรณีการบัญญัติกฎหมายใช้เป็นแนวทางในการปกครอง คือ กฎหมายอาณาจักรหลักคำออกใช้บังคับใน พ.ศ. ๒๓๙๕ และมีการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๐๔ การแก้ไขกฎหมายทำแบบจารีต คือ ใช้วิธีออกกฎหมายใหม่แล้วบัญญัติต่อเติมเข้าไปโดยไม่ลบกฎหมายเดิม นอกจากนี้แล้ว นครน่านยังมีระบบเงินตราใช้เป็นของตนเอง นั่นคือ เงินทอกล้าน และเงินเจียงน่าน สำหรับเงินเจียงน่านจะมีอักษรย่อ “น่าน” และ “นวน” เป็นตราประทับของเงินเจียงและยังมีการประทับตราของเจ้าเมือง และน้ำหนักของเงินด้วย สำหรับเงินเจียงน่านจัดอยู่ในกลุ่มเงินเจียงของอาณาจักรล้านนาด้วย ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้ นครน่านเป็นรัฐอิสระมาเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่เริ่มสร้างนครน่านเป็นต้นมา แม้ว่าในห้วงระยะเวลาต่อมา นครน่านขึ้นการปกครองกับสุโขทัย เชียงใหม่ อโยธยา ที่สำคัญก็คือ นครน่านสามารถดำรงความเป็นอิสระได้ดีกว่าหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนา อาจจะมาจากพื้นที่ของนครน่าน ไม่ใช่เป็นทางผ่านทัพหรือตำบลรวบรวมเสบียงและรวบรวมกำลังพล เช่น ในกรณีที่พม่าจะไปรบกับกรุงศรีอยุธยา จำเป็นต้องตีหัวเมืองล้านนาให้เรียบร้อยก่อน เพื่อเป็นตำบลส่งกำลังบำรุงด้านกำลังพล ด้านเสบียงอาหาร เช่นเดียวกันในกรณีของอโยธยา หากจะยกกองทัพขึ้นเป็นตีหัวเมืองของพม่าหรือล้านช้างก็จำเป็นต้องยึดพื้นที่หัวเมืองล้านนาเป็นที่ตั้งมั่นให้ได้ก่อน แม้แต่ในห้วงระยะเวลาที่อิทธิพลของ

^{๑๓๘} ศุภักษรณ์ แสนปรน, “การวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานวัดในเขตอำเภอแม่ทะจังหวัดลำปาง”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๘)

ชาติตะวันตก ทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อสยามในขณะนั้น เช่น กรณีพิพาทต่าง ๆ ฝรั่งเศสกับสยามในพื้นที่ของลาว สยามจำเป็นต้องใช้พื้นที่หัวเมืองล้านนาเป็นที่ตั้งของตำบลส่งกำลังบำรุงทั้งกำลังพลของกองทัพและเสบียงอาหารเพื่อสนับสนุนการทัพของสยามมาโดยตลอดเช่นกัน ดังนั้น นครน่านไม่ใช่ทางผ่านของกองทัพพม่าและอยุธยาในห้วงระยะเวลาที่ต้องรบกัน หากมีการสู้รบกัน แม้ว่าจะยึดนครน่านได้ก็ตามยังคงให้นครน่านปกครองกันเอง แม้ว่าในบางครั้งผู้มีอำนาจปกครองใช้คนของตนเองมาทำการปกครองนครน่านก็ตาม ดังนั้น ความเป็นอิสระในการปกครองของนครน่านจึงมีมากกว่าหัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา นครน่านถือว่าเป็นรัฐอิสระที่แตกต่างไปจากหัวเมืองอื่น ๆ ในล้านนา สำหรับเจ้าผู้ปกครองนครน่านจะมีอำนาจสูงสุดอย่างพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็นด้านนิติบัญญัติ การบริหารราชการ การภาษี และการตุลาการ รัฐบาลสยามจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวใด ๆ นอกจากบังคับให้มีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ทุก ๓ ปี ในแบบเครื่องราชบรรณาการ และการจ่ายส่วยทรัพยากรประจำปี ซึ่งมักจะเป็นของสำคัญ เช่น ไม้สัก ครั่ง แร่ธาตุ ฯลฯ ซึ่งสยามหรือเมืองหลวงของสยาม คือ ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพมหานคร ก็จะได้มีการพระราชทานสิ่งของที่เป็นของหายากตอบแทนไปตามพระราชประสงค์ในลักษณะสินน้ำใจ รวมถึงการจัดกองทัพเข้าร่วมในยามศึกสงคราม นอกจากนี้ ให้หัวเมืองจัดการบริหารบ้านเมืองกันเองโดยมีเจ้านายร่วมกันให้คำปรึกษาและช่วยเจ้าผู้ปกครองนครน่านในด้านปกครองในลักษณะของเจ้าขันห้าใบ อันได้แก่ เจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และรวมถึงเจ้าผู้ครองนครน่านด้วย เป็น ๕ คน แต่ละคนก็ได้รับหน้าที่ในการรับผิดชอบ คล้ายลักษณะของจตุสดมภ์แบบเวียง วัง คลัง นา ของสยามก่อนจะมีการปฏิรูปสยามในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการที่เป็นขุนนางต่าง ๆ ประมาณ ๓๒ คน เรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการ

๕.๓.๒ จากผลการวิเคราะห์การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน สามารถอภิปรายได้ ดังนี้

จากผลการวิเคราะห์การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านนั้น อภิปรายได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านนั้นต้องจัดทำบนแนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่านแยกออกเป็นหน่วยของการเรียนรู้ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ดังนี้ ๑) ส่วนนำ เป็นส่วนที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน จากคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ถูกบันทึกไว้เป็นอักษรภาษาล้านนา (ตัวเมือง) ทำการปริวรรตเป็นอักษรไทยกลาง พร้อมทั้งแปลเป็นสำนวนไทยกลางที่สามารถทำให้ผู้สนใจได้ศึกษาและรู้ความหมายของอักษรล้านนาที่ถูกบันทึกเอาไว้ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษา ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่สามารถเข้าใจได้ในปัจจุบัน ๒) เป้าหมายและจุดเน้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน มีเป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรนี้ขึ้นมาก็เพื่อต้องการให้ผู้เรียนคือ นักเรียนและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่านได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและ

ความสำคัญของการก่อสร้างเมืองน่าน อดีตกาลของบ้านเมืองและการได้มาซึ่งความมีอิสรภาพของเมืองน่านก่อนจะมาเป็นจังหวัดน่านในปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการสังเคราะห์จากหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน จึงเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นด้านความรู้ของผู้เรียน ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง ๓) สารการเรียนรู้ท้องถิ่น เนื้อหาของพงศาวดารน่านเป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงลำดับผู้ปกครองเมืองน่าน เหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในเมืองน่านในช่วงระหว่างของการปกครอง รวมถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา สารสำคัญของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน ถอดความออกมาเป็นสารของการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน โดยได้พิจารณาจากการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดและสาระของการเรียนรู้แกนกลางตามหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่น นำมาประกอบของการจัดทำสาระของการเรียนรู้รวมถึงสภาพบริบทของสังคมการเรียนรู้ในปัจจุบัน ๔) การประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นได้ให้กรอบของการวัดผลประเมินผลความรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการและเครื่องมือที่มีความหลากหลายที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้ เพื่อให้ใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาคุณภาพของการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่น โดยกำหนดการประเมินคุณภาพของผู้เรียนตามเป้าหมายและจุดเน้นซึ่งเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่านพร้อมทั้งได้ระบุกลุ่มเป้าหมายและสาระการเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เพื่อให้เกิดการครอบคลุม สอดคล้องและเหมาะสมกับเป้าหมายโดยได้เน้นการถ่ายทอดความรู้แบ่งเป็นระดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กนกวรรณ รุกขชาติ^{๑๓๙} ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ในศตวรรษที่ ๒๑ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพ จากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ ๒๑ ใน ๔ ด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมาย ด้านเนื้อหาและประสบการณ์ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผล เป็นการวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิคเดลฟาย กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์ ทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน และที่เป็นนักวิชาการ พร้อมทั้งผู้เชี่ยวชาญ ที่มีความรู้และประสบการณ์ ทางด้านการพัฒนาหลักสูตร จำนวน ๒๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถามที่พัฒนาโดยการถามผู้เชี่ยวชาญ ๓ รอบ ข้อมูลที่ได้วิเคราะห์หาค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ หลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ในศตวรรษที่ ๒๑ มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการจัดการต่อชีวิตและทรัพยากร ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิต สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และจะเป็นหลักสูตรที่ให้องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ไปจนถึงการประเมินผลเนื้อหาความรู้ จะเป็นเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้เรียน สอดคล้องกับชุมชนอย่างแท้จริงลักษณะการเรียน การสอนเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง บทบาทของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านวิธี

^{๑๓๙} กนกวรรณ รุกขชาติ, แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียน สายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ ๒๑. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาการศึกษาของโรงเรียน (กรุงเทพมหานคร:จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

คิด วิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านการเรียนการสอนมีการใช้สื่อที่เป็นของจริง สื่อที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริง การวัดและประเมินผลเป็นการประเมินจากการปฏิบัติได้จริง หลังจากเรียนรู้ไปแล้วสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ในเรื่องของผลการวิเคราะห์ผลการศึกษากการส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน นั้นสถานศึกษาเป็นกลไกสำคัญหลักในการส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนทั้งในส่วนของระดับนโยบายการศึกษาจังหวัดและผู้บริหารการถ่ายทอดองค์ความรู้จริง โดยสามารถสังเคราะห์ออกมาเป็นรูปแบบการส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านคือ การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นระดับเขตพื้นที่การศึกษาตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้กำหนดให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีหน้าที่ในการบริหารจัดการศึกษาและพัฒนาสาระของหลักสูตรการศึกษา ให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งมีหน้าที่ในการพัฒนางานด้านวิชาการร่วมกับสถานศึกษาในส่วนของการจัดทำกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นในระดับเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อให้สถานศึกษานำไปจัดรายละเอียดของเนื้อหา ที่มีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสภาพของสถานศึกษา และนำไปสู่การปฏิบัติเรียนรู้จริง ซึ่งบริบทของเขตพื้นที่การศึกษาของจังหวัดน่านมีสภาพแวดล้อมทางชุมชนและสังคมที่มีรากฐานของวัฒนธรรมประเพณีและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมากมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่น่าสนใจและศึกษาเรียนรู้ในท้องถิ่นของตนเอง ดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ ซึ่งมีองค์ประกอบของคณะกรรมการอันประกอบด้วยศึกษานิเทศก์ ครู ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ประสบการณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เช่นมีความรู้เกี่ยวกับการก่อตั้งเมืองน่าน ประวัติศาสตร์สถานที่สำคัญของบ้านเมืองและมีความรู้เรื่องของสาระสำคัญเนื้อหาในพงศาวดารน่าน ลำดับของเจ้าผู้ปกครองนครน่านเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในอดีตของเมืองน่านและความสัมพันธ์กับอาณาจักรต่างๆ รวมถึงมีความรู้ด้านจิตวิทยาการพัฒนาผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร การเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ได้ร่วมกันส่งเสริมสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านให้เหมาะสม ทันสมัย เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนในเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีความสอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้ การศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างแท้จริง การส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นในระดับสถานศึกษา สถานศึกษาเป็นหน่วยงานในระดับปฏิบัติการที่จำเป็นต้องนำกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ที่สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเป็นผู้จัดนำไปสู่การปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้ท้องถิ่นของตนเองเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้มีความรัก ความผูกพัน และมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูลกรอบสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ว่าควรอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ใด ชั้นปีไหนบ้างที่จะต้องจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และจะจัดทำเป็นรายวิชาพื้นฐานหรือรายวิชาเพิ่มเติม จากนั้นจึงร่วมกันพิจารณากำหนดเนื้อหาองค์ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านอย่างเหมาะสม ให้สอดคล้องกับบริบทและจุดเน้นของสถานศึกษาและสภาพของชุมชน ซึ่งอาจจะจัดทำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเป็นช่วงชั้นหรือเป็นชั้นปีใดก็ได้การนำสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นไปจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้ผู้เรียนนั้นสถานศึกษาหรือครูผู้สอนสามารถนำไปวางแผนจัดประสบการณ์ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเองในกลุ่มสาระการเรียนรู้ ให้บรรลุมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ตามโครงสร้างของ

หลักสูตรสถานศึกษาที่กำหนดโดยครูผู้สอนสามารถดำเนินการได้หลายลักษณะ เช่น จัดทำรายวิชาเพิ่มเติม ซึ่งครูผู้สอนอาจจัดทำรายวิชาที่เป็นสาระการเรียนรู้พื้นฐาน หรือรายวิชาที่เป็นสาระการเรียนรู้เพิ่มเติม ของสถานศึกษานั้นๆก็ได้ในการจัดทำครูผู้สอนอาจปรับปรุงพัฒนารายวิชาที่มีอยู่เดิม หรือจัดเป็นรายวิชาใหม่เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพบรรลุตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้และระดับชั้นนั้น รวมถึงการสอดแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้พื้นฐานโดยปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริมหรือบูรณาการในรายวิชาต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การเรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนเองตามมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ และระดับชั้นนั้นๆ ทั้งนี้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนอาจเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์เมืองน่านมาบรรยาย หรือนำนักเรียนออกไปเรียนรู้สภาพจริงในท้องถิ่นและสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ก็จะเป็นการทำให้ผู้เรียนได้มีความสนใจและมีความสำคัญต่อผู้เรียนเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ยังสามารถดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่นร่วมกับหน่วยงานในท้องถิ่น ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านได้มีวิสัยขององค์กรคือ “น่านหนึ่งเดียว” โดยมีเนื้อหาในความหมายของน่านหนึ่งเดียวคือ น่านน่าอยู่ น่านน่ากิน น่านน่าเที่ยว น่านน่าเรียน และน่านน่าธรรม โดยเฉพาะน่านน่าเรียนมีเป้าประสงค์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวของคนน่าน มีการบริหารทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และวิชาชีพ เพื่อให้สังคมจังหวัดน่านเป็นสังคมเรียนรู้ตลอดชีวิต องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านมีกลุ่มงานที่มีขอบเขตความรับผิดชอบด้านการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่ดำเนินการส่งเสริมและขับเคลื่อนด้านการศึกษาร่วมกับท้องถิ่นของจังหวัดน่าน ซึ่งการขับเคลื่อนการส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน มีความสอดคล้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ทางผู้วิจัยและคณะได้ประสานความร่วมมือกับกองการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ในการขับเคลื่อนโครงการเรียนรู้ถิ่นแผ่นดินเกิดจังหวัดน่าน โดยการนำเอาเนื้อหาสาระสำคัญในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เข้าไปสอดแทรกและกำหนดเป็นกรอบขอบข่ายของเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่นโครงการเรียนรู้ถิ่นแผ่นดินเกิด ในกิจกรรมของหลักสูตร เป็นลักษณะของกิจกรรมถามตอบในหัวข้อประวัติศาสตร์เมืองน่าน เวียงภูเพียงแช่แห้งในรูปแบบของการบรรยายสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริงผ่านวิทยากรผู้ทรงความรู้ โดยทางกองการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน จัดกิจกรรมในลักษณะของการพาผู้เรียนไปเรียนรู้สถานที่จริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้สัมผัสประสบการณ์การเรียนรู้ตรงมิ่งบประมาณสนับสนุนให้กับผู้เรียนได้ออกไปเรียนรู้นอกห้องเรียน ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของสถานศึกษาที่มีความประสงค์จะจัดการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ในการบูรณาการกับรายวิชาของหลักสูตรแกนกลางตามมาตรฐานการศึกษาที่ยังขาดงบประมาณและยานพาหนะสำหรับพาผู้เรียนไปศึกษาเรียนรู้ในสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริง ในการจัดการเรียนการสอนเป็นกระบวนการสื่อสารความรู้ และสเปกตรัม ทักษะ ความคิดเห็นตลอดจนเจตคติที่ทำให้หลายวิธี ด้วยกระบวนการถ่ายทอดโดยใช้เครื่องมือมีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นเอาผู้เรียนเป็นสำคัญ ให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้ คุณธรรมจริยธรรม มีค่านิยมที่พึงประสงค์และสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้โดยปกติสุข จึงมีความจำเป็นจะต้องพัฒนาศักยภาพความสามารถของผู้เรียนอย่างเต็มที่เพื่อให้มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน สามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง การนำองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นผ่านรูปแบบการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่น จะทำให้ผู้เรียนได้ตระหนักรู้และเกิดความภาคภูมิใจ

ในเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในท้องถิ่นของตนเองซึ่งจะสามารถทำให้เกิดกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑. ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้

๑. ควรนำผลการวิจัยนี้ได้เผยแพร่ ในรูปของการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม จัดพิมพ์ลงตามสื่อต่างๆ เช่น เว็บไซต์ หนังสือ วารสาร นิตยสาร ในรูปของบทความวิชาการ

๒. หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่นของจังหวัดน่านในด้านของประวัติศาสตร์น่าน ควรนำไปเป็นเอกสารประกอบการพิจารณา การดำเนินการในการนำกระบวนการจัดการด้านการพัฒนาการศึกษาท้องถิ่นให้ครอบคลุมทุกพื้นที่จัดการศึกษา

๓. ควรให้ชุมชนที่มีแหล่งสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้ศึกษาทำความเข้าใจ ในประวัติความเป็นมาของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญกับชุมชน สามารถบรรยายให้กับผู้ที่สนใจศึกษาและนักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง รวมถึงสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผ่านรูปแบบสื่อตามยุคสมัย

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

๑. ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปต่อยอดงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ ถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืนต่อไป

๒. สามารถนำผลการวิจัยมาต่อยอดทางการศึกษา ด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่นผ่านสื่อตามยุคสมัย ตลอดจนนำไปศึกษาเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นที่ได้รับการพัฒนาแล้ว เพื่อเกิดกระบวนการและองค์ความรู้ใหม่ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ

กรมศิลปากร, เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗.

กรมศิลปากร, เมืองน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ, กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ชวนพิมพ์. ๒๕๓๗.

กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑: จารึกกรุงสุโขทัย ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ ณ สุสานวัดราชธานี จังหวัดสุโขทัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. ๒๕๑๕.

กรมศิลปากร, ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑๐ พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ ๙, พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๗.

กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๗), กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖.

กรมวิชาการ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๕๐.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : ส.เอเชียเพรส. ๒๕๔๓.

กาญจนา แก้วเทพ, เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน, กรุงเทพมหานคร : มายด์พับบลิชชิง. ๒๕๓๘.

โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บริษัทบริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.

เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล, แรกสร้างพระนคร, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามความรู้, ๒๕๕๒.

ฉันท ชาติทอง. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : เพชรเกษมการพิมพ์. ๒๕๕๐.

จินตวิทย์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๗.

จารุวรรณ ธรรมวัตร, วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน, มหาสารคาม : โรงพิมพ์สิรินธรออฟเซต, ๒๕๓๘.

จินตวิทย์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๕๗.

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์. การพัฒนาหลักสูตร : หลักการแผนปฏิบัติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อัสสัมเพรส. ๒๕๕๕.

ตรี อมาตยกุล, เมืองเหนือและเมืองใต้, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์. ๒๕๑๓.

ถวิลวดี บุรีกุล, เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการธิการการพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา เรื่อง “การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ”, กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชน : การตัดสินใจที่ดีกว่าโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วม, นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑.

ทวิวงศ์ ศรีบุรี, สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา,พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ เล่ม ๑, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๖.

ทงศ์ศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, หลักการพัฒนาชุมชน, ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.

นิคม ชมพูหลง. การสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ (ฉบับปรับปรุง). มหาสารคาม : หน่วยศึกษานิเทศก์ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดมหาสารคาม. ๒๕๔๒.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ข้อควรพิจารณาบางประการ, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๓.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ร้าไทยเพรส, ๒๕๕๐.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

นิยม สองศรีโย และคณะ, พงศาวดารน่าน, น่าน : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อิงค์เบอร์รี่, ๒๕๕๖.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง, นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๒.

บัณฑิต อ่อนคำ, ๖๐ ปีบัณฑิต อ่อนคำ ยิ่งนานยิ่งมั่นคง พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สามเสนการพิมพ์. ๒๕๓๘.

ปรีดี โชติช่วง และคณะ, การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรการพิมพ์, ๒๕๓๖.

ประเวศ วะสี, การสร้างภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนา, กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๐.

ปกรณ ปิรายกร, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, มปป.

พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ (อบอุ้น), นวัตกรรมการเรียนรู้ คน ชุมชน และการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร :โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม
ราชกุมารี, วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน,ประชุมพงศาวดาร ภาค ๑๐ เรื่อง ราชวงศ์ปกรณ์
พงศาวดารเมืองน่าน, น่าน: โรงพิมพ์น่านออฟเซต, ๒๕๕๗.

ระวี ถาวร บรรณาธิการ, การติดตามระบบนิเวศอย่างมีส่วนร่วม : บทเรียนปัจจุบันสู่ทิศทางใน
อนาคต, ปทุมธานี : บริษัท ดุมายเบส จำกัด, ๒๕๔๙.

ราชกิจจานุเบกษา,ประกาศตั้งพระเจ้านครเมืองน่าน,กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรี
และราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๔๖.

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, หลักรัฐศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์, ๒๕๕๓.

วิพันธุ์ ชมะโชติ,บันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ “แผ่นดินที่หายไป” ประวัติศาสตร์จารึกด้วยน้ำตาความ
สูญเสียที่คนทั้งชาติต้องขมขื่น, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อนิเมทกรุ๊ป, ๒๕๕๑.

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น : สถานที่ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : บริษัทเซ็นเตอร์
ดิสคัฟเวอรีจำกัด. ๒๕๕๒.

วิจารณ์ พานิช, การจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร: สถาบันการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๘.

วีระศักดิ์ เครือเทพ, เครือข่าย : นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในแนว
ระนาบเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการปฏิบัติงานและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ,
กรุงเทพมหานคร : ซีโน ดีไซน์. ๒๕๕๐.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ,นิทานโบราณคดี, กรุงเทพมหานคร: สำนัก
พิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๑๖.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พงศาวดารเรื่องไทยรบพม่า (พิมพ์ครั้งที่
๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยควอลิตี้บุคส์ , ๒๕๐๖.

สร้อยดี อ่องสกุล, พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด, เชียงใหม่: โรงพิมพ์วนิดาการพิมพ์. ๒๕๖๑.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน, เอกถัณณ์น่าน, เชียงใหม่ : ดาวคอมพวกราฟิค. ๒๕๕๙.

สนธยา พลศรี, การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โอ.
เอส.พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๖.

สายันต์ ไพเราะญจิตร, การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร:
โครงการหนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

สำลี ทองธิว. การศึกษากับความเข้มแข็งของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนาหลักสูตร
ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
, ๒๕๕๔.

สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนส์โตร์. ๒๕๔๘.

สุทธิย์ อาภากร (อบอูน) เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

เสถียร ลายลักษณ์,ผู้รวบรวม “กฎเสนาบติกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครอง
มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. ๑๑๙” เล่มที่ ๑๗,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์
,๒๔๗๗.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐,
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๑.

ศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน
กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิเอเชีย, ๒๕๕๒.

ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่
๔, ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗.

อุดม เขียววงศ์. หลักสูตรท้องถิ่น ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการเรียนรู้.กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร.
๒๕๔๕.

อรรถัย กักพล และฉัตรระวี ปรีสุทธิญาณ, บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้านความโปร่งใส
และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน, กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓.

อรุณี เวียงแสง และคณะ, การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม, กรุงเทพมหานคร : พิษณุ
ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘.

อัมพร ชำรงลักษณ์ บรรณาธิการ, การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance)การ
บริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน,เล่าเรื่องวรรณกร, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์,๒๕๔๙.

องค์การคำครุสภา,ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ เล่ม ๑๐,กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภา,๒๕๐๗.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน,สารานุกรมจังหวัดน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพ
รัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสฉลองพระชนมายุ ๕ รอบ เมื่อวันที่ ๒
เมษายน ๒๕๕๔,กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์,๒๕๕๔.

(๒) บทความในวารสารและงานวิจัย

กฤษฎา ศรีธรรมมาและคณะ, “การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาโบราณ”,
รายงานการวิจัย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม,
๒๕๕๒.

ไกรสร เพ็ญกุล และคณะ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ.
รายงานวิจัยกรมทรัพยากรน้ำ : กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๑

ตุลาภรณ์ แสนปรน, “กรณีวิเคราะห์คัมภีร์โบราณวัดในเขตอำเภอแม่ทะจังหวัดลำปาง”, รายงานการ
วิจัย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๘.

ปัทมา สุปกาปิง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, วารสารสำนักวิจัยและพัฒนา, กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑.

พระสุธีวรालังการ (สมคิด สิริคุตโต), “ศึกษาวิเคราะห์นิพนธ์ในคัมภีร์ล้านนา”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มณีนภา ชุตติบุตร, “แนวทางการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเรียนการสอน”, วารสารหมู่บ้าน, ๗(๘๗): ๕; ธันวาคม, ๒๕๓๘.

รัตนา จันทรเทวาร์, “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา”, รายงานการวิจัย, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์, “ การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องสัตราภิธรรมกำเนิด”, สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

ศักดิ์ชัย เกียรติวนิชินทร์, “ภูมิปัญญาไทยพัฒนาไทย”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ๓๗(๔) : ๗-๑๑ เมษายน – พฤษภาคม, ๒๕๔๒.

สมคิด สุขเอิบ, “ การศึกษาตู้และหีบเก็บคัมภีร์ใบลานเพื่ออนุรักษ์และพัฒนารูปแบบและโครงสร้างทางศิลปกรรมโดยชุมชนมีส่วนร่วมในจังหวัดยโสธร”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๑.

สมศักดิ์ ลือราช, ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓), ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๙.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท. รายงานการวิจัย, กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘.

๒. ภาษาอังกฤษ

Alter, Catherine, and Hage, Jerald, **Organization Working Together** , California : Sage. 1993.

Davis Keith, **Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior**, New York : Mc Graw –Hill Book Co, 1972.

Davis Keith, **Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior**, New York : Mc Graw – Hill Book Co, 1972.

Erwin, Williams, **Participation Management : Concept, Theory and Implementation**, At lanta, Ga : Georgia State University Press, 1976.

- Godgrey K.B. and J. Clarke, **The Tourism Development Handbook : A Practical Approach to Planning and Marketing**, London : Cassell.2000.
- Goldsmith , Stephen and William D. Eggers, **Governing by Networks : The New Shape of the Public Sector**, Washington, D.C. : Brookings Institution Press.2004.
- Helene Heyd and Andreas Neef, **International Food policy Research Institute 2033 K Street, N.W.Washington, D.C. 2006 U.S.A.** December 2004.
- Koontz & others, **Essential of management**, New York : Mc Graw-Hill, 1986.
- Putti Joseph M, **Management : A Functional**, Singapore : Mc Graw-Hill, 1987.
- Murphy, Tourism : **A Community Approach**, New York : Methuen.1992.
- Smith Joanna and Priscilla Wohlsstatter, **Understanding the Different Faces of Partnering**, California : Sage.1993.
- White, Alastair T, **The community A Discussion of the Agreement Community Participation**, Current issue and Lesson Learned, USA. : The United Nations Childrens Fund, 1982.
- WHO and UNICEF, **Report of The International Conference on Primary Health Care**, NewYork : N.P.Press, 1981.

ภาคผนวก ก
หนังสือรับรองการวิจัยในมนุษย์

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๑๕๑/๒๕๖๖

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
(Nan Chronicle : History of Development and Development
Towards Learning of Nan Community)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800766062

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

ผู้วิจัยหลัก: ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม

เอกสารที่พิจารณาพบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๖
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๖
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๖
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๖๖

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๐ เมษายน ๒๕๖๖

หมายเลขใบรับรอง: ว.๑๕๑/๒๕๖๖

วันที่ให้การรับรอง: ๑๐ เมษายน ๒๕๖๖

วันหมดอายุใบรับรอง: ๑๐ เมษายน ๒๕๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๑๕๑

๑๐ เมษายน ๒๕๖๖

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม / นักวิจัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาเครื่องมือการวิจัยของท่าน โดยให้มีการแก้ไขปรับปรุง/เพิ่มเติมเอกสาร ตามเอกสารแนบ

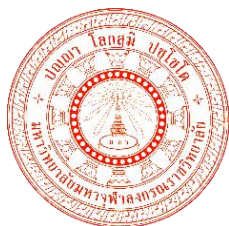
จึงเจริญพรมาทูลเกล้าฯ และดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ
เรื่อง การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์

การวิจัยเรื่อง การศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน แบ่ง
 แนวทางการสัมภาษณ์ออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

ตอนที่ ๑ สัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

ตอนที่ ๑ สัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ - ฉายา/นามสกุล.....
 อายุ.....
 วุฒิการศึกษา.....
 ตำแหน่งหน้าที่.....
 สังกัดองค์กร.....
 ประสบการณ์การทำงานในตำแหน่งปัจจุบัน (จำนวนปี).....
 วัน/เวลาที่สัมภาษณ์.....
 สถานที่.....
 เบอร์โทรศัพท์.....

ตอนที่ ๒ สัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

๒.๑ ท่านเห็นว่าการบันทึกประวัติศาสตร์น่าน ในรูปแบบของวรรณกรรมพงศาวดารน่านนั้น
 ได้มีความเป็นมา เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านเห็นว่ามีเหตุผลใดบ้าง ถึงได้มีการบันทึกประวัติศาสตร์น่านในรูปแบบของ
วรรณกรรมพงศาวดารน่าน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ท่านเห็นว่าวรรณกรรมพงศาวดารน่านได้กล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่าน
อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านเห็นว่าวรรณกรรมพงศาวดารน่านมีความสำคัญอย่างไรต่อการศึกษาประวัติศาสตร์
ของจังหวัดน่าน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ ท่านเห็นว่าหากจะมีแนวทางใดที่จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์น่าน
จากวรรณกรรมพงศาวดารน่าน นี้

.....

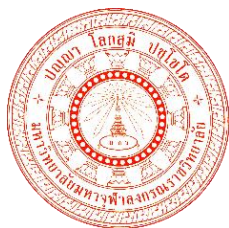
.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ในการให้ความอนุเคราะห์การสัมภาษณ์

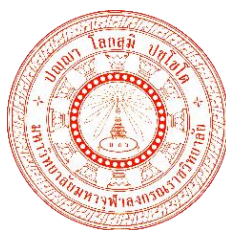
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
แบบสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ
เรื่อง การปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน

คำชี้แจง : แบบสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

แบบสนทนากลุ่มชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาเรื่อง “การปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน” จากผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรภาษาล้านนาและวรรณกรรมท้องถิ่นน่าน เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์น่านที่ปรากฏในพงศาวดารน่าน ซึ่งข้อมูลทั้งหมดนี้จะถูกรวบรวมและทำการวิเคราะห์นำเสนอเป็นองค์ความรู้ในภาพรวมของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน ต่อไป

ลำดับ	ประเภทข้อมูล	ประเด็นสนทนากลุ่ม	สรุปผลการสนทนากลุ่ม	ข้อสังเกต
๑	การใช้อักษร	๑. การใช้อักษรในการบันทึกพงศาวดารน่าน นั้นท่านเห็นว่ายากง่ายของการใช้อักษรในการบันทึกอย่างไร ๒. อักษรที่ใช้ในการบันทึกพงศาวดารน่าน มีความเหมือนหรือแตกต่างจากอักษรแบบเรียนภาษาล้านนาโดยทั่วไปอย่างไรบ้าง ๓. อักษรที่ใช้ในการบันทึกพงศาวดารน่าน มีความยากง่ายอย่างไรต่อการปริวรรต ๔. ปัญหาอุปสรรคของการใช้อักษรในการบันทึกพงศาวดารน่านเป็นอย่างไร		
๒	สำนวน	๑. สำนวนที่ใช้ในการบันทึกพงศาวดารน่าน มีสำนวนเป็นอย่างไรบ้าง		

		๒. การใช้สำนวนในการบันทึกพงศาวดาร น่ามีความยากง่ายอย่างไรบ้าง ๓. สำนวนที่ใช้ในการบันทึกพงศาวดารน่า มีผลต่อการปริวรรตหรือไม่อย่างไร		
๓	การถอดใจความ	๑. การถอดใจความของบันทึกพงศาวดาร น่ามีความยากง่ายอย่างไรบ้าง ๒. ปัญหาอุปสรรคของการถอดใจความเป็น อย่างไร		
๔	การเทียบคำล้านนา กับภาษาไทยกลาง	๑. ท่านเห็นว่าการเทียบคำภาษาล้านนา กับภาษาไทยกลางมีความยากง่ายอย่างไรต่อ การปริวรรต ๒. ท่านใช้หลักการวิธีการใดในการเทียบคำ ภาษาล้านนาภาษาไทยกลาง ๓. ท่านเห็นว่าการเทียบคำมีปัญหาอุปสรรค ใดบ้าง		
๕	เนื้อหาในวรรณกรรม	๑. ในวรรณกรรมพงศาวดารโดยภาพรวมมี เนื้อหาอย่างไรบ้าง ๒. เนื้อหาวรรณกรรมพงศาวดารน่า กล่าวถึงประวัติศาสตร์น่าอย่างไร ๓. ท่านเห็นว่าสามารถแยกประเภทของ เนื้อหาในวรรณกรรมพงศาวดารน่าได้ หรือไม่อย่างไร		

**แบบประเมินหลักสูตร
หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
(สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ)**

คำชี้แจง แบบประเมินหลักสูตรฉบับนี้มี 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ประเมินหลักสูตร

ตอนที่ 2 การประเมินเกี่ยวกับความเหมาะสมของหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
โดยแบ่งออกเป็น 5 ด้านคือ

ด้านบริบท ได้แก่ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร โครงสร้างหลักสูตร สารการเรียนรู้

ด้านปัจจัยนำเข้า ได้แก่ สื่อการเรียนรู้

ด้านกระบวนการ ได้แก่ การวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ด้านผลผลิต ได้แก่ ผลการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียน

ด้านผลกระทบ ได้แก่ การยอมรับของชุมชน

ตอนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ประเมินหลักสูตร

ชื่อ – สกุล (ผู้เชี่ยวชาญ).....

ตำแหน่ง.....

ความเชี่ยวชาญด้าน.....

วุฒิการศึกษา.....

ประสบการณ์การทำงาน.....ปี

สถานที่ทำงาน.....

ตอนที่ 2 การประเมินเกี่ยวกับความเหมาะสมของหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเห็นของท่าน

รายการ	ระดับความเหมาะสม				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1.) ด้านบริบท					
1. มีความชัดเจน เข้าใจง่าย					
2. มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน					
3. ส่งเสริมผู้เรียนด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะกระบวนการ					
4. ส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์น่าน					
5. ส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ท้องถิ่นน่าน					
6. โครงสร้างหลักสูตรประกอบด้วย หน่วยการเรียนรู้ มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สาระสำคัญของการเรียนรู้					
7. ชื่อหน่วยการเรียนรู้มีความชัดเจน ครอบคลุมมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด และสาระสำคัญของการเรียนรู้					
8. มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สาระการเรียนรู้มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันเหมาะสม					
9. สาระการเรียนรู้ครอบคลุมทั้งด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัยและทักษะพิสัย					
10. กำหนดการประเมินตามสภาพจริง สอดคล้องกับมาตรฐานการเรียนรู้					
11. กิจกรรมการเรียนรู้สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด					
12. การประเมินสะท้อนคุณภาพผู้เรียนตามมาตรฐานการเรียนรู้ และตัวชี้วัด					
ด้านปัจจัยนำเข้า					
1. มีเอกสารหลักสูตร					
2. มีการใช้แหล่งการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างเพียงพอและเหมาะสม					
3. มีสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน					
4. มีวัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเหมาะสม					

5. จำนวนเนื้อหาเวลาเรียนอย่างเหมาะสม					
ด้านกระบวนการ					
1. เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร					
2. ชุมชนให้ความร่วมมือในการวางแผนการจัดการศึกษา					
3. แผนการสอนสอดคล้องกับหลักสูตร					
4. ฝึกให้ผู้เรียนได้วางแผนและศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง					
5. กิจกรรมการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะในศตวรรษที่ 21 - ทักษะด้านเนื้อหาและการปฏิบัติ - ทักษะด้านการเรียนรู้ - ทักษะด้านสารสนเทศ					
6. กิจกรรมการเรียนการสอนส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สร้างสรรค์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามบริบทร่วมสมัย					
7. ชุมชนและโรงเรียนสนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้านมีบทบาทในกระบวนการจัดการเรียนรู้					
8. การวัดและประเมินผลเหมาะสมตามกิจกรรม					
9. การวัดและประเมินผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์					
10. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล					
11. ใช้รูปแบบการประเมินผลตามสภาพจริง					
ด้านผลผลิต					
1. ผู้เรียนสามารถปฏิบัติกิจกรรมโครงงานกลุ่มร่วมกัน					
2. ผู้เรียนสามารถสร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามบริบทร่วมสมัยได้					
3. ผู้เรียนเห็นคุณค่าของประวัติศาสตร์น่าน					
4. โรงเรียน/นักเรียน มีส่วนร่วมในกิจกรรม					
5. หลักสูตรเป็นที่ยอมรับของชุมชน					

ตอนที่ 3 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ค
ภาพประกอบการวิจัย

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์น่าน และผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมอักษรล้านนา
ให้ข้อมูลความสำคัญ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

พระมหาปิยะ ชีร์กูโร และ อาจารย์นิยม สองสีโย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์น่าน และผู้เชี่ยวชาญ
วรรณกรรมอักษรล้านนาให้ข้อมูลความสำคัญ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านประวัติศาสตร์น่าน และผู้เชี่ยวชาญวรรณกรรมอักษรล้านนา
ให้ข้อมูลความสำคัญ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประวัติศาสตร์น่านที่ปรากฏในบันทึกพงศาวดารน่าน
ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประวัติศาสตร์น่านที่ปรากฏในบันทึกพงศาวดารน่าน
ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประวัติศาสตร์น่านที่ปรากฏในบันทึกพงศาวดารน่าน
ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้หลักการ
ปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวรรณกรรมท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้หลักการ
ปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องประชุมวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

ทำการปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรภาษาล้านนา
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

ทำการปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรภาษาล้านนา
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

อาจารย์นิยม สองศรีโย ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมและอักษรภาษาล้านนา ทำการตรวจพิสูจน์
การปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรภาษาล้านนา
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

อาจารย์เกษม ศิริรัตนพิริยะ ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมและอักษรภาษาล้านนา ทำการตรวจ
พิสูจน์การปริวรรตอักษรภาษาล้านนา ณ ห้องเรียนหลักสูตรประกาศนียบัตรภาษาล้านนา
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ร่วมพิจารณาร่างหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน ณ ห้องประชุมศูนย์บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ร่วมพิจารณาร่างหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน ณ ห้องประชุมศูนย์บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ร่วมพิจารณาร่างหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน ณ ห้องประชุมศูนย์บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ร่วมพิจารณาร่างหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน ณ ห้องประชุมศูนย์บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้ท้องถิ่น ร่วมพิจารณาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้
พงศาวดารน่าน ณ ห้องประชุมศูนย์บริการวิชาการทางพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์นครน่านฯ

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน ในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ณ
ห้องประชุมเทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน ในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียน ในการเรียนรู้หลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน
ณ ห้องประชุมเทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

พงศาวดารน่าน: ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน
 NAN CHRONICLE: HISTORY OF DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT
 TOWARDS LEARNING OF NAN COMMUNITY

ฐิติพร สะสม
 Thitiporn Sasom
 อนันต์ จิตอารี
 Anan Jitaree
 สิริชัย อุ่นสวน
 Sittichai Unsaun

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน, ประเทศไทย.
 Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nan Buddhist College, Thailand.
 Email: nanthai6309@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน 2) ปรีวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน 3) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการศึกษา ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิเชี่ยวชาญด้านปรีวรรตและแปลภาษาล้านนา ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาหลักสูตรของพื้นที่ปฐมศึกษาน่าน ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่นน่าน จำนวน 7 รูป/คน ผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาหลักสูตรจำนวน 6 ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่น จำนวน 5 ท่าน เครื่องมือการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์พงศาวดารน่าน เกิดจากความประสงค์ของ พระเจ้าน่านองค์ที่ 63 พระองค์ทรงได้มอบหมายให้แสนหลวงราชสมภาร เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่าง ๆ ให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุด แล้วจดบันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนา 2) การปรีวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีรูปแบบการปรีวรรต 3 รูปแบบ คือ 1. การปรีวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว 2. การปรีวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น 3. การปรีวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ในการปรีวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย ใช้หลักการปรีวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง 3) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการพัฒนาหลักสูตรจากองค์ความรู้ของการปรีวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้มีเนื้อหาเหมาะสมกับผู้เรียน โดยมีกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสามารถแบ่งออกเป็น 3 กระบวนการ คือ 1) วิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญจากพงศาวดารน่าน 2) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน 3) ตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

คำสำคัญ: พงศาวดารน่าน, ประวัติพัฒนาการ, ชุมชนน่าน

Abstract

This research aims to 1) Study the history and foundation of the Nan Literary Chronicle. 2) Transliterate and analyze the Nan Literary Chronicle. 3) Develop the study of the Nan Chronicle's local curriculum, which uses mixed-method research that consists of qualitative, documentary, and action research. Moreover, the key informants of this study including the experts, who are experts in Lanna language translation, experts in developing the curriculum of the Nan Primary Education Area, experts in Nan local history, seven people, and experts in curriculum development, six people, also five experts in examining the local curriculum. Data collection tools include in-depth interviews, small group meetings, and the model of operating in developing the local curriculum; data has been analyzed by using descriptive means.

The research results found that 1) The history and foundation of recording the Nan Chronicles was created by the will of King Suriyapongpharitdet, The 63rd King of Nan, who assigned Saen Luang Ratchasomphan to compose and compile from various Palm-leaf manuscripts in order to get the full complete content, then took notes written in Dhamma Lanna script. 2) The transliterate of the Nan Chronicles has three forms of variation: 1) Variation according to the letter-by-letter form. 2) Variation of native letters according to the sounds in the local language. 3) Variation of local words to match words of the Thai official language. The transliteration of the Nan Chronicles from Lanna Thai into the Thai official language uses the principle of changing local words to match words in the Thai official language. 3) Developing a local curriculum for learning Nan Chronicles is the development of a curriculum that arises from the knowledge of the transliterate of the Nan Chronicles through the analysis process and synthesized content to be appropriate for students; the curriculum development process can be divided into three processes: 1) analyze the main content and essences from the Nan Chronicles, 2) develop the local curriculum for learning the Nan Chronicles, 3) check the local curriculum for learning

Keywords: Nan Chronicle, Development of history, Nan community.

บทนำ

จังหวัดน่านมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา ซึ่งวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนด้านเหนือและตะวันออก ซึ่งเป็นรอยต่อกับประเทศลาว มีภูเขาในเขตอำเภอบ่อเกลือ เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในจังหวัด คือมีความสูงถึง 2,079 เมตร และมีดอยภูคาในเขตอำเภอบัว เป็นยอดเขาที่สำคัญของจังหวัด มีความสูง 1,980 เมตร ส่วนพื้นที่ราบจะอยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัด และตามลุ่มน้ำต่าง ๆ แหล่งน้ำที่สำคัญของจังหวัดคือแม่น้ำน่าน ซึ่งมีต้นกำเนิดทางตอนเหนือของ

จังหวัด แล้วไหลลงไปยังเขื่อนสิริกิติ์ในจังหวัดอุตรดิตถ์ และบรรจบกับแม่น้ำปิงที่จังหวัดนครสวรรค์ เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ ยังมีลำน้ำสาขาต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ ลำน้ำสา ลำน้ำว่า ลำน้ำสมุน ลำน้ำปัว ลำน้ำยาว ลำน้ำยาง ลำน้ำแหง เป็นต้น มีพื้นที่กว้างใหญ่ พื้นที่เต็มไปด้วยภูเขาสูง สลับซับซ้อน ทั้งยังมีประชากรหลายชาติพันธุ์ (ชลดา สังวร, 2553) นับว่าเป็นดินแดนของความหลากหลายอีกแห่งหนึ่งของประเทศ นานถือได้ว่าเป็นนครรัฐในหุบเขาพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา มีที่ราบลุ่มแม่น้ำนานทางตอนบนขนาดเล็ก เป็นตอน ๆ ในลักษณะแนวยาวทิศเหนือ-ใต้ขนาน โดยเทือกเขาผีปันน้ำทางตะวันตก และเทือกเขาหลวงพระบางทางตะวันออก ที่ราบแบ่งได้เป็นสองตอน คือตอนเหนือเป็นที่ราบขนาดเล็ก ต้นแม่น้ำนานเป็นที่ตั้งของเมืองปัว และที่ราบตอนล่างอันเป็นตั้งของเมืองนานซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์กว่า สามารถติดต่อค้าขายกับเมืองทางใต้ได้อย่างสะดวก นอกจากนี้ นานยังมีที่ราบขนาดเล็กอีกหลายแห่งกระจายตัวในหุบเขาอีกด้วย

จังหวัดนาน เมืองนาน มีที่มาของชื่อปรากฏในตำนานพระอัมภาคว่า “นันทสุวรรณนคร” ในตำนานเก่า ๆ เรียกเมืองนานอีกคำหนึ่งว่า “กาวนาน” ต่อมามีการเรียกชื่อเมืองนานว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครนาน” ที่มาของชื่อเมืองนาน มาจากชื่อแม่น้ำนาน อันเป็นที่ตั้งของเมืองที่อยู่บนสองฟากฝั่งแม่น้ำนาน ชื่อของเมืองนาน ได้ปรากฏในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ตั้งแต่แรกตั้งเมืองใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำนาน ซึ่งเรียกเมืองแห่งนี้ว่า “เมืองนาน” เมืองนาน แม้จะมีการเรียกว่า “นันทบุรี” หรือ “นันทบุรีศรีนครนาน” ซึ่งใช้กันในทางราชการในสมัยโบราณ และศุภอักษรนาม นันทบุรี เป็นนามที่ไพเราะ และมีความหมายมงคลนาม แต่ก็มีหลายพยางค์และเรียกยาก จึงกลับมานิยมเรียก นามเมืองตามเดิมว่า “เมืองนาน” ตลอดจนถึงปัจจุบัน (จังหวัดทหารบกนาน, 2552) เมืองนาน ในอดีตเป็นนครรัฐเล็ก ๆ ก่อตัวขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำนาน และแม่น้ำสาขา ในหุบเขาทางตะวันออกของภาคเหนือ

ด้วยสภาพภูมิประเทศของจังหวัดนาน ถึงจะเป็นเมืองเล็ก ๆ แต่มากด้วยอารยธรรมที่เก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเอง ในอดีตจังหวัดนานถือได้ว่าเป็นนครรัฐที่มีการปกครองโดยเจ้าผู้ครองนครนาน สืบเชื้อสายมาแต่ต้นตระกูล มีรูปแบบการปกครองและกฎหมายปกครองเป็นของตนเอง ที่เรียกกันว่ากฎหมายอาณาจักรหลักคำ จังหวัดนานนั้นมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนาน มีลำดับชั้นการปกครองทั้งที่เคยตกอยู่ใต้ของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในยุคก่อน ตัวอย่างเช่น เป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรสุโขทัย ล้านนา อีกทั้งยังเป็นเมืองที่เป็นที่หมายปองของประเทศพม่าที่เข้ามารุกรานอยู่ตลอด จนมีประวัติศาสตร์เล่าสืบต่อกันมาถึงการสู้รบด้วยยุทธวิธีชาญฉลาด คือการสร้างพระธาตุแข่งกันเป็นต้น รวมถึงการตั้งรกรากของนครรัฐนานในอดีตมีการย้ายเมืองหลวงของนาน จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งทั้งหมดนี้ ได้ถูกบันทึกลงในพงศาวดารนาน เป็นการบันทึกถึงเรื่องราวประวัติศาสตร์การสืบเชื้อสายของเจ้าผู้ครองนครนาน การย้ายเมืองและสร้างเมืองนานรวมถึงความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาที่เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างบ้านแปงเมืองให้เจริญรุ่งเรือง จึงถือได้ว่าพงศาวดารนาน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของล้านนาในอดีต ปรากฏสืบมาถึงปัจจุบัน ทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่นับวันคนรุ่นหลังยังไม่สามารถทำความเข้าใจได้ เนื่องจากตลอดศตวรรษที่ผ่านมา ระบบการศึกษาสมัยใหม่ได้ละเลยการศึกษาวัฒนธรรมของท้องถิ่นเกือบสิ้นเชิง โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งบันทึกด้วยอักษรพื้นเมืองมีจำนวนหลายแสนผูก การเก็บรักษาและถูกทำลายไปทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดมา ผู้ที่มีความสามารถอ่าน และปริวรรตได้ก็มีจำนวนน้อยลง องค์

ความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์โบราณจำนวนมากเหล่านั้น ก็ขาดหายไปอย่างน่าเสียดาย เหมือนกระแสน้ำปิง วัง ยม น่าน น้ำเก่าไหลไปน้ำใหม่ไหลตามมา เหมือนวัฒนธรรมเก่าและวัฒนธรรมใหม่ที่ไหลตามกันไป จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของพงศาวดารน่านที่ถูกเก็บไว้ ในรูปของการบันทึก เป็นอักษรภาษาล้านนาหรืออักษรตัวเมือง ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการศึกษาและเข้าถึงของผู้ที่สนใจ เรื่องราวความเป็นมาของนครรัฐแห่งนี้รวมถึงองค์ความรู้ของความเป็นนครน่านที่ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จึงมีความต้องการที่จะทำการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ให้เป็นอักษรไทยกลาง และ แปลเป็นภาษาไทยกลางที่ทำให้ผู้สนใจและนิสิตนักศึกษา รวมถึงนักเรียนในระบบการศึกษาปฐม ศึกษาและมัธยมศึกษา สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ในพงศาวดารน่าน และมีความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์และเอกลักษณ์น่าน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน
2. เพื่อปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน
3. เพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยทีมวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์นครน่านเป็นผู้ออกแบบกระบวนการ ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการวิจัย แล้วดำเนินงานวิจัยตามแผนที่จัดทำไว้ โดยมีคณะนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น จังหวัดน่านให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินงานโดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด หลักการ ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับพงศาวดารน่าน การ บันทึกประวัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2. การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม (Field Study) เพื่อ ทราบถึงแนวคิด หลักการ ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน พร้อมทั้งการแปลพงศาวดาร การ ออกแบบและพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน ร่วมกับสำนักงานพื้นที่ปฐมนศึกษา น่าน และมัธยมศึกษา

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อนำไปสู่การได้ข้อมูลเชิงลึกของประวัติ ความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การปริวรรต การแปลและการวิเคราะห์ รวมถึงการพัฒนาหลักสูตร เรียนรู้ท้องถิ่นจากพงศาวดารน่าน และการส่งเสริมการเรียนรู้

พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

1. พื้นที่ทำการวิจัยประกอบด้วย

พื้นที่ในการศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การปริวรรตและการแปล รวมถึงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ได้แก่

1. วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน

2. สำนักงานเขตพื้นที่ปทุมศึกษาจังหวัดน่าน
3. วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

พื้นที่ในการนำหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เพื่อการถ่ายทอดและการประเมินหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่

1. โรงเรียนพระปริยัติธรรมในจังหวัดน่าน
2. โรงเรียนน่านนคร
3. โรงเรียนศรีนครน่าน
4. โรงเรียนน่านประชาอุทิศ

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ (Inter View) โดยผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้นำชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ตัวแทนคณะสงฆ์ ผู้เชี่ยวชาญทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน ที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์คัมภีร์ การปริวรรต และการแปลโดยพัฒนาเป็นแบบสัมภาษณ์ที่พัฒนาจากเอกสาร รายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาที่สำคัญคือ ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การถอดบทเรียนจากพงศาวดารน่าน ที่จะเป็นรูปแบบให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

2. การจัดประชุมกลุ่มย่อย โดยดำเนินการร่วมกับผู้นำชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ตัวแทนคณะสงฆ์ นักวิชาการทางศาสนา และวัฒนธรรมที่มีบทบาทด้านการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ มีความเชี่ยวชาญด้านภาษาล้านนา และวรรณกรรมล้านนา โดยมีประเด็นสนทนา เช่น ประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน การจัดบันทึกประวัติศาสตร์น่าน การปริวรรตและการแปล การติดตามผลการดำเนินการ อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “พงศาวดารน่าน : ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน” สามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

1) ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์พงศาวดารน่านเกิดจากความประสงค์ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ 63 พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้นและเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่าง ๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุด แล้วจดบันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์ ภูคาสร้างที่อำเภอปัว ลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ 63 รวมถึงมีเนื้อหาของคัมภีร์พงศาวดารน่านที่กล่าวถึงเรื่องการสร้างเมืองน่าน การศึกสงครามสมัยต่าง ๆ ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุแช่แห้ง ความสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ นิบาต นิกาย นิยายต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวอื่น ๆ ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน มีความเป็นมาของการปกครองที่สืบทอดกันมา นับตั้งแต่เมือง วรรณคร หรือเมืองพลัว (พัว หรือ ปัว) จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดย

นับตั้งแต่เป็นนครรัฐอิสระและเข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เชียงใหม่ พม่า กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองนครน่าน องค์ที่ 63 เป็นผู้ปกครองที่ได้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ทรงมีพระราชประสงค์ให้เสนอหลวงราชสมภารได้ทำการรวบรวมและบันทึกประวัติความเป็นมาของนครน่าน จากเอกสารสำคัญทั้ง คัมภีร์ใบลาน ปับสาและการบอกเล่าของผู้คนในอดีต เพื่อถ่ายทอดออกมาเป็นพงศาวดารน่าน ไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและการสร้างเมืองน่านจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จากประวัติศาสตร์การสร้างนครน่าน และการพัฒนานครรัฐขึ้นตามลำดับนั้น นักประวัติศาสตร์ได้กำหนดแบ่งเป็นยุคต่าง ๆ ตามการปกครองออกเป็น 5 ยุค และเป็นไปตามการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเมือง และศูนย์กลางของการปกครองตามลำดับ ทั้ง 5 ยุคนั้น ประกอบด้วย ยุคสร้างวรรณ (เมืองพัว (ปัว) หรือเมืองพลัว) ยุคที่สอง คือ ยุคเวียงญ่เพียงแซ่แห่ง ยุคที่สาม คือ ยุคเวียงใต้ ยุคที่สี่ ยุคเวียงเหนือ ยุคที่ห้า ยุคเมืองน่าน จนถึงปัจจุบัน

2) การศึกษาการปริวรรตและวิเคราะห์คัมภีร์พงศาวดารน่าน

จากการวิจัยพบว่า จากการวิจัยพบว่า การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ คือ 1) การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว 2) การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น 3) การปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ในการปริวรรตเนื้อหา คัมภีร์พงศาวดารน่าน อาจจะมีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็ยังคงการสะกดคำแบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ เนื่องจากเมืองน่านในอดีตเคยได้เป็นเมืองขึ้นกับพม่า การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สามารถแปลเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ได้ว่า พงศาวดารน่านเป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน ตั้งแต่เริ่มต้นตระกูลเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านจากพระยาภูคาปฐมต้นเจ้าผู้ครองเมืองน่าน เรียงลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงยุคของผู้ครองเมืองน่าน การเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนา เชียงใหม่ พม่า และกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกเหตุการณ์สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างพระธาตุเจ้าญ่เพียงแซ่แห่ง ตลอดจนการย้ายบ้านเมืองตามยุคสมัย การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างคัมภีร์ทางศาสนาเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้อยู่นาน เป็นต้น

3) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านจังหวัดน่าน

จากการวิจัยพบว่า หลักสูตรท้องถิ่น เกิดจากการสร้างหลักสูตรขึ้นใหม่ หรืออาจเกิดจากการนำหลักสูตรท้องถิ่นเดิมที่มีอยู่ มาปรับปรุง เพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของท้องถิ่น โดยจะต้องเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในเนื้อหาที่ชุมชนเห็นคุณค่าและให้ความสำคัญและเป็นประโยชน์กับประชากรในชุมชน สาระความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จะประกอบไปด้วยจุดประสงค์ของหลักสูตร เน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ประวัติ ความเป็นมา คุณค่าความสำคัญ ของหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนให้เกิดความตระหนัก เห็นคุณค่า และภาคภูมิใจในความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของตนเอง นำไปสู่ความรัก ห่วงแหน และเป็นส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื้อหาสาระ ได้เรียนรู้ประวัติความเป็นมา ความหมาย คุณค่า ความสำคัญ รวมไปถึงการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และเผยแพร่องค์ความรู้ของประวัติศาสตร์ที่มีมาอย่างยาวนาน กิจกรรมการเรียนการสอน จะเป็นลักษณะการเรียนรู้ตามลำดับขั้นตอนตามความ

เหมาะสมของเนื้อหา เช่น การบรรยาย การอภิปราย การทัศนศึกษา เป็นต้น สื่อการสอน พัฒนาให้เป็นสื่อในรูปแบบของมัลติมีเดีย รูปภาพ วีดิโอ สารคดี ครูผู้สอน จะเป็นผู้รู้ ผู้ทรงภูมิปัญญา หรือปราชญ์ท้องถิ่น ที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องนั้น และใช้ประสบการณ์ในการถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียน โดยวิธีการบรรยายควบคู่ไปกับการให้ผู้เรียนได้เห็นสภาพและบริบทสถานที่จริงที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ และคุณค่าทางจิตใจ แหล่งการเรียนรู้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญเป็นหลัก โดยมีการเรียนรู้จากห้องเรียน ผ่านครูผู้สอนบรรยายภาพทางประวัติศาสตร์ประกอบ และสถานที่ทางประวัติศาสตร์จริงที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้ศึกษาอยู่ในปัจจุบัน การประเมินผล วัดจากการที่ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ประวัติ รู้ความหมายคุณค่าและความสำคัญ ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจ สามารถบอกเล่าและเผยแพร่องค์ความรู้ให้กับผู้อื่นได้รู้จัก การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านมีกระบวนการ การมีส่วนร่วมที่สำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตร สามารถแบ่งออกเป็น 3 กระบวนการโดยกระบวนการแรกคือการวิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญจากพงศาวดารน่าน ส่วนของประวัติความเป็นมาสาระสำคัญของเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พงศาวดารน่าน ถึงเรื่องราวการก่อสร้างบ้านแปงเมืองลำดับเจ้าผู้ปกครองของน่านตั้งแต่อดีตเริ่มก่อตั้ง จนถึงเจ้าผู้ครองนครน่านองค์ที่ 63 ซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญของการพัฒนาไปสู่กรอบหลักสูตรการเรียนรู้ กระบวนการที่สองคือ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบบมีส่วนร่วมดำเนินการจัดทำบนแนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่าน แยกออกเป็นหน่วยของการเรียนรู้ ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน แบ่งออกเป็นส่วนสำคัญ 4 ส่วนคือ ส่วนนำ ส่วนเป้าหมายจุดเน้น ส่วนสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ส่วนการประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่น กระบวนการที่สามการตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

อภิปรายผล

จากผลการวิเคราะห์ คัมภีร์พงศาวดารน่านและเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ประกอบ มีข้อค้นพบว่า นครน่าน ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมพงศาวดารน่าน เกิดจากความประสงค์ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ 63 พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้นและเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่าง ๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุด แล้วจดบันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์ภูคาสร้างที่อำเภอบัว ลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ 63 รวมถึงมีเนื้อหาของคัมภีร์พงศาวดารน่านที่กล่าวถึงเรื่องการสร้างเมืองน่าน การศึกสงครามสมัยต่าง ๆ ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนา การบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุแช่แห้ง ความสัมพันธ์ไมตรีกับกรุงรัตนโกสินทร์ การสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ นิบาต นิภาย นิยายต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา และเรื่องราวอื่น ๆ ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน มีประวัติความเป็นมาในการสร้างเมือง ดังปรากฏหลักฐานต่าง ๆ หลายแห่งมีทั้งที่บันทึกไว้ตรงกันบ้าง มีความแตกต่างและมีความขัดแย้งกันบ้าง ดังเช่นหนังสือพื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด กล่าวว่า นครน่านสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1911 และยังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 8 ซึ่งจารึกในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทย ว่าด้วยการประดิษฐานรอยพระพุทธรูปไว้ที่เขาสุมนัญญ เมื่อ พ.ศ. 1903 และมีข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับเมืองพลัว ปัจจุบันเรียกว่า อำเภอ

ปัว เป็นชื่อของอำเภอหนึ่งในจำนวนสิบห้าอำเภอของจังหวัดน่าน การศึกษาประวัติความเป็นมาของพงศาวดารน่าน เป็นการศึกษาผ่านการวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานที่ถูกบันทึกด้วยอักษรภาษาล้านนา นำมาปริวรรตเพื่อถอดความให้ได้เนื้อหาสาระที่ถูกต้องแม่นยำ สอดคล้องกับ (วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์, 2547) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิด” ผลการวิจัยพบว่าวรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิดโดยศึกษาจากคัมภีร์ใบลานจำนวน 1 ผูก 32 หน้าลาน ฉบับวัดคันธารมย์ อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ปรากฏชื่อผู้จารคือพระภิกษุภุชในปี พ.ศ. 2487 ผลจากการศึกษาทำให้ทราบว่าอักษรและอักขรวิธีในใบลานเป็นอักษรขอมรูปแบบอักษรคล้ายกับอักษรเขมรสมัยปัจจุบัน แต่รูปแบบอักขรวิธีนั้น มีลักษณะหลายอย่างเหมือนกับอักขรวิธีในสมัยหลังพระนครวรรณกรรมสตราอภิธรรมกำเนิด น่าจะได้เค้าโครงเรื่องในส่วนพุทธประวัติมาจากคัมภีร์อัฐสาสนีและคัมภีร์ปฐมสมโพธิ เนื้อหากล่าวถึงพุทธประวัติและหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับพระอภิธรรม แต่ในวรรณกรรมเรื่องสตราอภิธรรมกำเนิด มีการแต่งนิทานประกอบคำสอนเพิ่มขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายของเรื่องเพื่อให้ผู้ฟังและผู้อ่านได้เห็นความสำคัญการสร้างกุศลกรรมดีเพื่อให้ได้รับผลกรรมดีนั้นลักษณะคำประพันธ์ในส่วนที่เป็นภาษาบาลี ใช้รูปแบบร้อยกรอง ในส่วนภาษาเขมรแต่งเป็นร้อยแก้ว การใช้ถ้อยคำสำนวนนั้น นิยมเล่นคำซ้อนและคำพ้องความหมายเป็นจำนวนมาก อีกทั้งนิยมใช้โวหารเพื่อดำเนินเรื่องรูปแบบการใช้ถ้อยคำสำนวนโดยเล่นคำจำนวนมาก และการใช้โวหารเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งที่นักประพันธ์เขมรนิยมใช้ ส่วนภาพสะท้อนจากวรรณกรรมนั้น สะท้อนให้เห็นในเรื่องค่านิยม ความเชื่อประเพณีหลักคำสอน ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมส่วนใหญ่ ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น สำหรับเจ้าผู้ปกครองนครน่านจะมีอำนาจสูงสุดอย่างพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็นด้านนิติบัญญัติ การบริหารราชการการภาษี และการตุลาการ รัฐบาลสยามจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวใด ๆ นอกจากบังคับให้มีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาส่งต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง ทุก 3 ปี ในแบบเครื่องราชบรรณาการ และการจ่ายส่วยทรัพยากรประจำปี ซึ่งมักจะเป็นของสำคัญ เช่น ไม้สัก ครั่ง แร่ธาตุ ฯลฯ ซึ่งสยามหรือเมืองหลวงของสยาม คือ ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพมหานคร ก็จะได้มีการพระราชทานสิ่งของที่เป็นอย่างถวายตอบแทนไปตามพระราชประสงค์ในลักษณะสินน้ำใจ รวมถึงการจัดกองทัพเข้าร่วมในยามศึกสงคราม นอกจากนั้น ให้หัวเมืองจัดการบริหารบ้านเมืองกันเอง โดยมีเจ้านายร่วมกันให้คำปรึกษา และช่วยเจ้าผู้ปกครองนครน่านในด้านปกครองในลักษณะของเจ้าชั้นห้าใบ อันได้แก่ เจ้าอุปราช เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชวงศ์ เจ้าราชบุตร และรวมถึงเจ้าผู้ครองนครน่านด้วย เป็น 5 คน แต่ละคนก็ได้รับหน้าที่ในการรับผิดชอบ คล้ายลักษณะของจตุสดมภ์แบบเวียงวัง คลัง นา ของสยามก่อนจะมีการปฏิรูปสยามในปี พ.ศ. 2435 นอกจากนี้ ยังมีคณะกรรมการที่เป็นขุนนางต่าง ๆ ประมาณ 32 คน เรียกว่า “เค้าสนามหลวง” ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการ

จากผลการศึกษาวิเคราะห์ การศึกษาและปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากอักษรล้านนาเป็นอักษรไทย การปริวรรต มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ คือ 1) การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว 2) การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น 3) การปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง การแปลคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหารที่ถูกบันทึกไว้บนใบลานด้วยอักษรภาษาล้านนา ให้เป็นอักษรไทยแล้วตรวจชำระให้ถูกต้องตามหลักของการเทียบเคียงอักษรไทยกับอักษรภาษาล้านนา ให้มีความคงเดิมตามแบบต้นฉบับของคัมภีร์พงศาวดารน่าน ทั้งการสะกดและการใช้การปริวรรตอักษรภาษาล้านนาเป็นอักษรไทย การสะกดคำอาจจะไม่ได้ตรงกับหลักของภาษาไทย โดยทั้งหมดเพื่อให้เห็นถึงคำเฉพาะท้องถิ่น ที่เป็นภาษาล้านนา ในการปริวรรตเนื้อหาคัมภีร์พงศาวดารน่าน

อาจจะมามีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็คงยังคงการสะกดคำแบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ เนื่องจากเมืองน่านในอดีตเคยได้เป็นเมืองขึ้นกับพม่า การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร สามารถแปลเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ได้ว่า พงศาวดารน่านเป็นการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ของจังหวัดน่าน ตั้งแต่เริ่มต้นตระกูลเจ้าผู้ปกครองเมืองน่าน จากพระยาภูคาปฐมต้นเจ้าผู้ครองเมืองน่านเรียงลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในแต่ละช่วงยุคของผู้ครองเมืองน่าน การเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรล้านนาเชียงใหม่ พม่า และกรุงรัตนโกสินทร์ บันทึกเหตุการณ์สำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การสร้างพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง ตลอดจนการย้ายบ้านเมืองตามยุคสมัย สอดคล้องกับ (รัตน จันทรเทว, 2548) ได้ศึกษางานวิจัยเรื่อง “การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา” พบว่า อักษรที่ใช้ในการจาร หรือเขียน ใบลาน ส่วนใหญ่เป็นอักษรธรรม บางภูมิภาคใช้ทั้งอักษรธรรมและอักษรไทย และมีการสะกดการันต์แตกต่างกัน หนังสือผูกใบลานไม่สมบูรณ์ ชำรุดและตัวอักษรเลือนราง ไม่ชัดเจนทำให้การอ่านลำบากมากยิ่งขึ้น เนื้อหาเกี่ยวกับยา ส่วนใหญ่เป็นการบันทึกสูตรยาพื้นบ้านที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยโรคที่พบมากที่สุด ได้แก่ โรคไข้ต่าง ๆ อาการปวดเมื่อยตามร่างกายที่เกิดจากการทำงานหนักและโรคผิวหนัง ผื่นคัน รongลงมาได้แก่ โรคที่เกิดจากแมลงมีพิษกัดต่อย ตลอดจนวิธีบันทึกรักษาบาลแผลต่าง ๆ การปริวรรตใบลาน เอกสารที่เกี่ยวกับปริวรรตอักษรโบราณอีสาน เช่น อักษรไทยน้อย และอักษรธรรมนั้น มีจำนวนไม่มากนัก ส่วนมากเป็นเอกสารประเภทหนังสือที่ใช้เรียน การอ่านใบลานอักษรธรรมและการสัมภาษณ์หมอยาที่มีประสบการณ์ เพื่อเผยแพร่ลงในวารสาร ธรรมทรรศน์ ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น โดยเริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ.2544 เป็นต้นมา

จากผลการวิเคราะห์การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านนั้น อภิปรายได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่านนั้น ต้องจัดทำบนแนวทางของการจัดทำกรอบหลักสูตรระดับท้องถิ่นตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยได้นำเอาเนื้อหาสาระสำคัญของพงศาวดารน่านแยกออกเป็นหน่วยของการเรียนรู้ ซึ่งได้แยกออกเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การเรียนรู้พงศาวดารน่าน ดังนี้ 1) ส่วนนำ เป็นส่วนที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน จากคัมภีร์พงศาวดารน่าน ฉบับวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร ที่ถูกบันทึกไว้เป็นอักษรภาษาล้านนา (ตัวเมือง) ทำการปริวรรตเป็นอักษรไทยกลาง พร้อมทั้งแปลเป็นสำนวนไทยกลาง ที่สามารถทำให้ผู้สนใจได้ศึกษาและรู้ความหมายของอักษรล้านนาที่ถูกบันทึกเอาไว้ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านภาษา ถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาที่สามารถเข้าใจได้ในปัจจุบัน 2) เป้าหมายและจุดเน้น การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน มีเป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรนี้ขึ้นมาเพื่อต้องการให้ผู้เรียนคือ นักเรียนและเยาวชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่านได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความสำคัญของการก่อสร้างเมืองน่าน อดีตกาลของบ้านเมืองและการได้มาซึ่งความมีสภาพของเมืองน่านก่อนจะมาเป็นจังหวัดน่านในปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการสังเคราะห์จากหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน จึงเป็นหลักสูตรที่มุ่งเน้นด้านความรู้ของผู้เรียน ที่ต้องการให้ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ความเป็นมาของบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง 3) สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น เนื้อหาของพงศาวดารน่านเป็นเนื้อหาที่กล่าวถึงลำดับผู้ปกครองเมืองน่าน เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในเมืองน่านในช่วงระหว่างของการปกครอง รวมถึงการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

สาระสำคัญของเนื้อหาในพงศาวดารน่าน ถอดความออกมาเป็นสาระของการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้ พงศาวดารน่าน โดยได้พิจารณาจากการวิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัดและสาระของการเรียนรู้ แกนกลางตามหลักสูตรแกนกลางศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและ ท้องถิ่น นำมาเป็นการรอบของการจัดทำสาระของการเรียนรู้ รวมถึงสภาพบริบทของสังคมการเรียนรู้ใน ปัจจุบัน 4) การประเมินคุณภาพผู้เรียนหลักสูตรท้องถิ่นได้ให้กรอบของการวัดผลประเมินผลความรู้ของ ผู้เรียน ด้วยวิธีการและเครื่องมือที่มีความหลากหลายที่มีคุณภาพ เชื่อถือได้ เพื่อให้ใช้เป็นข้อมูลในการ พัฒนาคุณภาพของการศึกษาในหลักสูตรท้องถิ่น โดยกำหนดการประเมินคุณภาพของผู้เรียนตาม เป้าหมายและจุดเน้นซึ่งเป็นความรู้ทางประวัติศาสตร์ของเมืองน่าน พร้อมทั้งได้ระบุกลุ่มเป้าหมายและ สาระการเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอดความรู้ เครื่องมือที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรท้องถิ่นการ เรียนรู้พงศาวดารน่าน เพื่อให้เกิดการครอบคลุม สอดคล้องและเหมาะสมกับเป้าหมายโดยได้เน้นการ ถ่ายทอดความรู้แบ่งเป็นระดับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกนกวรรณ รุกขชาติ (2541) ได้ทำการวิจัย เรื่อง แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ใน ศตวรรษที่ 21 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียน สายอาชีพ จากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ 21 ใน 4 ด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมาย ด้านเนื้อหาและ ประสบการณ์ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผล เป็นการวิจัยอนาคตโดยใช้เทคนิค เดลฟาย กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้และประสบการณ์ ทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็น ปราชญ์ชาวบ้าน และที่เป็นนักวิชาการ พร้อมทั้งผู้เชี่ยวชาญ ที่มีความรู้และประสบการณ์ ทางด้านการ พัฒนาหลักสูตร จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามที่พัฒนาโดยการถาม ผู้เชี่ยวชาญ 3 รอบ ข้อมูลที่ได้วิเคราะห์หาค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้ หลักสูตรท้องถิ่นการศึกษานอกโรงเรียนสายอาชีพจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ในศตวรรษที่ 21 มี จุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีทักษะในการจัดการต่อชีวิตและทรัพยากร ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เกิดความตระหนัก และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาไทยที่มีความสัมพันธ์ต่อชีวิต สังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น และ จะเป็นหลักสูตรที่ให้องค์กรชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ไปจนถึงการประเมินผล เนื้อหาความรู้ จะเป็นเนื้อหาที่มีการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้เรียน สอดคล้องกับชุมชนอย่างแท้จริง ลักษณะการเรียน การสอนเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิด ประสบการณ์ตรง บทบาทของผู้สอนจะเป็นผู้นำด้านวิธีคิด วิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านการ เรียนการสอนมีการใช้สื่อที่เป็นของจริง สื่อที่ให้ผู้เรียนปฏิบัติได้จริง การวัดและประเมินผลเป็นการ ประเมินจากการปฏิบัติได้จริง หลังจากเรียนรู้ไปแล้วสามารถนำสิ่งที่เรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การศึกษาพงศาวดารน่าน: ประวัติพัฒนาการและการพัฒนาสู่การเรียนรู้ชุมชนน่าน สรุปได้ ดังนี้ 1) ประวัติความเป็นมาของการบันทึกคัมภีร์พงศาวดารน่านเกิดจากความประสงค์ของพระเจ้าสุ ริยพงษ์มริตเดช พระเจ้าน่านองค์ที่ 63 พระองค์ทรงได้มอบหมายให้ให้แสนหลวงราชสมภาร แต่งขึ้น และเป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารโบราณต่างๆ เพื่อให้ได้เนื้อหาที่สมบูรณ์มากที่สุดแล้วจด บันทึกเขียนด้วยอักษรธรรมล้านนา (ตัวเมือง) เป็นการบันทึกกล่าวถึงราชวงศ์ภูคาสร้างที่อำเภอปัว กล่าวถึงลำดับเจ้าผู้ปกครองของนครน่านจากเริ่มต้นจนถึงเจ้าผู้ปกครองนครน่านองค์ที่ 63

2) การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีรูปแบบการปริวรรตอยู่ด้วยกัน 3 รูปแบบ คือ 1. การปริวรรตตามรูปอักษรตัวต่อตัว 2. การปริวรรตอักษรพื้นเมืองตามเสียงในภาษาท้องถิ่น 3. การปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง ในการปริวรรตเนื้อหาคัมภีร์พงศาวดารน่าน อาจจะมีคำที่มาจากภาษาพม่าบ้าง ก็ยังคงการสะกดคำแบบเดิมเอาไว้แบบเดิมตามต้นฉบับที่ถูกบันทึกไว้ การปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่านจากล้านนาไทยเป็นภาษาไทย ใช้หลักการปริวรรตคำในท้องถิ่นให้ตรงกับคำในภาษาไทยกลาง เพื่อให้ง่ายและสะดวกต่อการศึกษา วิเคราะห์สาระสำคัญของเนื้อหาที่ถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารน่าน เป็นการเทียบคำและสำนวนที่เป็นภาษาล้านนาให้เป็นคำและสำนวนภาษาไทยในปัจจุบัน ทำให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสาระสำคัญที่ถูกบันทึกไว้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน การกล่าวถึงลำดับของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทั้ง 63 พระองค์

3) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน เป็นการพัฒนาหลักสูตรที่เกิดจากองค์ความรู้ของการปริวรรตคัมภีร์พงศาวดารน่าน มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดน่าน ลำดับเจ้าผู้ครองนครน่าน และเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้มีเนื้อหาเหมาะสมกับผู้เรียน โดยมีกระบวนการพัฒนาหลักสูตรสามารถแบ่งออกเป็น 3 กระบวนการ คือ 1) วิเคราะห์เนื้อหาสาระสำคัญจากพงศาวดารน่าน 2) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรียนรู้พงศาวดารน่าน 3) ตรวจสอบหลักสูตรท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน

ข้อเสนอแนะ

1. ควรนำผลการวิจัยนี้ได้เผยแพร่ ในรูปของการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม จัดพิมพ์ลงตามสื่อต่าง ๆ เช่น เว็บไซต์ หนังสือ วารสาร นิตยสาร ในรูปของบทความวิชาการ

2. หน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่นของจังหวัดน่านในด้านของประวัติศาสตร์น่าน ควรนำไปเป็นเอกสารประกอบการพิจารณา การดำเนินการในการนำกระบวนการจัดการด้านการพัฒนาการศึกษาท้องถิ่นให้ครอบคลุมทุกพื้นที่จัดการศึกษา

3. ควรให้ชุมชนที่มีแหล่งสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้ศึกษาทำความเข้าใจ ในประวัติความเป็นมาของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญกับชุมชน สามารถบรรยายให้กับผู้ที่สนใจศึกษาและนักท่องเที่ยวได้อย่างถูกต้อง รวมถึงสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ท้องถิ่นการเรียนรู้พงศาวดารน่าน ผ่านรูปแบบสื่อตามยุคสมัย

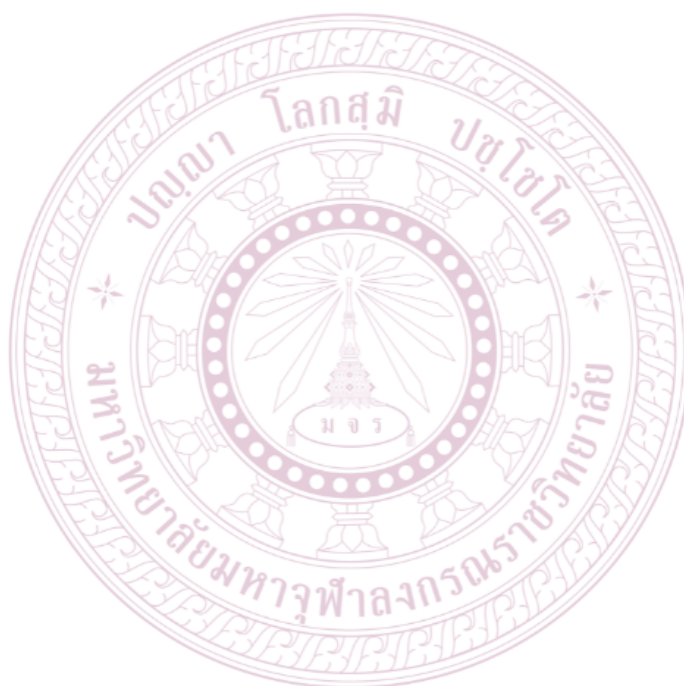
เอกสารอ้างอิง

กนกวรรณ รุกขชาติ. (2541). แนวโน้มการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นศึกษานอกโรงเรียน สายอาชีพ จากภูมิปัญญาชาวบ้านในศตวรรษที่ 21. ใน *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรมศิลปากร. (2507). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 พงศาวดารเมืองน่าน เล่มที่ 9*. พระนคร: โรงพิมพ์ คุรุสภา.

_____. (2537). *เมืองน่าน โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ชวนพิมพ์.

- จังหวัดทหารบกน่าน. (2552). *พระเจ้าวันครน่าน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอบอย.
- ชลดา สัจวร. (2553). *เอกลักษณ์น่าน*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์แม็ก.
- รัตนา จันท์เทวาร์. (2548). การปริวรรตใบลานอีสาน : ตำรายา. ใน *รายงานการวิจัย*. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วรรณวิทย์ เหลืองประภัสร์. (2547). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานเรื่องสัตราอิทธิธรรมากำเนิด. ใน *สารนิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2561). *พื้นเมื่อน่าน ฉบับวัดพระเกิด*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์วันดาการพิมพ์.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน. (2549). *เอกลักษณ์น่าน*. เชียงใหม่ : ดาวคอมพวกราฟิ.

ประวัติหัวหน้าแผนงานวิจัยและโครงการวิจัย ย่อย ๑

- ๑.๑ ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ.ดร.ฐิติพร สะสม
(ภาษาอังกฤษ) Assistant Professor.Dr.Thitiporn Sasom
- ๑.๒ หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๓-๕๕๐๘-๐๐๑๑๖-๖๔-๐
- ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน รองผู้อำนวยการฝ่ายกิจการทั่วไป
- ๑.๔ สังกัด วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
- ๑.๕ สถานที่ติดต่อ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
- ๑.๖ มือถือ ๐๖๓-๕๔๖-๒๖๑๕
E-mail: dang ๑๙๘๑@ windowslive.com
- ๑.๗ ประวัติการศึกษา
- นักธรรมชั้นตรี สำนักเรียนคณะจังหวัดน่าน
 - ปริญญาตรี (วท.บ.) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน
 - ปริญญาโท (พร.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ปริญญาเอก (พร.ด.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัยโครงการย่อยที่ ๒

- ๑.๑ ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นายอนันต์ จิตอารี
(ภาษาอังกฤษ) Mr . Anan Jitaree
- ๑.๒ หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๑-๕๕๐๕-๐๐๑๔๒-๓๘-๐
- ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
- ๑.๔ สังกัด วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
- ๑.๕ สถานที่ติดต่อ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
- ๑.๖ มือถือ ๐๘๘-๗๓๖-๓๐๔๔
E-mail: Jitaree๒๕๕๙@gmail.com
- ๑.๗ ประวัติการศึกษา
- นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดน่าน
 - เปรียญธรรม ๔ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดน่าน
 - ปริญญาตรี (พร.บ.) รัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ปริญญาโท (พร.ม.) สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัยโครงการย่อยที่ ๓

- ๑.๑ ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นายสิทธิชัย อุ่นสวน
(ภาษาอังกฤษ) Mr . Sittichai Ounsaun
- ๑.๒ หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน ๑-๕๕๙๙-๐๐๑๒๔-๖๔-๖
- ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต
- ๑.๔ สังกัด วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
- ๑.๕ สถานที่ติดต่อ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
- ๑.๖ มือถือ ๐๘๕-๖๒๒-๖๓๐๙
E-mail: s.n.sitticha_i@hotmail.com
- ๑.๗ ประวัติการศึกษา
- นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดน่าน
 - ปริญญาตรี (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - ปริญญาโท (ร.ม.) สาขาวิชารัฐศาสตร์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง